THE ABHIJÑĀNAŚĀKUNTALA OF KĀLIDĀSA

TEXT AS EDITED BY

S. K. BELVALKAR
Bhandarkar Oriental Research Institute,
Poona

SAHITYA AKADEMI
NEW DELHI

THE ABHIJÑĀNAŚĀKUNTALA OF KĀLIDĀSA

Rs. 5

साहित्य

To my dearest Anurag.
Love.

— Papa.
25.3.80

THE ABHIJÑĀNAŚĀKUNTALA OF KĀLIDĀSA

THE ABHIJÑĀNAŚĀKUNTALA OF KĀLIDĀSA

TEXT AS EDITED BY
S. K. BELVALKAR
Bhandarkar Oriental Research Institute,
Poona

SAHITYA AKADEMI
NEW DELHI

First Edition 1965

PUBLISHED BY THE SAHITYA AKADEMI, RABINDRA BHAVAN, NEW DELHI AND PRINTED BY S. R. SARDESAI, AT THE SAMARTH BHARAT PRESS, 41 BUDHWAR, POONA — 2

PREFACE

WHEN THE SAHITYA AKADEMI, in its Sanskrit Board, undertook the publication of critical editions of all the works of Kālidāsa, we thought of Prof. S. K. Belvalkar for editing the most important work in the series, the *Abhijñānaśākuntala*. Belvalkar was not only the General Editor of the Critical Edition of the *Mahābhārata* but he was also known to have already bestowed some thought on the textual problems of the *Śākuntala* and published three papers on the subject. The first of these papers was "The Original *Śākuntala*" in the *Sir Ashutosh Mookerjee Silver Jubilee Volumes*.[1] After mentioning the recensions, which are actually four, and discussing four contexts where these differed or showed additions, he said in conclusion (p. 359): "The final text naturally belongs to no particular recension." Weber[2] and Keith were of the same view; as between the Kashmiri-Bengali and Devanagari-South India texts, Keith said, "We must hold that neither recension is of conclusive value."[3]

The above four contexts, as also some others, were discussed by Belvalkar in his second paper in the *Asia Major*[4] pentitled "The Application of a few Canons of Textual and Higher Criticism to Kālidāsa's *Śākuntala*." Here Belvalkar adduced the evidence of manuscripts, those in Śāradā in particular, but argued mostly from the point of view of higher criticism. Apart from discussing the merits of select passages or expressions, Belvalkar did not formulate here any principles for constituting a satisfactory text of the play although he opined, "it is possible to raise above the recensions and construct a text of the play that would satisfy all the tests of lower and higher criticism" (p. 79).

---

1. III, *Orientalia*, part 2, pp. 344–59. Calcutta 1925.
2. *Indische Studien* XIV, pp. 35 ff., 161 ff.
3. *The Sanskrit Drama*, p. 155.
4. Leipzig, II. i, pp. 79–104.

At the end of his first article, Belvalkar touched upon the most important feature of the Bengali recension, viz., the Śṛṅgāric elaboration in Act III and said that on this, he had not yet been able to reach any clear-cut conclusion (p. 359). On this problem he contributed a paper: "Śṛṅgāric Elaboration in *Śākuntala* Act III" in *Indian Studies in Honor of C. R. Lanman.*[1] In this short paper he referred to the two main recensions of the play, represented by the Kashmiri-Bengali and the Devanagarir South Indian families of manuscripts and the elaborations in Act III seen in the former. His opinion was that with omissions of some five or six stanzas and twice as many lines of prose given in Pischel's Bengali text, a version of this Śṛṅgāric elaboration could be accepted which was neither too short nor too long, and added that he found no valid reasons against the elaboration as such.

A fourth contribution, a short note, which Belvalka published after we had entrusted the edition of the *Śākuntala* to him must also be mentioned, because it has a bearing on the publication we are now issuing in his name. In the *Bulletin of Deccan College Research Institute, Poona*[2], he wrote on the *entr'acte* to VII, which had been known as given in the Kashmiri recension.[3] Belvalkar came to believe in this operatic interlude as genuine and has inserted it in the text offered in this publication.

The first text of the *Śākuntala* to be published was the Bengali. Pischel supported this recension in his papers[4] and brought out a critical edition of it.[5] Bühler brought to light the Kashmiri text in his Report on the Search for MSS.[6], and

1. Harvard University Press, 1929, pp. 187-192.

2. Vol. XX, 1960, pp. 19-24.

3. Keith, *The Sanskrit Drama*, p. 154. *Die Kashmirer Śakuntalā-Handschrift*, Vienna 1884.

4. They are mentioned in the Preface to his edn. of the play.

5. First edn., Keil 1877. Harvard Oriental Series, 16, 1922, 2nd edn. with Capeller's Preface.

6. Detailed Report of a Tour in Search of Sanskrit MSS. in Kashmir etc., Bombay 1877, pp. lxxv-c.

this Kashmiri text was reproduced in Roman script by Burkhard in 1884. The Devanagari version was edited by Böhtlingk in 1846[1], then by Monier-Williams in 1853[2], after consulting more manuscripts, and then by P. N. Patankar in 1902[3], who gave what he called the purer Devanagari text. It is the Devanagari text which is commented upon by the well-known scholiast Rāghava Bhaṭṭa. The South Indian text, which is close to the previous, is familiar to us in editions with the gloss of Abhirāma, Kāṭayavema and others. A well-known Indian edition which discusses in detail all the controversial passages in the different recensions is the one by S. R. Ray[4]; this is necessarily an ecclectic edition. More recently, the Mithila Institute, Darbhanga, brought out a new edition based on Maithili manuscripts[5]. Its editor claims that this text represents a Maithili recension of the play but such a fifth recension is not justified by facts. This text belongs to the Bengali-Kashmiri family, sometimes leaning towards the Bengali and sometimes towards the Kashmiri.

From our correspondence with Prof. Belvalkar and the materials finally handed over to us, it is seen that Prof Bevalkar had prepared collation sheets for five Acts and a little more, but these sheets do not carry any indications of the manuscripts used by him. Declining health prevented ɪ rof. Belvalkar from continuing his work on the edition. He had, however, printed the whole of a text of the play, following some manuscript and taking readings from those offered by it but without any notes whatsoever or variants. He could not prepare the critical apparatus, nor an Introduction explaining the recension or readings preferred by him. However, on a comparison of the present text of Belvalkar with earlier editions representing the different recensions and from his own published articles mentioned above, I could see that

---

1. Bonn.
2. Oxford, 1876, 2nd edn.
3. Poona, 2nd edn.
4. Calcutta, 6th edn., 1908.
5. Edn. by Ramanath Jha, with the commentaries of Śaṅkara and Narahari, 1957.

he had taken here the Kashmiri recension. Although, as shown above, he had argued in his articles for the acceptance of the Śṛṅgāric elaboration in the latter part of Act III in a neither too short nor too long version, in the text which he has given here, he has given up that position; actually except for three pieces of dialogue and one verse (p. 51, 11-6-14), no part of this elaboration is taken by him into the present text.

The Kashmiri goes with the Bengali, although there are differences between the two; the former has some of the additional passages of the latter; at the same time, it offers many readings of words and phrases which differ from those of the Bengali. There are verses and passages common to the Bengali and Devanagari which are not borne out by the Kashmiri. Two contexts about which Belvalkar had shown his enthusiasm in his papers already mentioned are: one, the indignant words of Śakuntalā offered in a feministic tone in Act V, when Duṣyanta did not accept her accusation that he had acted as an 'anārya' and that he was like one 'in a cloak of Dharma' and a 'grass-covered well'; and two, the operatic interlude before Act VII. Both these are included in the present text, p. 87 verse 25 and pp. 122-4, and they are only in the Kashmiri manuscript.

In the note on the Interlude to Act VII referred to above, Belvalkar has certain remarks which also show that it was the Kashmiri text that he mostly followed for this publication and for this, he used a birch-bark manuscript of it, procured by Bühler and now in the Government Collection at the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona (No. 192 of 1875-76)[1]. Belvalkar observes about this manuscript that it "has several acceptable readings of its own that both the objective as well as subjective canons of textual criticism

---

1. See Bühler, Detailed Report of a Tour in Search of Sanskrit MSS. in Kashmir etc., Bombay 1877, pp. lxxxv-c, where the whole of Act I is reproduced from this manuscript. This MS. has been missed in P. K. Gode's Descriptive Catalogue of the Nāṭaka MSS. in the B. O. R. Institute, Vol. XIV.

can fully justify."[1] However on comparing the whole of Act I of the text offered here by Belvalkar with the above birch manuscript of Bühler, I find that there are several small variations in Belvalkar's text and we are not in a position to know the basis of these variants adopted by Belvalkar.

The Interlude to Act VII found only in the Kashmiri recension does not come up at all to the standard of the poet, some of its passages hardly sounding like the poet's. There are also passages here that are, as Burkhard remarked, not clear and hardly restorable. Regarding the whole question of the longer version, although it has been supported by some scholars[2], it may be pointed out, with Keith, that "some of the Bengali stanzas are mere repetitions of others found in both texts."[3] In support of the longer Bengali version of the latter part of Act III, it has been pointed out that two verses there[4] are authenticated by their quotation in the *Sāhityadarpaṇa*[5] and the *Gaṇaratnamahodadhi*.[6] In the recently published anthology *Subhāṣitaratnakośa* of Vidyākara (*c.* 1110-30 A.D.), a verse of the Bengali version occurs (No. 493).[4a] This could only show that in the 14th and in the 12th centuries A.D., the inflated Bengali text was known at least to three writers, one on poetics, the other on grammar, and the third an anthologist. Apart from these three verses none of the verses and passages of this longer version is known to writers on poetics and dramaturgy. Nothing need be added to the criticisms which

1. Bulletin of the Deccan College Research Institute, XX, p. 21.

2. The strong and sweeping statements which early scholars like Pischel made about the nature or quality of regional copyists, Southern or Northern, are due to the insufficient acquaintance with MSS. and Texts in those days.

3. *The Sanskrit Drama*, p. 155.

4. *Cāruṇā* III, 36 and *Hṛdayasya nigaḍam iva* III, 31 of Pischel's edition. 4 a. *Tasyāstuṅgam iva*. See Pischel's edn., HOS. 16, p. 222, among variants at Act VI. 16/17.

5. Under VI, 202.

6. P. 110, Eggeling's edition.

Monier-Williams, Keith, S. R. Ray and B. K. Thakore[1] had advanced against the acceptance of the inflated text of Act III. Special mention may be made here of the last mentioned scholar's paper which he presented to the First All-India Oriental Conference in 1919, the "Text of the *Śākuntala*"[2], where he submitted the additional passages and verses in the Bengali-Kashmiri recensions to a detailed critical examination.

While "the evidence of superior merit" as among the recensions "is conflicting", and the so-called higher criticism cannot escape becoming subjective, we may not be unduly disturbed by the situation created by the manuscripts. If we leave out the Śṛṅgāric elaboration in Act III in the Bengali version, and the most unlikely *entr'acte* to Act VII, the area of difference is small and a large part of the play is common to all the recensions; so that we have, for evaluation and enjoyment of the great poet, a net amount of his work in tact, which is considerably large. The vagaries of the idle pen or the breath of misplaced enthusiasm and mistaken taste have not touched the immortal, immutable lines of *Sarasijam anuviddham* or *Anāghrātam puṣpam* or the '*śloka-catuṣṭaya*' of Tāta Kaṇva in Act IV.

In issuing this publication, the authorities of the Akadem and its Sanskrit Board are aware of its incompleteness. After due examination, the book is published according to a resolution of the Board, as a memento of the association with the work of the Board of a distinguished scholar and authority on textual criticism like Prof. S. K. Belvalkar. The Akademi hopes scholars will appreciate the circumstances and the spirit in which this book is offered. Apart from these considerations, there is the advantage of having here in Devanagari script the main form of the Kashmirian text of the play which was reproduced long ago in 1824 by Burkhard in Roman script.

V. RAGHAVAN

Convener, Sanskrit Advisory Board &
The Editorial Board for Kalidasa's Works,
Sahitya Akademi, New Delhi.

1 & 2. Printed, 1922, D. R. Taraporewala & Sons, Bombay.

॥ श्रीः ॥

महाकविश्रीकालिदासविरचितम्

अभिज्ञानशाकुन्तलनाटकम् ॥

अभिज्ञानशाकुन्तलनाटकस्थाः

(I) नाट्यभूमिकाः

(a) At the beginning of Act I—

(i) **नान्दीपाठकाः**—सूत्रधारस्तथान्ये गायकनटाः।

(ii) **सूत्रधारः**—नाट्यप्रयोगव्यवस्थापकः।

(iii) **नटी**—सूत्रधारपत्नी, नाट्यप्रयोगे साहाय्यदात्री च।

(b) At the beginning of Act VII—

(iv) **चूतमञ्जरी**—
(v) **पारिजातमञ्जरी**— } सप्तमाङ्कप्रवेशके नाकलासिके।

(c) At the conclusion of the Play

भरतवाक्यपाठकाः—प्रायः सर्वे नायकानुयायिनो गानकुशला नटाः।

(II) संविधानकपात्राणि

राजा (दुष्यन्तः, हस्तिनापुरनृपतिः)—HERO of the Play.

सूतः—Charioteer.

विदूषकः (= माधव्यः)—King's Brahmin companion.

सेनापतिः—Commander of the Royal army.

यवनीऽ—[Greek] military attendants (females).

दौवारिकः—Palace door-keeper.

पार्वता[or वाता]यनः—Door-keeper.

करभकः—Royal message-bearer.

कञ्चुकी—Royal chamberlain.

वैतालिकौ— Two Royal bards.

प्रतीहारी—Royal *aide-de-camp* (male).

वेत्रवती— ditto (female).

वसुमती
हंसपदिका } Chief favourites of the Royal harem, the first being called Devī.

चतुरिका—The Queen's female attendant.

परभृतिका
मधुकरिका } Female servants in the Royal garden.

सोमरातः—Royal *purohita* or Priest.

मातलिः—The Charioteer of Indra, taking King Duṣṣanta from his Palace to Indra's Heaven and back.

शकुन्तला–मेनकाप्रसूतिर्विश्वामित्रकन्या—HEROINE of the Play.

कण्वः—Foster-father of Śakuntalā, being the Kulapati or Head of the hermitage, situated on the river *Mālinī*.

अनसूया, प्रियंवदा } Companions of Śakuntalā.

गौतमी—Female escort of Śakuntalā, being the Matron of Kaṇva's hermitage.

शार्ङ्गरवः, शारद्वतः } Pupils of sage Kaṇva & escorts of Śakuntalā in her journey to Duṣṣanta's Palace.

वैखानसः, हारीतः and नारदः } Some other pupils of the hermitage.

तापसीs—Female ascetics, not named, participating in the ceremony at the Heroine's parting.

सानुमती—An Apsaras friend of Menakā, the mother of Śakuntalā.

सर्वदमनः—The Son of Duṣṣanta and Śakuntalā, born and reared in Mārīca's Hermitage in the Heaven.

मारीचः—Father of Indra.

अदितिः—Mother of Indra.

तापस्यः—(Unnamed) female ascetics, belonging to Mārīca's āśrama.

गालवः—Pupil of Mārīca. Also other unnamed pupils.

धीवरः—The fisherman, accused of stealing the Royal signet-ring.

जानुकः—, सूचकः— } Police constables who arrest and accuse the fisherman of stealing the signet-ring.

अथ

महाकविश्रीकालिदासविरचितम्

अभिज्ञानशाकुन्तलनाटकम् ।

तत्र प्रथमाङ्के नान्दी ।

या सृष्टिः स्रष्टुराद्या वहति विधिहुतं या हविर्या च होत्री
ये द्वे कालं विधत्तः श्रुतिविषयगुणा या स्थिता व्याप्य विश्वम् ।
यामाहुः सर्वबीजप्रकृतिरिति यया प्राणिनः प्राणवन्तः
प्रत्यक्षाभिः प्रसन्नस्तनुभिरवतु वस्ताभिरष्टाभिरीशः ॥ १ ॥

नान्द्यन्ते । **सूत्रधारः ।** नेपथ्याभिमुखमवलोक्य । आर्ये । यदि नेपथ्यविधानमवसितं तदितस्तावदागम्यताम् ।

प्रविश्य । **नटी ।** अज्ज । इअं म्हि । आणवेदु अज्जो को णिओओ अणुचिट्ठिअदुत्ति ।

सूत्रधारः । दृष्ट्वा । आर्ये । अभिरूपभूयिष्ठेयं परिषद् । अस्यां च कालिदासग्रथितवस्तुना नवेन—अभिज्ञानशाकुन्तलनामधेयेन—नाटकेनोपस्थातव्यमस्माभिः । तत् प्रतिपात्रमाधीयतां यत्नः ।

नटी । सुविहिदपओअदाए अज्जस्स ण किंपि परिहाइस्सदि ।

१·३-४ आर्य । इयमस्मि । आज्ञापयत्वार्यः को नियोगोऽनुष्ठीयतामिति ।
१·८ सुविहितप्रयोगतया आर्यस्य न किमपि परिहास्यते ।

१ **सूत्रधारः ।** सस्मितम् । कथयामि ते भूतार्थम् ।

आ परितोषाद्विदुषां न साधु मन्ये प्रयोगविज्ञानम् ।
बलवदपि शिक्षितानामात्मन्यप्रत्ययं चेतः ॥ २ ॥

नटी । एवं णेदं । अणन्तरकरणीअं दाणिं आणवेदु अज्जो ।

सूत्रधारः । किमन्यदस्याः परिषदः श्रुतिप्रसादनतः ।

३ **नटी ।** अध कदरं उण उदुं समस्सइअ गाइस्सं ।

सूत्रधारः । नन्विममेव तावन्नातिचिरप्रवृत्तमुपभोगक्षमं ग्रीष्मसमयमधिकृत्य गीयताम् । संप्रति हि—

सुभगसलिलावगाहाः पाटलिसंसर्गसुरभिवनवाताः ।
प्रच्छायसुलभनिद्रा दिवसाः परिणामरमणीयाः ॥ ३ ॥

नटी । तह । गायति —

खणचुम्बिआइँ भमरेहिँ उव सुउमारकेसरसिहाइँ ।
अवअंसअन्ति सदअं सिरीसकुसुमाइँ पमदाओ ॥ ४ ॥

सूत्रधारः । आर्ये । साधु गीतम् । असौ गीतरसावबद्धचित्तवृत्तिरालिखित इव भाति सर्वतो रङ्गः । तत्कतमं प्रयोगमाश्रित्यैनमा-
३ राधयामः ।

२·१ एवं न्विदम् । अनन्तरकरणीयमिदानीमाज्ञापयत्वार्यः ।

२·३ अथ कतरं पुनर् ऋतुं समाश्रित्य गास्यामि ।

३·१ तथा ।

४ क्षणचुम्बितानि भ्रमरैः पश्य सुकुमारकेसरशिखानि ।
अवतंसयन्ति सदयं शिरीषकुसुमानि प्रमदाः ॥

नटी । पढमं जेव्व अज्जेण अण्णत्तं जहा अहिण्णाणसउन्तलं णाम अपुव्वं णाडअं पओएण अधिकरीअदुत्ति ।

६ सूत्रधारः । आर्ये । सम्यगवबोधितोऽस्मि । अस्मिन्क्षणे विस्मृतं खलु मयैतत् । कुतः –

तवास्मि गीतरागेण हारिणा प्रसभं हृतः ।

नेपथ्याभिमुखमवलोक्य ।

एष राजेव दुष्यन्तः सारङ्गेणातिरंहसा ॥ ५ ॥

इति निष्क्रान्तौ ।

। प्रस्तावना ।

२ ततः प्रविशति रथयातकेन मृगानुसारी चापहस्तो राजा दुष्यन्तः सूतश्च ।

सूतः । राजानं मृगं चावलोक्य । आयुष्मन् ।

कृष्णसारे ददच्चक्षुस्त्वयि चाधिज्यकार्मुके ।
मृगानुसारिणं साक्षात्पश्यामीव पिनाकिनम् ॥ ६ ॥

राजा । सूत । सुदूरममुना सारङ्गेण वयमाकृष्टाः । सोऽयमिदानीमपि –

ग्रीवाभङ्गाभिरामं मुहुरनुपतति स्यन्दने दत्तदृष्टिः
पश्चार्धेन प्रविष्टः शरपतनभयाद्भूयसा पूर्वकायम् ।
शष्पैरर्धावलीढैः श्रमविततमुखभ्रंशिभिः कीर्णवर्त्मा
पश्योदग्रप्लुतत्वाद्वियति बहुतरं स्तोकमुर्व्यां प्रयाति ॥ ७ ॥

४.४-५ प्रथममेवार्येणाज्ञप्तं यथा–अभिज्ञानशाकुन्तलं नामापूर्वं नाटकं प्रयोगेणाधिक्रियतामिति ।

कथमनुपातिन एव मे प्रयत्नप्रेक्षणीयः संवृत्तः ।

सूतः । आयुष्मन् । उद्घातिनी भूमिरियमिति मया रश्मिसंयमना-
२ द्रथस्य मन्दीकृतो वेगः । तेन मृग एष विप्रकृष्टान्तरः संवृत्तः ।
संप्रति तु समदेशवर्तिनस्ते न दुरासदो भविष्यति ।

राजा । तेन हि मुच्यन्तामभीशवः ।

४ सूतः । यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । तथा कृत्वा रथवेगान्तरं निरूपयन् ।
आयुष्मन् । पश्य पश्य—

मुक्तेषु रश्मिषु निरायतपूर्वकाया
निष्कम्पचामरशिखा निभृतोच्चकर्णाः ।
आत्मोद्धतैरपि रजोभिरलङ्घनीया
धावन्त्यमी मृगजवाक्षमयेव रथ्याः ॥ ८ ॥

राजा । सत्यमतीत्य हरिहरीनपि वर्तन्ते वाजिनः । तथा हि—

यदालोके सूक्ष्मं व्रजति सहसा तद्विपुलतां
यदर्द्धा विच्छिन्नं भवति कृतसंधानमिव तत् ।
प्रकृत्या यद्वक्रं तदपि समरेखं नयनयो-
र्न मे दूरे किंचित्क्षणमपि न पार्श्वे रथजवात् ॥ ९ ॥

नेपथ्ये । भो भो राजन् । आश्रममृगोऽयम् । न हन्तव्यो न हन्तव्यः ।

५ सूतः । आकर्ण्यावलोक्य च । आयुष्मन् । अस्य खलु ते बाणपथ-
वर्तिनः कृष्णसारस्यान्तरा तपस्विनः ।

राजा । ससंभ्रमम् । तेन हि निगृह्यन्तां वाजिनः ।

६ सूतः । तथा । रथं स्थापयति ।

ततः प्रविशति आत्मनातृतीयस्तापसः ।

तापसः । ससंभ्रमं हस्तमुद्यम्य । **राजन् राजन् । आश्रममृगोऽयम् । आश्रममृगोऽयम् ।**

तत्साधुकृतसंधानं प्रतिसंहर सायकम् ।
आर्तत्राणाय वः शस्त्रं न प्रहर्तुमनागसि ॥ १० ॥

राजा । एष प्रतिसंहृतः । यथोक्तं करोति ।

तापसः । सहर्षम् । साधु भोः । सदृशमेतत्पुरुवंशजातस्य भवतः । सर्वथा चक्रवर्तिनं पुत्रमवाप्नुहि ।

राजा । प्रतिगृहीतं तपोधनवचनम् ।

तापसः । समिदाहरणाय प्रस्थिता वयम् । एष चास्मद्गुरोः काश्यपस्य संसक्तहिमवत्सानुरनुमालिनीतीरमाश्रमो दृश्यते । न चेदन्यकार्यातिपातस्तत् प्रविश्यात्र प्रतिगृह्यतामतिथिसत्कारः । अपि च –

धर्म्यास्तपोधनानां प्रतिहतविघ्नाः क्रियाः समवलोक्य ।
ज्ञास्यसि कियद्भुजो मे रक्षति मौर्वीकिणाङ्क इति ॥ ११ ॥

राजा । अथ संनिहितोऽत्र कुलपतिः ।

तापसः । अद्यैवानवद्यां दुहितरं शकुन्तलामतिथिसत्काराय संदिश्य दैवमस्याः प्रतिकूलं शमयितुं सोमतीर्थं गतः ।

राजा । भवतु । तां द्रक्ष्यामि । सा विदितभक्तिं मां महर्षेः करिष्यति ।

तापसः । साधयामस्तावत् । सशिष्यो निष्क्रान्तः ।

राजा । सूत । चोदयाश्वान् । पुण्याश्रमदर्शनेन तावदात्मानं पुनीमहे ।

सूतः । यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । परिक्रम्य रथयातकं निरूपयति ।

राजा । समन्ताद्विलोक्य । सूत । अकथितोऽपि ज्ञायत एव यथायमाभोगस्तपोवनस्येति ।

सूतः । कथमिव ।

राजा । किं न पश्यति भवान् । इह हि—

नीवाराः शुकगर्भकोटरमुखभ्रष्टास्तरूणामधः
प्रस्निग्धाः क्वचिदिङ्गुदीफलभिदः सूच्यन्त एवोपलाः ।
विश्वासोपगमादभिन्नगतयः शब्दं सहन्ते मृगा-
स्तोयाधारपथाश्च वल्कलशिखानिष्यन्दलेखाङ्किताः ॥१२॥

सूतः । सर्वमुपपन्नम् ।

राजा । स्तोकमन्तरं गत्वा ।

कुल्याम्भोभिः पवनचपलैः शाखिनो धौतमूला
भिन्नो रागः किसलयरुचामाज्यधूमोद्गमेन ।
एते चार्वागुपवनभुवि च्छिन्नदर्भाङ्कुरायां
नष्टाशङ्का हरिणशिशवो मन्दमन्दं चरन्ति ॥ १३ ॥

मा तपोवनवासिनामुपरोधो भूत् । तदेतावत्येव रथं स्थापय यावदवतरामि ।

सूतः । धृताः प्रग्रहाः । अवतरत्वायुष्मान् ।

राजा । अवतीर्य । विनीतवेषेण प्रवेश्यानि तपोवनानि । तदिदमाभरणं तावत्प्रगृह्यताम् । सूतायाभरणानि दत्त्वा धनुश्चोत्सृज्य । सूत । यावदहमाश्रमवासिनः प्रत्यवेक्ष्योपावर्ते तावदार्द्रपृष्ठाः क्रियन्तां वाजिनः ।

सूतः । यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । निष्क्रान्तः ।

राजा । परिक्रम्यावलोक्य च । इदमाश्रमद्वारम् । यावत्प्रविशामि । प्रविश्य । निमित्तं सूचयित्वा । अये ।

शान्तमिदमाश्रमपदं स्फुरति च बाहुः कुतः फलमिहास्य ।
अथ वा भवितव्यानां भवन्ति द्वाराणि सर्वत्र ॥ १४ ॥

नेपथ्ये । इदो इदो पिअसही ।

राजा । कर्णं दत्त्वा । अये । दक्षिणेन वृक्षवाटिकायामालाप इव । भवत्ववगच्छामि । परिक्रम्यावलोक्य च । एतास्तपस्विकन्याः स्वप्रमाणानुरूपैः सेचनघटैर्बालपादपान्सिञ्चन्त्य इत एवाभिवर्तन्ते । निपुणं निर्वर्ण्य । अहो मधुरमासां दर्शनम् । यावदेतां छायामाश्रित्य प्रतिपालयामि । विलोकयन्स्थितः ।

ततः प्रविशति यथोक्तव्यापारा सह सखीभ्यां शकुन्तला ।

अनसूया । हला सउन्दले । तुवत्तोवि क्खु तादकण्णस्स अस्समरुक्खआ पिअत्ति तक्केमि जेण णोमालिआकुसुमपेलवावि तुमं एदेसुं आलवालपूरणेसुं णिउत्ता ।

शकुन्तला । हला अणसूए । ण केवलं तादणिओओत्ति । ममावि सोदरसिणेहो एदेसु । वृक्षसेचनं नाटयति ।

१·१४·१ इत इतः प्रियसखि ।

१·१४·८-१० हला शकुन्तले । त्वत्तोऽपि खलु तातकण्वस्याश्रमवृक्षकाः प्रिया इति तर्कयामि येन नवमालिकाकुसुमपेलवापि त्वमेतेष्वालवालपूरणेषु नियुक्ता ।

१·१४·११-१२ हला अनसूये । न केवलं तातनियोग इति । ममापि सोदरस्नेह एतेषु ।

द्वितीया । हला सउन्दले । उदअं लम्भिदा गिम्हकालकुसुमदायिणो अस्समगुम्मआ । दाणिं अदिक्कन्तकुसुमसमए वि सिञ्चम्ह । तसुण अणभिसन्धिगरुओ धम्मो भविस्सदि ।

शकुन्तला । हला पिअंवदे । अहिणन्दणीअं मन्तेसि । नाट्येन सिञ्चति ।

राजा । निर्वर्ण्य सकौतुकम् । कथम् । इयं सा कण्वदुहिता शकुन्तला ।

शुद्धान्तदुर्लभमिदं वपुराश्रमवासिनो यदि जनस्य ।
दूरीकृताः खलु गुणैरुद्यानलता वनलताभिः ॥ १५ ॥

भवतु पादपान्तरित एव विस्रब्धं तावदेनां पश्यामि । तथा करोति ।

शकुन्तला । एसो वादेरिदपल्लवाङ्गुलीहिं तुवरावदि विअ मं बउलरुक्खओ । जाव णं संभावेमि । राज्ञः संनिकर्षमागच्छति ।

राजा । निर्वर्ण्य । असाधुदर्शी तत्रभवान्काश्यपो य इमामाश्रमधर्मे नियुङ्क्ते ।

इदं किलाव्याजमनोहरं वपु-
स्तपःक्षमं साधयितुं य इच्छति ।
ध्रुवं स नीलोत्पलपत्रधारया
शमीलतां छेत्तुमृषिर्व्यवस्यति ॥ १६ ॥

१·१४·१३-१५ हला शकुन्तले । उदकं लम्भिता ग्रीष्मकालकुसुमदायिन आश्रमगुल्मकाः । इदानीमतिक्रान्तकुसुमसमयानपि सिञ्चामः । तस्मादनभिसन्धिगुरुको धर्मो भविष्यति ।

१·१४·१६ हला प्रियंवदे । अभिनन्दनीयं मन्त्रयसि ।

१·१५·३-४ एष वातेरितपल्लवाङ्गुलीभिस्त्वरयतीव मां बकुलवृक्षः । यावदेनं संभावयामि ।

शकुन्तला । सहि अणसूए । अदिपिणद्धेण वक्कलेण पिअंवदाए णिअन्तिदम्हि । ता सिढिलेहि दाव णं ।

३ **अनसूया ।** तह । शिथिलयति ।

प्रियंवदा । सस्मितम् । एत्थ पओहरवित्थारइत्तअं अत्तणो जोव्वणं उवालह ।

६ **राजा ।** काममप्रतिरूपमस्य वयसो वल्कलम् । न पुनरलंकारश्रियं न पुष्यति । कुतः –

सरसिजमनुविद्धं शैवलेनापि रम्यं
मलिनमपि हिमांशोर्लक्ष्म लक्ष्मीं तनोति ।
इयमधिकमनोज्ञा वल्कलेनापि तन्वी
किमिव हि मधुराणां मण्डनं नाकृतीनाम् ॥ १७ ॥

अनसूया । हला सउन्दले । एसा तातकस्सपेण तुअं विअ सहत्थसंवड्ढिदा अलिन्दए माहवीलदा । किं विसुमरिदा दे ।

३ **शकुन्तला ।** अत्ताणं वि विसुमरिस्सदि ।

प्रियंवदा । हला सउन्दले । तिट्ठ इधज्जेव मुहुत्तअं दाव वउलरुक्खसमीवे ।

१६·१-२ सखि अनसूये । अतिपिनद्धेन वल्कलेन प्रियंवदया नियन्त्रितास्मि । तच्छिथिलय तावदेनत् ।

१६·३ तथा ।

१६·४-५ अत्र पयोधरविस्तारयितृ आत्मनो यौवनमुपालभस्व ।

१७·१-२ हला शकुन्तले । एषा तातकाश्यपेन त्वमिव स्वहस्तसंवर्धिता अलिन्दके माधवीलता । किं विस्मृता ते ।

१७·३ आत्मानमपि विस्मरिष्यति ।

१७·४-५ हला शकुन्तले । तिष्ठ इहैव मुहूर्तकं तावद्बकुलवृक्षसमीपे ।

६ **शकुन्तला।** किंति।

प्रियंवदा। तुए समीपट्ठिदाए लदासणाहो विअ मे बउलरुक्खओ पडिभादि।

९ **शकुन्तला।** अदोक्खु पिअंवदासि।

राजा। प्रियमपि तथ्यमाहैषा। अस्याः खलु—

अधरः किसलयरागः कोमलविटपानुकारिणौ बाहू।
कुसुममिव लोभनीयं यौवनमङ्गेषु संनद्धम्॥ १८॥

अनसूया। हला सउन्दले। इअं स्वअंवरवहू सहआरस्स तए वणजोसिणित्ति किदणामधेआ णोमालिआ।

३ **शकुन्तला।** लतामुपेत्यावलोक्य च। हला। रमणीए क्खु काले इमस्स लदापादवमिहुणस्स वइअरो संवुत्तो। इअं णवकुसुमजोव्वणा णोमालिआ। अअंवि बद्धफलदाए उअभोअक्खमो

६ सहआरो। पश्यन्ती तिष्ठति।

प्रियंवदा। हला अणसूए। जाणासि किंणिमित्तं सउन्दला वणजोसिणिं अदिमेत्तं पेक्खिदित्ति।

१७.६ किमिति।
१७.७ त्वया समीपस्थितया लतासनाथ इव मे बकुलवृक्षः प्रतिभाति।
१७.९ अतः खलु प्रियंवदासि।
१८.१-२ हला शकुन्तले। इयं स्वयंवरवधूः सहकारस्य त्वया वनज्योत्स्नेति कृतनामधेया नवमालिका।
१८.३-६ हला। रमणीये खलु काल एतस्य लतापादपमिथुनस्य व्यतिकरः संवृत्तः। इयं नवकुसुमयौवना नवमालिका। अयमपि बद्धफलतयोपभोगक्षमः सहकारः।
१८.७-८ हला अनसूये। जानासि किंनिमित्तं शकुन्तला वनज्योत्स्नामतिमात्रं प्रेक्षत इति।

अनसूया । ण क्खु विभावेमि ।

प्रियंवदा । जधा वणजोसिणी अणुरूवेण पादपेण संगदा अवि णाम एव्वं अहं वि अणुरूवं वरं लहेअं ति ।

शकुन्तला । एसो णूणं तुह अत्तगदो मणोरहो । कलशमावर्जयति ।

राजा । अपि नाम कुलपतेरियमसवर्णक्षेत्रसंभवा स्यात् । अथ वा कृतं संदेहेन ।

असंशयं क्षत्रपरिग्रहक्षमा
यदार्यमस्यामभिलाषि मे मनः ।
सतां हि संदेहपदेषु वस्तुषु
प्रमाणमन्तःकरणप्रवृत्तयः ॥ १९ ॥

शकुन्तला । ससंभ्रमम् । अम्मो । सलिलसेअसंभमादो णोमालिअं उज्झिअ वअणं मे महुअरो अहिवट्टदि । भ्रमरबाधां निरूपयति ।

राजा । विलोक्य । सस्पृहम् ।

चलापाङ्गां दृष्टिं स्पृशसि बहुशो वेपथुमतीं
रहस्याख्यायीव स्वनसि मृदु कर्णान्तिकचरः ।
करौ व्याधुन्वत्याः पिबसि रतिसर्वस्वमधरं
वयं तत्त्वान्वेषान्मधुकर हतास्त्वं खलु कृती ॥ २० ॥

१८.९ न खलु विभावयामि ।

१८.१०-११ यथा वनज्योत्स्ना अनुरूपेण पादपेन संगता अपि नामैवमहमप्यनुरूपं वरं लभेयेति ।

१८.१२ एष नूनं तवात्मगतो मनोरथः ।

१९.१-२ अम्मो । सलिलसेकसंभ्रमान्नवमालिकामुज्झित्य वदनं मे मधुकरोऽभिवर्तते ।

शकुन्तला। परित्ताअध मं इमिणा कुसुमपाडच्चरेण अभिभूअमाणं ।

उभे। विहस्य । के वअं परित्ताणे । दुस्सन्तं अक्कन्द । राअरक्खिदाणि क्खु तवोवणाणि होन्ति ।

राजा। अवसरः खल्वयमात्मानं दर्शयितुम् । न भेतव्यं न भेतव्यम् । अर्धोक्ते स्वगतम् । एवं राजाहमिति प्रतिज्ञातं भवति । भवतु । अतिथिसमुचिताचारमवलम्बिष्ये ।

शकुन्तला। सत्रासम् । ण एस पुरदो मे धट्ठो विरमति । ता अण्णदो गमिस्सं । पदान्तरे स्थित्वा । सदृष्टिक्षेपम् । हद्धि । कधं इदो वि अणुसरदि ।

राजा। सत्वरमुपेत्य ।

कः पौरवे वसुमतीं शासति शासितरि दुर्विनीतानाम् ।
अयमाचरत्यविनयं मुग्धासु तपस्विकन्यासु ॥ २१ ॥

सर्वा राजानं दृष्ट्वा किंचिदिव संभ्रान्ताः ।

अनसूया। ण क्खु किंचि अच्चाहिदं । किंदु इयं णो पिअसही मधुअरेण आउलीकिअमाणा कादरीभूदा । शकुन्तलां दर्शयति ।

२०·१-२ परित्रायेथां मामनेन कुसुमपाटच्चरेणाभिभूयमानाम् ।

२०·३-४ के आवां परित्राणे । दुष्यन्तमाक्रन्द । राजरक्षितानि खलु तपोवनानि भवन्ति ।

२०·८-१० न एष पुरतो मे धृष्टो विरमति । तदन्यतो गमिष्यामि ।....।....। हा धिक् । कथमितोऽप्यनुसरति ।

२१·२-३ न खलु किंचिदत्याहितम् । किं तु इयं नः प्रियसखी मधुकरेणाकुलीक्रियमाणा कातरीभूता ।

राजा । शकुन्तलामुपेत्य । **अपि तपो वर्धते ।**

शकुन्तला ससाध्वसावनतमुखी तिष्ठति ।

अनसूया । राजानं प्रति । **दाणिं अदिधिविसेसलाहेण ।**

प्रियंवदा । साअदं अज्जस्स ।

अनसूया । हला सउन्दले । गच्छ तुअं । उटअदो फलमिस्सं अग्घं उवाहर । इदं पि पादोदअं भविस्सदि ।

राजा । भवति । सूनृतयैव वाचा कृतमातिथ्यम् ।

प्रियंवदा । तेण इमस्सिं दाव पच्छाअसीदलाए सत्तवण्णवेदिआए उवविसिअ अज्जो परिस्समं अवणेदु ।

राजा । ननु यूयमप्यनेन धर्मकर्मणा परिश्रान्ताः । तन्मुहूर्तमुपविशत ।

प्रियंवदा । जनान्तिकम् । **हला सउन्दले । उइदं णो अदिथिपज्जुपासणं । ता एहि । उवविसम्ह ।** सर्वे उपविशन्ति ।

शकुन्तला । आत्मगतम् । **किं णु क्खु इमं पेक्खिअ तवोवणविरोहिणो विआरस्स गमणीअम्हि संवुत्ता ।**

२१·६ इदानीमतिथिविशेषलाभेन । २१·७ स्वागतमार्यस्य ।

२१·८-९ हला शकुन्तले । गच्छ त्वम् । उटजात्फलमिश्रमर्घ्यमुपाहर । इदमपि पादोदकं भविष्यति ।

२१·११-१२ तेन अस्यां तावत्प्रच्छायशीतलायां सप्तवर्णवेदिकायामुपविश्यार्यः परिश्रममपनयतु ।

२१·१५-१६ हला शकुन्तले । उचितं नोऽतिथिपर्युपासनम् । तदेहि । उपविशामः ।

२१·१७-१८ किं नु खल्विमं प्रेक्ष्य तपोवनविरोधिनो विकारस्य गमनीयास्मि संवृत्ता ।

राजा । सर्वा विलोक्य । अहो समानवयोरूपरमणीयं सौहार्दं भवतीनाम् ।

प्रियंवदा । जनान्तिकम् । को णु क्खु एसो चदुरगम्भीराकिदी महुरं पिअं आलवन्तो पहवन्तं दक्खिण्णं विकरेदि ।

अनसूया । जनान्तिकम् । सहि । ममावि कोदूहलं अत्थि य्येव । ता पुच्छिस्सं दाव णं । प्रकाशम् । अज्जस्स महुरालावजणिदो विस्सम्भो मं मन्तावेदि । कदमं उण अज्जो वण्णं अलंकरेदि । किंणिमित्तं वा सुउमारेण अज्जेण तवोवणागमणपरिस्समस्स अत्ता पदं णीदो ।

शकुन्तला । आत्मगतम् । हिअअ । मा उत्तम्म । जं तए चिन्तिदं तं अणसूआ मन्तेदि ।

राजा । स्वगतम् । कथमिदानीमात्मानं निवेदये कथं वात्मपरिहारं करोमि । भवतु । एवं तावदेनां वक्ष्ये । प्रकाशम् । भवति । वेदविदास्मि पौरवेण राज्ञा धर्माधिकारे नियुक्तः । सोऽहमाश्रमिणामविघ्नक्रियोपलम्भाय धर्मारण्यमिदमायातः ।

अनसूया । सणाधा धम्मआरिणो ।

२१·२१-२२ को नु खल्वेष चतुरगम्भीराकृतिर्मधुरं प्रियमालपन्प्रभवद्दाक्षिण्यं विकिरति ।

२१·२३-२७ सखि । ममापि कौतूहलमस्त्येव । तत्प्रक्ष्यामि तावदेनम् ।… । आर्यस्य मधुरालापजनितो विस्रम्भो मां मन्त्रयते । कतमं पुनरार्यो वर्णमलंकरोति । किंनिमित्तं वा सुकुमारेणार्येण तपोवनागमनपरिश्रमस्यात्मा पदं नीतः ।

२१·२८-२९ हृदय । मा उत्ताम्य । यत्त्वया चिन्तितं तदनसूया मन्त्रयते ।

२१·३४ सनाथा धर्मचारिणः ।

शकुन्तला । शृङ्गारलज्जां निरूपयति ।

सख्यौ । उभयोराकारं विदित्वा । जनान्तिकम् । **हला सउन्दले । जदि अज्ज तादो इह संणिहिदो भवे ।**

शकुन्तला । सभ्रूभेदम् । **तदो किं भवे ।**

उभे । तदो इमम‍तिथिं जीविदसव्वस्सेणावि किदत्थं करे ।

शकुन्तला । सरोषम् । **तुम्हे अवेध । किंपि हिअए कदुअ मन्तेध । ण वो वअणं सुणिस्सं ।** परावृत्य तिष्ठति ।

राजा । वयमपि तावद्भवत्यौ सखीगतं किंचित्पृच्छामः ।

उभे । अय्य । अणुग्गहेवि अब्भत्थणा ।

राजा । भगवान्काश्यपः शाश्वते ब्रह्मणि वर्तते । इयं च वां सखी तदात्मजेति कथमेतत् ।

अनसूया । सुणादु अज्जो । अत्थि कोसिओत्ति गोत्तणामधेओ महापहावो राएसी ।

राजा । प्रकाशस्तत्रभवान् ।

अनसूया । तं सहीए पहवं अवगच्छ । उज्झिदसरीरसंवड्ढणादिहिं तादकस्सपो से पिदा ।

२१·३६-३७ हला शकुन्तले । यद्यद्य तात इह संनिहितो भवेत् ।

२१·३८ ततः किं भवेत् ।

२१·३९ तत इममतिथिं जीवितसर्वस्वेनापि कृतार्थं कुर्यात् ।

२१·४०-४१ युवामपेतम् । किमपि हृदये कृत्वा मन्त्रयेथे । न युवयोर्वचनं श्रोष्यामि । २१·४३ आर्य । अनुग्रहेऽप्यभ्यर्थना ।

२१·४६-४७ शृणोत्वार्यः । अस्ति कौशिक इति गोत्रनामधेयो महाप्रभावो राजर्षिः । २१·४९-५० तं सख्याः प्रभवमवगच्छ । उज्झितशरीरसंवर्धनादिभिस्तातकाश्यपोऽस्याः पिता ।

५३ **राजा ।** उज्झितशब्देन जनितं मे कुतूहलम् । तदा मूलाच्छ्रोतुमिच्छामि ।

अनसूया । पुरा किल तस्स कोसिअस्स राएसिणो उग्गे
५४ तवसि वट्टमाणस्स किंपि जादसङ्केहिं देवेहिं मेणआ णाम
अच्छरा णिअमविग्घआरिणी पेसिदा ।

राजा । अस्त्येतदन्यसमाधिभीरुत्वं देवानाम् । ततस्ततः ।

५७ **अनसूया ।** तदो वसन्तोदारसमए ताए उम्मादइत्तअं रूअं पेक्खिअ·····इत्यर्धोक्ते लज्जया विरमति ।

राजा । पुरस्तादवगम्यत एव । अप्सरःसंभवैषा ।

६० **अनसूया ।** अध इं ।

राजा । युज्यते ।

मानुषीषु कथं वा स्यादस्य रूपस्य संभवः ।
न प्रभातरलं ज्योतिरुदेति वसुधातलात् ॥ २२ ॥

शकुन्तला । अधोमुखी तिष्ठति ।

राजा । स्वगतम् । लब्धावकाशो मे मनोरथः । किंतु परिहासो-
२ दाहृतां वरप्रार्थनां श्रुत्वापि न श्रद्धत्ते कातरं मे मनः ।

प्रियंवदा । सस्मितं विलोक्य नायकाभिमुखी । **पुणोवि वत्तुकामो अय्यो ।**

६ **शकुन्तला ।** सखीमङ्गुल्या तर्जयति ।

२१·५३-५५ पुरा किल तस्य कौशिकस्य राजर्षेरुग्रे तपसि वर्तमानस्य किमपि जातशङ्कैर्देवैर्मेनका नामाप्सरा नियमविघ्नकारिणी प्रेषिता ।

२१·५७-५८ ततो वसन्तावतारसमये तस्या उन्मादयितृकं रूपं प्रेक्ष्य—

२१·६० अथ किम् । २२·४-५ पुनरपि वक्तुकाम आर्यः ।

राजा । सम्यगुपलक्षितं भवत्या । अस्ति नः सच्चरितश्रवण-लोभादन्यदपि प्रष्टव्यम् ।

९ **प्रियंवदा ।** तेण हि अलं विआरिदेण । अणिअन्तणाणुओओ-क्खु तवस्सिअणो ।

राजा । एतत्पृच्छामि ।

वैखानसं किमनया व्रतमा प्रदाना-
द्व्यापाररोधि मदनस्य निषेवितव्यम् ।
अत्यन्तमात्मसदृशेक्षणवल्लभाभि-
राहो निवत्स्यति समं हरिणाङ्गनाभिः ॥ २३ ॥

प्रियंवदा । अज्ज । धम्मचरणेवि परवसो अअं जणो । गुरुणो उण से अणुरूववरप्पदाणे संकप्पो ।

३ **राजा ।** आत्मगतम् । न खलु दुर्लभैषा प्रार्थना ।

भव हृदय साभिलाषं संप्रति संदेहनिर्णयो जातः ।
आशङ्कसे यदग्निं तदिदं स्पर्शक्षमं रत्नम् ॥ २४ ॥

शाकुन्तला । सरोषमिव । अणसूए । गमिस्सं अहं ।

अनसूया । किंणिमित्तं ।

३ **शाकुन्तला ।** इमं असंबद्धप्पलाविणीं पिअंवदं अज्जाए गोत-मीए णिवेदयिस्सं । इत्युत्तिष्ठति ।

२२·९-१० तेन ह्यलं विचारितेन । अनियन्त्रणानुयोगः खलु तपस्विजनः ।
२३·१-२ आर्य । धर्मचरणेऽपि परवशोऽयं जनः । गुरोः पुनरस्या अनुरूपवरप्रदाने संकल्पः ।
२४·१ अनसूये । गमिष्याम्यहम् ।
२४·२ किंनिमित्तम् ।
२४·३-४ इमामसंबद्धप्रलापिनीं प्रियंवदामार्यायै गौतम्यै निवेदयिष्यामि ।

अनसूया । सहि । ण जुत्तं अस्समवासिणो जणस्स अकिद-सक्कारं अदिधिविसेसं उज्झिअ सच्छन्ददो गमणं ।

शकुन्तला न किंचिदुक्त्वा प्रस्थितैव ।

राजा । अपवार्य । कथं गच्छति । ग्रहीतुमिच्छन् पुनरात्मानं निगृह्य । अहो चेष्टाप्रतिरूपिका कामिनो मनोवृत्तिः । अहं हि—

अनुयास्यन्मुनितनयां सहसा विनयेन वारितप्रसरः ।
स्थानादनुच्चलन्नपि गत्वेव पुनः प्रतिनिवृत्तः ॥ २५ ॥

प्रियंवदा । शकुन्तलामुपसृत्य । हला चण्डि । ण दे जुत्तं गन्तुं ।

शकुन्तला । सभ्रूभङ्गम् । किंति ।

प्रियंवदा । रुक्खसेचनके दुए मे धारेसि । तेहिं दाव अत्ताणअं मोआवेहि । तदो गमिस्ससि । बलादेनां निवर्तयति ।

राजा । भद्रे । वृक्षसेचनकादेव परिश्रान्तामत्र भवतीं लक्षये । तथा ह्यस्याः

स्रस्तांसावतिमात्रलोहिततलौ बाहू घटोत्क्षेपणा-
दद्यापि स्तनवेपथुं जनयति श्वासः प्रमाणाधिकः ।
बद्धं कर्णशिरीषरोधि वदने घर्माम्भसां जालकं
बन्धे स्रंसिनि चैकहस्तयमिताः पर्याकुला मूर्धजाः ॥ २६ ॥

२४·५-६ सखि । न युक्तमाश्रमवासिनो जनस्याकृतसत्कारमतिथिविशेषमुज्झित्वा स्वच्छन्दतो गमनम् ।

२५·१ हला चण्डि । न ते युक्तं गन्तुम् ।

२५·२ ....। किमिति ।

२५·३-४ वृक्षसेचनके द्वे मे धारयसि । ताभ्यां तावदात्मानं मोचयस्व । ततो गमिष्यसि ।

तदहमेनामनृणां त्वयि करोमि । अङ्गुलीयं दातुमिच्छति ।

उभे । नाममुद्राक्षराण्यनुवाच्य परस्परमवलोकयतः ।

राजा । अलमन्यथा संभावितेन । राज्ञः परिग्रहोऽयम् ।

प्रियंवदा । तेण हि णारहदि इदं अङ्गुलीयं अङ्गुलीविओअं । अज्जस्स वअणेण एसा अरिणा एव्व मम । परिवृत्यापवार्य । हला सउन्दले । मोइदासि अणुअम्पिणा महा····महाणुभावेण । किदण्णा दाणिं होहिसि ।

शकुन्तला । अपवार्य निःश्वस्य । णेदं विसुमरिस्सं जइ अत्तणो पहवेयं ।

प्रियंवदा । किं दाणिं संपदं जदि ण गच्छसि ।

शकुन्तला । दाणिं किंपि तए वत्तव्वं । जदा रोइस्सदि तदा गमिस्सं ।

राजा । शकुन्तलां विलोकयन् । स्वगतम् । किं नु खलु यथा वयमस्यामेवमियमस्मान्प्रति स्यात् । अथ वा । लब्धगाधा मे प्रार्थना । कुतः ।

२६·४-७ तेन हि नार्हतीदमङ्गुलीयमङ्गुलीवियोगम् । आर्यस्य वचनेनैषानृणैव मम ।····। हला शकुन्तले । मोचितास्यनुकम्पिना महा····महानुभावेन । कृतज्ञेदानीं भविष्यसि ।

२६.८-९ ····। नेदं विस्मरिष्यामि यद्यात्मनः प्रभवेयम् ।

२६·१० किमिदानीं सांप्रतं यदि न गच्छसि ।

२६·११-१२ इदानीं किमपि त्वया वक्तव्यम् । यदा रोचिष्यते तदा गमिष्यामि ।

वाचं न मिश्रयति यद्यपि मद्वचोभिः
कर्णं ददात्यवहिता मयि भाषमाणे ।
कामं न तिष्ठति मदाननसंमुखीयं
भूयिष्ठमन्यविषया न तु दृष्टिरस्याः ॥ २७ ॥

नेपथ्ये । भो भोस्तपस्विनः । अवहितास्तपोवनसत्त्वरक्षायै भवन्तु
भवन्तः । पर्याप्लुतस्त्रीकुमारं प्रत्यासन्नः किल मृगयाविहारी
३ पार्थिवः ।

तुरगखुरहतस्तथा हि रेणु-
विंटपविषक्तजलार्द्रवल्कलेषु ।
पतति परिणतारुणप्रकाशः
शलभसमूह इवाश्रमद्रुमेषु ॥ २८ ॥

राजा । स्वगतम् । अहो धिक् । मदन्वेषिणः सैनिकास्तपोवनमुप-
रुन्धन्ति ।

३ पुनर्नेपथ्ये । अपि च । एष खलु तथा निभृतचारी भूत्वा–

तीव्राघातप्रतिहततरुस्कन्धलग्नैकदन्तः
क्रोडाकृष्टव्रततिवलयासङ्गसंजातपाशः ।
मूर्तो विघ्नस्तपस इव नो भिन्नसारङ्गयूथो
धर्मारण्यं विरुजति गजः स्यन्दनालोकभीतः ॥ २९ ॥

सर्वाः कर्णं दत्त्वा ससंभ्रममुत्तिष्ठन्ति ।

अनसूया । अज्ज । इमिणा अक्कन्दिदेण पज्जाउलम्ह । ता अणु-
३ जाणीहि णो उडजगमणस्स ।

२९.२-३ आर्य । अनेनाक्रन्दितेन पर्याकुलाः स्मः । तदनुजानीहि न उटज-
गमनाय ।

राजा । ससंभ्रमम् । **गच्छन्तु भवत्यः । वयमप्याश्रमबाधा यथा न भवति तथा प्रयतिष्यामहे ।**

सख्यौ । असंभाविदसक्कारं भूयो वि दाव पच्चवेक्खणणिमित्तं लज्जामो अज्जं विण्णवेदुं ।

राजा । मा मैवम् । दर्शनेनैव भवतीनां पुरस्कृतोऽस्मि ।

उभे । हला सउन्दले । एहि सिग्घतरं । आउला अज्जा गोदमी भविस्सदि ।

शकुन्तला । आत्मगतम् । **हद्धि । उरुत्थम्भेण विअलम्हि संवुत्ता ।**

राजा । स्वैरं स्वैरं गच्छन्तु भवत्यः ।

शकुन्तला । सव्याजविलम्बितं कृत्वा सह सखीभ्यां निष्क्रान्ता ।

राजा । मन्दौत्सुक्योऽस्मि नगरगमनं प्रति । यावदनुयात्रिकान्समेत्य नातिदूरे तपोवनस्य निवेशयेयम् । न खलु शक्नोमि शकुन्तलाव्यापारादात्मानं निवर्तयितुम् । मम हि –

गच्छति पुरः शरीरं धावति पश्चादसंस्तुतं चेतः ।
चीनांशुकमिव केतोः प्रतिवातं नीयमानस्य ॥ ३० ॥

निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ इति प्रथमोऽङ्कः समाप्तः ॥ १ ॥

२९.६-७ असंभावितसत्कारं भूयोऽपि तावत्प्रत्यवेक्षणनिमित्तं लज्जामहे आर्यं विज्ञापयितुम् ।

२९.९-१० हला शकुन्तले । एहि शीघ्रतरम् । आकुला आर्या गौतमी भविष्यति ।

२९.११ हा धिक् । ऊरुस्तम्भेन विकलास्मि संवृत्ता ।

॥ अथ द्वितीयोऽङ्कः ॥

ततः प्रविशति विषण्णो विदूषकः ।

विदूषकः । निःश्वस्य । भो दिट्ठं । हदो म्हि एदस्स मिअआसीलस्स रण्णो वअस्सभावेण । अअं मिओ अअं वराहो त्ति मज्झंदिणे वि गिम्हविरलपादवच्छाआसुं वणराईसुं आहिण्डीअदि । पत्तसंकरकसाआइं पिअन्ति कडुआइं उण्हाइं गिरिणदीजलाइं । अणिअदवेलं सुल्लमंसभूइट्ठं उण्हुण्हं भुञ्जीअदि । तुरगआणकण्टइदसन्धिबन्धणाणं अङ्गाणं रत्तिंपि णत्थि पकामं सुइदव्वं । तदो महन्ते एव पच्चूसे दासिएउत्तेहिं साउणअलुद्धएहिं कण्णघादिणा वणगमणकोलाहलेण पडिबोधीआमि । विचिन्त्य । एत्तिएणावि मे पीडा ण णिवुत्ता । सासूयं विहस्य । तदो गण्डस्स उवरि पिडिआ संवुत्ता । हिओ किल अम्हेसु ओहीणेसु तत्थ भवदो मिआणुसारेण अस्समपदपविट्ठस्स तावस-

---

२०·१-१८ भोः दिष्टम् । हतोऽस्मि एतस्य मृगयाशीलस्य राज्ञो वयस्यभावेन । अयं मृगः अयं वराह इति [३] मध्यंदिनेऽपि ग्रीष्मविरलपादपच्छायासु वनराजिष्वाहिण्ड्यते । पत्रसंकरकषायाणि पीयन्ते कटुकान्युष्णानि गिरिनदीजलानि । अनियतवेलं शूल्यमांसभूयिष्ठमुष्णोष्णं भुज्यते । तुरग[६]यानकण्टकितसंधिबन्धानामङ्गानां रात्रावपि नास्ति प्रकामं शयितव्यम् । ततो महत्येव प्रत्यूषे दास्याःपुत्रैः शाकुनकलुब्धकैः कर्णघातिना वनगमनकोलाहलेन प्रतिबोध्ये । [९] ...। एतावतापि मे पीडा न निवृत्ता ।...। ततो गण्डस्योपरि पिटिका संवृत्ता । ह्यः किलास्मास्ववहीनेषु तत्र भवतो मृगानुसारेणाश्रमपदप्रविष्टस्य [१२] तावस-

कण्णआ सउन्दला मम अधण्णदाए दंसिदा । संपदं णअर-गमणस्स संकधं पि ण करेदि । अज्ज तं जेव्व संचिन्तअन्तस्स विभादं अच्छीसुं । का गदी । जाव णं किदाआरपरिक्कमं कहिं पेक्खामि । परिक्रम्यावलोक्य च । एसो राआ बाणासणहत्थाहिं जवणीहिं परिवुदो वणपुप्फमालाधारी इदो ज्जेव्व आअच्छदि । जाव णं उवसप्पामि । किंचिदुपसृत्य । भोदु । अङ्गभङ्गविअलो भविअ इध ज्जेव्व चिट्ठिस्सं । एव्वं पि दाव विस्समं लहेअं । दण्डकाष्ठमवलम्ब्य तिष्ठति ।

ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टपरिवारो राजा ।

राजा । सचिन्तं निःश्वस्य । आत्मगतम् ।

कामं प्रिया न सुलभा मनस्तु तद्भावदर्शनाश्वासि ।
अकृतार्थेऽपि मनसिजे रतिमुभयप्रार्थना कुरुते ॥ १ ॥

स्मितं कृत्वा । एवमात्माभिप्रायसंभावितेष्टजनचित्तवृत्तिः प्रार्थयिता विडम्ब्यते । कुतः –

स्निग्धं वीक्षितमन्यतोऽपि नयने यत्प्रेरयन्त्या तया
यातं यच्च नितम्बयोर्गुरुतया मन्दं विलासादिव ।
मा गा इत्युपरुद्धया यदपि सा सासूयमुक्ता सखी
सर्वं तत्किल मत्परायणमहो कामः स्वतां पश्यति ॥ २ ॥

कन्यका शकुन्तला ममाधन्यतया दर्शिता । सांप्रतं नगर-गमनस्य संकथामपि न करोति । अद्य तामेव संचिन्तयतो विभातमक्ष्णोः । का गतिः । यावदेनं कृताचारपरिक्रमं कुत्र [१५] प्रेक्षे ।……। एष राजा बाणासनहस्ताभिर्यवनीभिः परिवृतो वनपुष्पमालाधारी इत एवागच्छति । यावदेनमुप-सर्पामि ।……। भवतु । अङ्गभङ्गविकलो [१८] भूत्वा इहैव स्थास्यामि । एवमपि तावद्विश्रमं लभेय ।……।

विदूषकः । तथास्थित एव । भो महाराअ । ण मे हत्थो पसरदि । वाआमेत्तकेण जआवीअसि । जअदु जअदु भवं ।

राजा । विलोक्य सस्मितम् । कुतोऽयं गात्रोपघातः ।

विदूषकः । कुदो किल सअं जेव अच्छी आउलीकरिअ अस्सु-कारणं पुच्छसि ।

राजा । वयस्य न खल्ववगच्छामि । भिन्नार्थमभिधीयताम् ।

विदूषकः । जं वेदसो खुज्जस्स लीलं विडम्बेदि तं किं अत्तणो पहावेण अध णदीवेअस्स ।

राजा । नदीवेगस्तत्र कारणम् ।

विदूषकः । ममावि भवं ।

राजा । कथमिव ।

विदूषकः । सरोषमिव । भोः । तए णाम राअकज्जाणि उज्झिअ तादिसे अ कीलापासादे वणअरेक्कवित्तिणा होदव्वं । जं सच्चं पच्चहं सापदाणुगमणेहिं संघोहिदसन्धिबन्धणाणं अङ्गाणं अणी-

---

२·१-२ भो महाराज । न मे हस्तः प्रसरति । वाङ्मात्रकेण जाप्यसे । जयतु जयतु भवान् ।

२·४-५ कुतः किल स्वयमेवाक्षिणी आकुलीकृत्याश्रुकारणं पृच्छसि ।

२·७-८ यद्वेतसः कुब्जस्य लीलां विडम्बयति तत्किमात्मनः प्रभावेण अथ नदीवेगस्य ।

२·१० ममापि भवान् ।

२·१२-१६ भोः । त्वया नाम राजकार्याण्युज्झित्य तादृशांश्च क्रीडाप्रासादान्वनचरैकवृत्तिना भवितव्यम् । यत्सत्यं प्रत्यहं श्वापदानुगमनैः संक्षोभितसन्धिबन्धनानामङ्गानामनीशोऽस्मि संवृत्तः । .... ।

सोम्हि संवुत्तो । सप्रणयम् । ता पसीद । एक्काहंपि दाव विस्समीअदु ।

राजा । आत्मगतम् । अयमेवमाह । ममापि काश्यपसुतामनुस्मृत्य मृगयाविक्लवं चेतः । कुतः—

न नमयितुमधिज्यमुत्सहिष्ये
धनुरिदमाहितसायकं मृगेषु ।
सहवसतिमुपेत्य यैः प्रियायाः
कृत इव लोचनकान्तिसंविभागः ॥ ३ ॥

विदूषकः । राज्ञो मुखमवलोक्य । अत्तभवं हिअएण किंपि मन्तेदि । अरण्णे मए रुदितं ।

राजा । सस्मितमित्र । किमन्यत् । अनतिक्रमणीयं सुहृद्वाक्यमिति स्थितोऽस्मि ।

विदूषकः । चिरं जीअ । गन्तुमिच्छति ।

राजा । तिष्ठ । सावशेषं मे वचः ।

विदूषकः । आणवेदु भवं ।

राजा । विश्रान्तेन भवता ममान्यस्मिन्ननायासे कर्मणि सहायेन भवितव्यम् ।

विदूषकः । किं मोदअखज्जिआए ।

राजा । यत्र वक्ष्यामि ।

तत्प्रसीद । एकाहमपि तावद्विश्रम्यताम् ।

३·१-२ अत्र भवान् हृदयेन किमपि मन्त्रयते । अरण्ये मया रुदितम् ।

३·५ चिरं जीव । ३·७ आज्ञापयतु भवान् ।

३·१० किं मोदकखादिकायाम् ।

विदूषकः । गहीदो खणो ।

राजा । कः कोऽत्र भोः ।

प्रविश्य । दौवारिकः । आणवेदु भट्टा ।

राजा । रैवतक । सेनापतिस्तावदाहूयताम् ।

रैवतकः । जं भट्टा आणवेदि । इति निष्क्रान्तः ।

ततः प्रविशति सेनापतिर्दौवारिकश्च ।

सेनापतिः । राजानं विलोक्य । दृष्टदोषापि मृगया स्वामिनि केवलं गुणायैव संवृत्ता । तथा हि देवः –

अनवरतधनुर्ज्यास्फालनक्रूरपूर्वं
रविकिरणसहिष्णु स्वेदलेशैरभिन्नम् ।
अपचितमपि गात्रं व्यायतत्वादलक्ष्यं
गिरिचर इव नागः प्राणसारं बिभर्ति ।। ४ ।।

दौवारिकः । अज्ज । एसो क्खु अण्णावअणुक्कण्ठो इदो दिण्णदिट्ठिज्जेव्व चिट्ठदि भट्टा । ता उपसप्पदु अज्जो ।

सेनापतिः । उपसृत्य सप्रणामम् । जयतु जयतु स्वामी । स्वामिन् । गृहीतं प्रचारसूचितश्वापदमरण्यम् । किमन्यदवस्थीयते ।

राजा । भद्र सेनापते । मन्दोत्साहः कृतोऽस्मि मृगयापवादिना माधव्येन ।

३·१२ गृहीतः क्षणः । ३·१४ आज्ञापयतु भर्ता ।

३·१६ यद्भर्ता आज्ञापयति ।

४·१-२ आर्य । एष खलु आज्ञावचनोत्कण्ठ इतो दत्तदृष्टिरेव तिष्ठति भर्ता । तदुपसर्पत्वार्यः ।

सेनापतिः । जनान्तिकम् । **माधव्य । स्थिरप्रतिबन्धो भव । अहमपि तावत्स्वामिनश्चित्तमनुवर्तिष्ये ।** प्रकाशम् । **देव । प्रलपत्येष वैधेयः । ननु प्रभुरेव निदर्शनम् ।**

मेदश्छेदकृशोदरं लघु भवत्युत्थानयोग्यं वपुः
सत्त्वानामपि लक्ष्यते विकृतिमच्चित्तं भयक्रोधयोः ।
उत्कर्षः स च धन्विनां यदिषवः सिध्यन्ति लक्ष्ये चले
मिथ्या हि व्यसनं वदन्ति मृगयामीदृग्विनोदः कुतः ॥ ५ ॥

विदूषकः । कृतकरोषम् । **अत्तभवं दाव पकिदिमापण्णो । तुवं उण अडईदो अडइं आहिण्ड जाव सीमासिआलो विअ जिण्णरिक्खस्स मुहे पडिस्ससि ।**

राजा । भद्र सेनापते । आश्रमसंनिकर्षे वर्तामहे । अतस्ते वचो नाभिनन्दामि । अद्य तावत् –

गाहन्तां महिषा निपानसलिलं शृङ्गैर्मुहुस्ताडितं
छायाबद्धकदम्बकं मृगकुलं रोमन्थमभ्यस्यतु ।
विश्रब्धं क्रियतां वराहततिभिर्मुस्ताक्षतिः पल्वले
विश्रान्तिं लभतामिदं च शिथिलज्याबन्धमस्मद्धनुः ॥ ६ ॥

सेनापतिः । यथा प्रभविष्णवे रोचते ।

राजा । तेन हि निवर्त्यन्तां वनग्राहिणः । यथा सैनिकास्तपोवनं दूरात्परिहरन्ति तथा निषेद्धव्याः । पश्य ।

५.१-३ अत्र भवांस्तावत्प्रकृतिमापन्नः । त्वं पुनरटवीतोऽटवीमाहिण्ड यावत्सीमाशृगाल इव जीर्णर्क्षस्य मुखे पतिष्यसि ।

शमप्रधानेषु तपोधनेषु
गूढं हि दाहात्मकमस्ति तेजः ।
स्पर्शानुकूला इव सूर्यकान्ता-
स्तदन्यतेजोभिभवाद्वमन्ति ॥ ७ ॥

विदूषकः । भो उच्छाहइत्तअ । सीग्घं इदो णिग्गम ।

सेनापतिः । यथाज्ञापयति स्वामी । निष्क्रान्तः ।

राजा । परिजनमवलोक्य । मृगयावेशमपनयन्तु भवन्तः । रैवतक ! त्वमपि स्वं नियोगमशून्यं कुरु ।

रैवतकः । जं देवो आणवेदि । निष्क्रान्तः ।

विदूषकः । सहासम् । किदो भवदा णिद्धूमको दंसपडीआरो । ता संपदं एदस्सिं णिवासपादवच्छाआपरिवुदे विदाणअसणाहे आसणे जहासुहं उवविसदु भवं जाव अहंपि सुहासणत्थो होम्मि ।

उभावुपविष्टौ ।

राजा । सखे माधव्य । अनवाप्तचक्षुःफलोऽसि येन त्वया दर्शनीयं न दृष्टम् ।

विदूषकः । णं भवं अग्गदो मे चिट्ठदि ।

राजा । सर्वः कान्तमात्मानं पश्यति । किं तु तामेवाहमाश्रमललामभूतां शकुन्तलामाश्रित्य ब्रवीमि ।

७·१ भो उत्साहयितृक । शीघ्रमितो निर्गच्छ ।
७·५ यद्देव आज्ञापयति ।
७·६–९ कृतो भवता निर्धूमको दंशप्रतीकारः । तत्साम्प्रतमेतस्मिन्निवासपादपच्छायापरिवृते वितानकसनाथे आसने यथासुखमुपविशतु भवान्यावदहमपि सुखासनस्थो भवामि ।
७·१३ ननु भवानग्रतो मे तिष्ठति ।

विदूषकः । अपवार्य । भोदु । ण से अवसरं वड्ढाइस्सं । प्रकाशम् । जदा दाव सा तावसकण्णका अप्पत्थणीआ किं तए दिट्ठाए ।

राजा । मूर्ख । परिहार्येऽपि वस्तुनि दुःषन्तस्य मनः प्रवर्तते ।

विदूषकः । ता कधं एदं ।

राजा ।

ललिताप्सरोभवं किल मुनेरपत्यं तदुज्झिताधिगतम् ।
अर्कस्योपरि शिथिलं च्युतमिव नवमालिकाकुसुमम् ॥ ८ ॥

विदूषकः । विहस्य । भोः । जधा कस्सावि पिण्डखज्जूरेहिं उव्वेजिदस्स तिन्तिडिआए अहिलासो भोदि तधा इत्थिआरअणपरिभोइणो भवदो इअं पत्थणा ।

राजा । न तावदेनां पश्यसि येन त्वमेवंवादी ।

विदूषकः । तं खु रमणीअं णाम जं भवदोवि विम्हअं उप्पादेदि ।

राजा । वयस्य । किं बहुना ।

चित्रे निवेश्य परिकल्पितसत्त्वयोगा
रूपोच्चयेन महता विधिना कृता नु ।
स्त्रीरत्नसृष्टिरपरा प्रतिभाति सा मे
धातुर्विभुत्वमनुचिन्त्य वपुश्च तस्याः ॥ ९ ॥

७.१५-१६ भवतु । नास्यावसरं वर्धापयिष्ये ।...। यदा तावत्सा तापसकन्यका अप्रार्थनीया किं तया दृष्टया ।

७.१८ तत्कथमेतत् ।

८.१-३ भोः । यथा कस्यापि पिण्डखर्जूरैरुद्वेजितस्य तिन्तिडिक्यामभिलाषो भवति तथा स्त्रीरत्नपरिभोगिनो भवत इयं प्रार्थना ।

८.५ तत्खलु रमणीयं नाम यद्भवतोऽपि विस्मयमुत्पादयति ।

विदूषकः । सव्वधा पच्चादेसो दाणीं रूववदीणं ।

राजा । इदं च मे मनसि वर्तते ।

अनाघ्रातं पुष्पं किसलयमलूनं कररुहै-
रनाविद्धं रत्नं मधु नवमनास्वादितरसम् ।
अखण्डं पुण्यानां फलमिव च तद्रूपमनघं
न जाने भोक्तारं कमिह समुपस्थास्यति विधिः ॥ १० ॥

विदूषकः । तेण हि लहु लहु गच्छदु भवं । मा कस्स वि इङ्गुदीतेलचिक्कणसीसस्स आरण्णकस्स हत्थे पडिस्सदि ।

३ राजा । परवती तत्रभवती । न च संनिहितगुरुजना ।

विदूषकः । अध भवन्तमन्तरेण कीदिसो उण से दिट्ठिराओ ।

राजा । वयस्य । स्वभावादप्रगल्भस्तपस्विकन्यकाजनः । तथापि

अभिमुखे मयि संहृतमीक्षितं
हसितमन्यनिमित्तकथोदयम् ।
विनयवारितवृत्तिरतस्तया
न विवृतो मदनो न च संवृतः ॥ ११ ॥

विदूषकः । विहस्य । किं णु क्खु सा भवदो दिट्ठमेत्तस्स जेव्व अङ्कमारोहदु ।

९.१ सर्वथा प्रत्यादेश इदानीं रूपवतीनाम् ।

१०.१-२ तेन हि लघु लघु गच्छतु भवान् । मा कस्यापि इङ्गुदीतैलचिक्कण-शीर्षस्यारण्यकस्य हस्ते पतिष्यति ।

१०.४ अथ भवन्तमन्तरेण कीदृशः पुनस्तस्या दृष्टिरागः ।

११.१-२ किं नु खलु सा भवतो दृष्टमात्रस्यैवाङ्कमारोहतु ।

राजा । सखीभ्यां मिथःप्रस्थाने तत्रभवत्या भूयिष्ठमाविष्कृतो भावः । तथा हि –

दर्भाङ्कुरेण चरणः क्षत इत्यकाण्डे
तन्वी स्थिता कतिचिदेव पदानि गत्वा ।
आसीद्विवृत्तवदना च विमोचयन्ती
शाखासु वल्कलमसक्तमपि द्रुमाणाम् ॥ १२ ॥

विदूषकः । भो गहीदपाथेओ होहि । किदं तए अणुरूवं तपोवणं ति तक्केमि ।

राजा । सखे चिन्तय तावत्केनापदेशेन पुनराश्रमपदं गच्छामः ।

विदूषकः । एसो चिन्तेमि । मा क्खु से अलिअपरिदेविदेहिं समाधिं भञ्जिहि । चिन्तयित्वा । भोः । को अण्णो उपाओ । णं भवं राजा ।

राजा । ततः किम् ।

विदूषकः । णीवारछब्भागं दाव तावसा उवहरन्तु त्ति ।

राजा । अन्यं भागमेते रक्षिणे निर्वहान्ति यो रत्नराशीनपि विहायाभिनन्द्यते । पश्य –

यदुत्तिष्ठति वर्णेभ्यो नृपाणां क्षयि तत्फलम् ।
तपःषड्भागमक्षय्यं ददत्यारण्यका हि नः ॥ १३ ॥

नेपथ्ये । हन्त । सिद्धार्थौ स्वः ।

१२·१-२ भो गृहीतपाथेयो भव । कृतं त्वयानुरूपं तपोवनमिति तर्कयामि ।

१२·४-६ एव चिन्तयामि । मा खलु तेऽलीकपरिदेवितैः समाधिं भाङ्क्षीः । |...| भोः । कोऽन्य उपायः । ननु भवान्राजा ।

१२·८ नीवारषड्भागं तावत्तापसा उपहरन्त्विति ।

राजा । कर्णं दत्त्वा । अये । धीरप्रशान्तस्वरैस्तपस्विभिर्भवितव्यम् ।

प्रविश्य । **दौवारिकः ।** जयतु जयतु भट्टा । एदे दुए इसिकुमारआ पडिहारभूमिं उवट्ठिदा ।

राजा । अविलम्बितं प्रवेशय ।

दौवारिकः । अअं पवेसेमि । निष्क्रान्तः ।

ततः प्रविशतस्तापसौ दौवारिकश्च ।

दौवारिकः । इदो इदो भवन्ता ।

एकः । राजानं दृष्ट्वा । अहो दीप्तिमतोऽपि विश्वसनीयतास्य वपुषः । अथ वोपपन्नमेतदृषिकल्पे राजनि । तथा हि—

अध्याक्रान्ता वसतिरमुनाप्याश्रमे सर्वभोग्ये
रक्षायोगादयमपि तपः प्रत्यहं संचिनोति ।
अस्यापि द्यां स्पृशति वशिनश्चारणद्वंद्वगीतः
पुण्यः शब्दो मुनिरिति मुहुः केवलं राजपूर्वः ॥ १४ ॥

द्वितीयः । गौतम । अयं स बलभित्सखो दुःषन्तः ।

प्रथमः । अथ किम् ।

द्वितीयः । तेन हि—

नैतच्चित्रं यदयमुदधिश्यामसीमां धरित्री-
मेकः कृत्स्नां नगरपरिघप्रांशुबाहुर्भुनक्ति ।
आशंसन्ते सुरसमितयः सक्तवैरा हि दैत्यै-
रस्याधिज्ये वपुषि विजयं पौरुहूते च वज्रे ॥ १५ ॥

१३·४-५ जयतु जयतु भर्ता । एतौ द्वौ ऋषिकुमारकौ प्रतिहारभूमिमुपस्थितौ ।

१३·७ अयं प्रवेशयामि ।   १३·९ इत इतो भवन्तौ ।

उभौ । उपसृत्य । स्वस्ति भवते । फलान्युपनयतः ।

राजा । सादरमुत्थाय । अभिवादये भवन्तौ । सप्रणामं गृहीत्वा । आसन उपविश्य । आगमप्रयोजनं ज्ञातुमिच्छामि ।

ऋषी । विदितो भवानाश्रमवासिनामिहस्थः । तेन भवन्तमभ्यर्थयन्ते ।

राजा । किमाज्ञापयन्ति ।

उभौ । तत्रभवतः काश्यपमुनेरसांनिध्याद्रक्षांसि नस्तपोविघ्नमुत्पादयिष्यन्ति । तत्कतिपयरात्रं सारथिद्वितीयेन भवता सनाथीक्रियतामाश्रम इति ।

राजा । अनुगृहीतोऽस्मि ।

विदूषकः । अपवार्य । अयं दाणिं दे अणुऊलो गलहत्थो ।

राजा । रैवतक । मद्वचनादुच्यतां सारथिः सबाणकार्मुकं रथमुपनयेति ।

दौवारिकः । जं भट्टा आणवेदि । निष्क्रान्तः ।

ऋषी । सहर्षम् ।

अनुकारिणि पूर्वेषां युक्तरूपमिदं त्वयि ।
आपन्नाभयसत्त्वेषु दीक्षिताः खलु पौरवाः ॥ १६ ॥

राजा । गच्छतां भवन्तौ । अहमप्यनुपदमागत एव ।

ऋषी । विजयस्व । निष्क्रान्तौ ।

राजा । माधव्य । अप्यास्ति शकुन्तलादर्शनकौतुकम् ।

१५.११ अयमिदानीं तेऽनुकूलो गलहस्तः ।

१५.१४ यद्भर्ताज्ञापयति ।

विदूषकः । पढमं सपरिवाहमासि । सभयम् । रक्खसवुत्तन्तेण उण संपदं बिंदूवि णावसेसिदो ।

राजा । मा भैषीः । ननु मत्समीपे भविष्यसि ।

विदूषकः । एसो चक्करक्खी भूदोम्हि ।

प्रविश्य । **दौवारिकः ।** सज्जो रधो भट्टिणो विजअपत्थाणं उदिक्खदि । एसो उण णअरादो देवीणं सआसादो करभओ आअदो ।

राजा । सादरम् । किमज्जूभिः प्रेषितः ।

दौवारिकः । अध इं ।

राजा । प्रवेश्यताम् ।

दौवारिकः । जं भट्टा आणवेदि । निष्क्रान्तः ।

ततः प्रविशति दौवारिकेण सह करभकः ।

करभकः । उपसृत्य । जअदु जअदु भट्टा । देवीओ आणवेन्ति जधा आगामिणि चउत्थे दिअसे पुत्तपिण्डाराहणो णाम उववासो भविस्सदि । तत्थ दीहाउणा अवस्सं संणिहिदेण होदव्वं ।

१६·४ प्रथमं सपरिवाहमासीत् ।....। राक्षसवृत्तान्तेन पुनः सांप्रतं बिन्दुरपि नावशेषितः ।

१६·७ एष चक्ररक्षी भूतोऽस्मि ।

१६·८-१० सज्जो रथो भर्तुर्विजयप्रस्थानमुदीक्षते । एष पुनर्नगराद्देवीनां सकाशात्करभक आगतः ।

१६·१२ अथ किम् ।

१६·१४ यद्भर्ताज्ञापयति ।

१६·१६-१९ जयतु जयतु भर्ता । देव्य आज्ञापयन्ति यथा आगामिनि चतुर्थे दिवसे पुत्रपिण्डाराधनो नाम उपवासो भविष्यति । तत्र दीर्घायुषावश्यं संनिहितेन भवितव्यम् ।

राजा। माधव्य। इतस्तपस्विकार्यम् इतो गुरुजनाज्ञा। उभयमप्यनुल्लङ्घनीयम्। कथमत्र प्रतिविधेयम्।

विदूषकः। तिसङ्कू विअ अन्तरा चिट्ठ।

राजा। सत्यमाकुलीभूतोऽस्मि।

कृत्ययोर्भिन्नदेशत्वाद्द्वैधीभवति मे मनः।
पुरः प्रतिहतं शैले स्रोतः स्रोतोवहो यथा॥ १७॥

विचिन्त्य। सखे माधव्य। त्वमज्जूभिः पुत्र इति प्रतिगृहीतः। तद्भवानितः प्रतिनिवृत्य तपस्विकार्यव्यग्रतामस्माकमावेद्य तत्रभवतीनां पुत्रकार्यमनुष्ठातुमर्हति।

विदूषकः। ण क्खु मं रक्खसभीरुअं गणेसि।

राजा। सस्मितम्। महाब्राह्मण। कथमेतद्भवति संभाव्यते।

विदूषकः। तेण हि जहा राआणुजेण गन्तव्वं तथा गमिस्सं।

राजा। ननु तपोवनोपरोधः परिहरणीय इति सर्वमनुयात्रिकजनं त्वया सह प्रस्थापयामि।

विदूषकः। सगर्वम्। तेण हि जुअराओम्हि संवुत्तो।

राजा। आत्मगतम्। चपलोऽयं बटुः। कदाचिदस्मत्प्रार्थनामन्तःपुरेभ्यः कथयेत्। भवतु। एवं तावद्वक्ष्यामि। विदूषकं हस्ते गृहीत्वा। प्रकाशम्। वयस्य। ऋषिगौरवादाश्रमं गच्छामि। न खलु सत्यमेव तापसकन्यकायां ममाभिलाषः। पश्य—

१६.२२ त्रिशङ्कुरिवान्तरा तिष्ठ।

१७.४ न खलु मां राक्षसभीरुकं गणयसि।

१७.६ तेन हि यथा राजानुजेन गन्तव्यं तथा गमिष्यामि।

१७.९ तेन हि युवराजोऽस्मि संवृत्तः।

क्व वयं क्व परोक्षमन्मथो
मृगशावैः सममेधितो जनः ।
परिहासविजल्पितं सखे
परमार्थेन न गृह्यतां वचः ॥ १८ ॥

विदूषकः । एव्वं णेदं । सोत्थि भवते ।

निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ इति द्वितीयोऽङ्कः ॥

१८·१ एवं न्विदम् । स्वस्ति भवते ।

॥ अथ तृतीयोऽङ्कः ॥

ततः प्रविशति यजमानशिष्यः ।

शिष्यः । कुशानादाय । अहो महाप्रभावो दुःषन्तः । प्रविष्टमात्र एव सारथिद्वितीये तत्रभवति निरुपप्लवानि नः कर्माणि संवृत्तानि ।

का कथा बाणसंधाने ज्याशब्देनैव दूरतः ।
हुंकारेणैव धनुषः स हि विघ्नानपोहति ॥ १ ॥

यावदिमान्वेदिसंस्तरणार्थं दर्भानृत्विग्भ्य उपहरामि । परिक्रम्यावलोक्य च । आकाशे । प्रियंवदे । कस्येदमुशीरानुलेपनं मृणालवन्ति च नलिनीपत्राणि नीयन्ते । श्रुतिमभिनीय । किं ब्रवीषि । आतपलङ्घनाद्बलवदस्वस्था शकुन्तला । तस्याः शरीरनिर्वापणाय – इति । प्रियंवदे । यत्नादुपचर्यताम् । सा हि तत्रभवतः कुलपतेरुच्छ्वसितम् । अहमपि वैतानिकं शान्त्युदकमस्या आर्यागौतमीहस्ते प्रहेष्यामि । निष्क्रान्तः ।

इति विष्कम्भकः ।

ततः प्रविशति कामयानावस्थो राजा ।

राजा । निःश्वस्य । सचिन्तम् ।

जाने तपसो वीर्यं सा बाला परवतीति मे विदितम् ।
अलमस्मि ततो हृदयं तथापि नेदं निवर्तयितुम् ॥ २ ॥

भगवन्कुसुमायुध । त्वया चन्द्रमसा च विश्वसनीयाभ्यामतिसंधीयते कामीजनसार्थः । कुतः –

तव कुसुमशरत्वं शीतरश्मित्वमिन्दो-
र्द्वयमिदमयथार्थं दृश्यते मद्विधेषु ।
विसृजति हिमगर्भैरग्निमिन्दुर्मयूखै-
स्त्वमपि कुसुमबाणान्वज्रसारीकरोषि ॥ ३ ॥

अथ वा –

अनिशमपि मकरकेतो मनसो रुजमावहन्नभिमतो मे ।
यदि मदिरायतनयनां तामधिकृत्य प्रहरसीति ॥ ४ ॥

सखेदं परिक्रम्य । क्व नु खलु संस्थिते कर्मणि सदस्यैरनुज्ञातः श्रमक्लान्तमात्मानं विनोदयामि । निःश्वस्य । किं नु खलु प्रियादर्शनादृते शरणमन्यत् । यावदेनामन्विष्यामि । सूर्यमवलोक्य । इमामुग्रातपां वेलां प्रायेण लतावलयवत्सु मालिनीतीरेषु तत्र-भवती ससखीजना गमयति । तत्रैव तावद्गच्छामि । परिक्रम्य साह्लादं वायुस्पर्शं निरूपयन् । अहो प्रवातसुभगोऽयमुद्देशः ।

शक्यमरविन्दसुरभिः कणवाही मालिनीतरङ्गाणाम् ।
अङ्गैरनङ्गतप्तैरविरलमालिङ्गितुं पवनः ॥ ५ ॥

परिक्रम्यावलोक्य च । अस्मिन्वेतसपरिक्षिप्ते लतामण्डपे शकुन्तलया भवितव्यम् । तथा हि –

अभ्युन्नता पुरस्तादवगाढा जघनगौरवात्पश्चात् ।
द्वारेऽस्य पाण्डुसिकते पदपङ्क्तिर्दृश्यतेऽभिनवा ॥ ६ ॥

यावद्विटपान्तरेणावलोकयामि । तथा कृत्वा सहर्षम् । अये । लब्धं नेत्रनिर्वाणम् । एषा मनोरथप्रिया मे सकुसुमास्तरणं शिला-पट्टमधिशयाना सखीभ्यामन्वास्यते । भवतु । लताव्यवहितः श्रोष्यामि तावदासां विश्रब्धकथितानि । तथा कुर्वन्स्थितः ।

ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टा शकुन्तला सख्यौ च ।

सख्यौ । उपवीज्य । सस्नेहम् । **सहि सउन्दले । अपि सुहाअदि दे णलिणीपत्तवादो ।**

शकुन्तला । वेदनां नाटयित्वा । **किं वीजअन्ति मं सहीओ ।**

उभौ सविषादमन्योन्यमवलोकयतः ।

राजा । बलवदस्वस्था खल्वत्रभवती । साभिलाषं निर्वर्ण्य । **तत्किमयमातपदोषः स्यादुत यथा मे मनसि वर्तते ।** विचिन्त्य । **अथ वा कृतं संदेहेन ।**

स्तनन्यस्तोशीरं प्रशिथिलमृणालैकवलयं
प्रियायाः साबाधं सदपि कमनीयं वपुरिदम् ।
समस्तापः कामं मनसिजनिदाघप्रसरयो-
र्न तु ग्रीष्मस्यैवं सुभगमपराद्धं युवतिषु ॥ ७ ॥

अनसूया । हला सउन्दले । अणब्भन्तरा अम्हे मअणगदस्स वुत्तन्तस्स । किंदु जादिसी इतिहासगदेसु मअणवुत्तन्तेसु कामअमाणस्स अवत्था सुणीअदि तादिसं च लक्खम्ह । ता कहेहि । किंणिमित्तं दे अअं आआसो । विकारं खु परमत्थदो अजाणिअ अणारम्भो पडीआरस्स ।

राजा । अनसूयामप्यनुगतो मदीयस्तर्कः ।

शकुन्तला । आत्मगतम् । **बलवं च मे अहिणिवेसो । ण अ सक्कणोमि सहसा णिवेदिदुं ।**

६.६-७ सखि शकुन्तले । अपि सुखायति ते नलिनीपत्रवातः ।

६.८ किं वीजयन्तो मां सख्यौ ।

७.१-५ हला शकुन्तले । अनभ्यन्तरे आवां मदनगतस्य वृत्तान्तस्य । किंतु यादृशी इतिहासगतेषु मदनवृत्तान्तेषु कामयमानस्यावस्था श्रूयते तादृशीं च लक्षयामः । तत्कथय । किंनिमित्तं तेऽयमायासः । विकारं खलु परमार्थतोऽज्ञात्वानारम्भः प्रतीकारस्य ।

७.७-८ बलवांश्च मेऽभिनिवेशः । न च शक्नोमि सहसा निवेदयितुम् ।

१ प्रियंवदा । सहि । सुट्ठु एसा भणादि । किण्णेदं अत्तणो उपद्दवं णिगूहसि । अणुदिअसं च परिहीअसे अङ्गेहिं । केवलं लावण्णमयी छाया तुमं ण मुञ्चदि ।

राजा । अवितथमाह प्रियंवदा । तथा ह्यस्याः—

क्षामक्षामकपोलमाननमुरः काठिन्यमुक्तस्तनं
मध्यः क्लान्ततरः प्रकामविनतावंसौ छविः पाण्डुरा ।
शोच्या च प्रियदर्शना च मदनक्लिष्टेयमालक्ष्यते
पत्राणामिव शोषणेन मरुता स्पृष्टा लता माधवी ॥ ८ ॥

शकुन्तला । कस्स वा अण्णस्स कधइस्सं । आआसइत्तिआ दाणिं वो भविस्सं ।

२ उभे । अदो ज्जेव णो णिब्बन्धो । संविभत्तं खु दुक्खं सज्झवेदणं भोदि ।

राजा । पृष्टा जनेन समदुःखसुखेन बाला
नेयं न वक्ष्यति मनोगतमाधिहेतुम् ।
दृष्टो विवृत्य बहुशोऽप्यनया सतृष्ण-
मत्रोत्तरश्रवणकातरतां गतोऽस्मि ॥ ९ ॥

शकुन्तला । सलज्जम् । जदोप्पहुदि स तवोवणरक्खिदा राएसी मम दंसणपधं आअदो तदो आरभिअ तग्गदेण अहिलासेण
३ एदावत्थम्हि संवुत्ता ।

७.९-११ सखि । सुष्ठ्वेषा भणति । किं न्वेतमात्मन उपद्रवं निगूहसि । अनुदिवसं च परिहीयसेऽङ्गैः । केवलं लावण्यमयी छाया त्वां न मुञ्चति ।

८.१-२ कस्य वान्यस्य कथयिष्यामि । आयासयित्रिकेदानीं वां भविष्यामि ।

८.३-४ अत एव नौ निर्बन्धः । संविभक्तं खलु दुःखं सह्यवेदनं भवति ।

९.१-३ यतःप्रभृति स तपोवनरक्षिता राजर्षिर्मम दर्शनपथमागतस्तत आरभ्य तद्गतेनाभिलाषेणैतदवस्थास्मि संवृत्ता ।

राजा । सहर्षम् । श्रुतं श्रोतव्यम् ।

स्मर एव तापहेतुर्निर्वापयिता स एव मे जातः ।
दिवस इवाभ्रश्यामस्तपात्यये जीवलोकस्य ॥ १० ॥

शकुन्तला । ता जइ वो अणुमदं तत्तधा मन्तेध जधा तस्स राएसिणो अणुअम्पणीआ होमि । अण्णधा सुमरेध मं ।

राजा । विमर्शच्छेदि वचनम् ।

प्रियंवदा । जनान्तिकम् । अणसूए । दूरगदमम्महा इअं अक्खमा कालहरणस्स ।

अनसूया । जनान्तिकम् । जधा भणासि । प्रकाशम् । सहि । दिट्ठिआ अणुरूवो दे अहिलासो । साअरं वज्जिअ कहिं वा महाणदी ओदरइ ।

प्रियंवदा । को दाणिं सहआरं अदिमुत्तलदाए प्रवल्लिदं णेच्छदि ।

राजा । किमत्र चित्रं यदि विशाखे शशाङ्कलेखामनुवर्तेते ।

अनसूया । को उण उवाओ भवे जेण सहिए अविलम्बिदं णिगूढं मणोरहं संपादेम्ह ।

प्रियंवदा । णिगूढं ति चिन्तणीअं भवे । सिग्घं ति ण दुक्करं ।

१०·१-२ तद्यदि वामनुमतं तत्तथा मन्त्रयेथां यथा तस्य राजर्षेरनुकम्पनीया भवामि । अन्यथा स्मरतं माम् ।

१०·४-५ अनसूये । दूरगतमन्मथेयमक्षमा कालहरणस्य ।

१०·६-८ यथा भणसि । .... । सखि । दिष्ट्या अनुरूपस्तेऽभिलाषः । सागरं वर्जयित्वा कुत्र वा महानद्यवतरति ।

१०·९ क इदानीं सहकारमतिमुक्तलतया प्रवल्लितं नेच्छति ।

१०·११-१२ कः पुनरुपायो भवेद्येन सख्या अविलम्बितं निगूढं च मनोरथं संपादयावः ।

१०·१३ निगूढमिति चिन्तनीयं भवेत् । शीघ्रमिति न दुष्करम् ।

अनसूया। कधं विअ।

प्रियंवदा। सो राएसी इमाए सिणिद्धदिट्ठिसूइदाहिलासो इमाइं दिवसाइं पआअरकिसो विअ लक्खीअदि।

राजा। सत्यमित्थंभूतोऽस्मि। तथा हि –

इदमशिशिरैरन्तस्तापाद्विवर्णमणीकृतं
निशि निशि भुजन्यस्तापाङ्गप्रवृत्तिभिरश्रुभिः।
अनतिलुलितज्याघाताङ्कान्मुहुर्मणिबन्धना-
त्कनकवलयं स्रस्तं स्रस्तं मया प्रतिसार्यते॥ ११॥

प्रियंवदा। विचिन्त्य। अणसूए। मअणलेहो दाणिं करीअदु। तं सुमणोगोविदं कदुअ देवदासेसावदेसेण तस्स रण्णो हत्थे पावइस्सं।

अनसूया। रोअदि मे सुउमारो पओओ। किं वा सउन्दला भणादि।

शकुन्तला। सलज्जम्। णिओओ वो विकप्पीअदि।

प्रियंवदा। तेण हि उवण्णासपुव्वं अत्तणो चिन्तेहि किंपि सुललिदं पदबन्धं।

१०·१४ कथमिव।

१०·१५-१६ स राजर्षिरस्यां स्निग्धदृष्टिसूचिताभिलाष एतान् दिवसान् प्रजागरकृश इव लक्ष्यते।

११·१-२ अनसूये। मदनलेख इदानीं क्रियताम्। तं सुमनोगोपितं कृत्वा देवताशेषापदेशेन तस्य राज्ञो हस्ते प्रापयिष्यामि।

११·४-५ रोचते मे सुकुमारः प्रयोगः। किं वा शकुन्तला भणति।

११·६ नियोगो वां विकल्प्यते।

११·७-८ तेन हि उपन्यासपूर्वमात्मनश्चिन्तय किमपि सुललितं पदबन्धम्।

९ **शाकुन्तला** । चिन्तइस्सं । अवधीरणाभीरुअं पुणो वेवदि मे हिअअं ।

राजा । सहर्षम् ।

> अयं स ते तिष्ठति संगमोत्सुको
> विशङ्कसे भीरु यतोऽवधीरणाम् ।
> लभेत वा प्रार्थयिता न वा श्रियं
> श्रिया दुरापः कथमीप्सितो भवेत् ॥ १२ ॥

सख्यौ । अयि अत्तगुणावमाणिणि । को णाम सारदीयं जोण्हं पटन्तेण वारयिस्सदि ।

१ **राजा** । स्थाने खलु विस्मृतनिमेषेण चक्षुषा प्रियामवलोकयामि । तथा हि ।

> उन्नमितैकभ्रूलतमाननमस्याः पदानि रचयन्त्याः ।
> कण्टकितेन प्रथयति मय्यनुरागं कपोलेन ॥ १३ ॥

शाकुन्तला । हला । चिन्तिदा मए गीदिआ । असंणिहिदाणि उण लेहसाधणाणि ।

३ **प्रियंवदा** । इमस्सिं सुओदरसुउमारे णलिणीपत्ते पत्तच्छेदभत्तीए णहेहिं णिक्खिदवण्णं करेहि ।

शाकुन्तला । तथा कृत्वा । सुणध दाव संगदत्थं ण वेति ।

११·९-१० चिन्तयिष्यामि । अवधीरणाभीरुकं पुनर्वेपते मे हृदयम् ।
१२·१-२ अयि आत्मगुणावमानिनि । को नाम शारदीयां ज्योत्स्नां पटान्तेन वारयिष्यति ।
१३·१-२ हला । चिन्तिता मया गीतिका । असंनिहितानि पुनर्लेखसाधनानि ।
१३·१-२ एतस्मिञ्शुकोदरसुकुमारे नलिनीपत्रे पत्रच्छेदभक्त्या नखैर्निक्षिप्तवर्णं कुरु । १३-५ शृणुतं तावत्संगतार्थं न वेति ।

६ **उभे।** अवहिदम्ह।

शकुन्तला। पठति।

> तुज्झ ण आणे हिअअं मम उण कामो दिवा वि रत्तिं वि।
> णिक्किब दावइ बलिअं तइ जुत्तमणोरहाइं अङ्गाइं॥ १४॥

राजा। सहसोपसृत्य।

> तपति तनुगात्रि मदनस्त्वामनिशं मां पुनर्दहत्येव।
> ग्लपयति यथा शशाङ्कं न तथा हि कुमुद्वतीं दिवसः॥१५॥

सख्यौ। विलोक्य सहर्षमुत्थाय। सागदं जहाचिन्दिदफलस्स अविलम्बिणो मणोरहस्स।

३ **शकुन्तला।** उत्थातुमिच्छति।

राजा। अलमलमायासेन।

> संदष्टकुसुमशयनान्याशुविवर्णितमृणालवलयानि।
> गुरुपरितापानि न ते गात्राण्युपचारमर्हन्ति॥ १६॥

अनसूया। इदो सिलादलेक्कदेसं अणुगेण्हदु वअस्सो।

राजा उपविशति। शकुन्तला किंचिदपसरति।

३ **प्रियंवदा।** महाभाअ। दोण्हं पि णो अण्णोण्णाणुराओ पच्चक्खो। सहीसिणेहो उण मं पुणरुत्तवादिणीं करेदि।

१३·६ अवहिते स्वः।

१४ तव न जाने हृदयं मम पुनः कामो दिवापि रात्रावपि।
निष्कृप तापयति बलीयाँस्त्वयि युक्तमनोरथान्यङ्गानि॥

१५·१-२ स्वागतं यथाचिन्तितफलस्याविलम्बिनो मनोरथस्य।

१६·१ इतः शिलातलैकदेशमनुगृह्णातु वयस्यः।

१६·३-४ महाभाग। द्वयोरपि युवयोरन्योन्यानुरागः प्रत्यक्षः। सखीस्नेहः पुनर्मां पुनरुक्तवादिनीं करोति।

राजा । उच्यताम् । विप्रक्षितं ह्यनुक्तमनुतापं जनयति ।

प्रियंवदा । इअं णो सही तुमं जेव्व उद्दिसिअ भअवदा मदणेण इमं अवत्थन्तरं णीदा । ता अरिहसि अब्भुववत्तीए से जीविदं अवलम्बिदुं ।

शकुन्तला । प्रियंवदामवलोक्य । हला । अलं अन्तेउरविहारपज्जुस्सुअस्स राएसिणो उवरुद्धेण ।

राजा । सुन्दरि ।

इदमनन्यपरायणमन्यथा
हृदयसंनिहिते हृदयं मम ।
यदि समर्थयसे मदिरेक्षणे
मदनबाणहतोऽस्मि हतः पुनः ॥ १७ ॥

अनसूया । वअस्स । बहुवल्लहा राआणो सुणीअन्ति । जधा णो पिअसही बन्धुअणसोअणीआ ण भोदि तधा णिब्बाहेहि ।

राजा । भद्रे ।

परिग्रहबहुत्वेऽपि द्वे प्रतिष्ठे कुलस्य नः ।
समुद्रवसना चोर्वी सखी च युवयोरियम् ॥ १८ ॥

उभे । णिव्वुदम्ह ।

१६.६-८ इयं नौ सखी त्वामेवोद्दिश्य भगवता मदनेनेदमवस्थान्तरं नीता । तदर्हस्यभ्युपपत्त्या तस्या जीवितमवलम्बितुम् ।

१६.९-१० हला । अलमन्तःपुरविहारपर्युत्सुकस्य राजर्षेरुपरुद्धेन ।

१७.१-२ वयस्य । बहुवल्लभा राजानः श्रूयन्ते । यथा नौ प्रियसखी बन्धुजनशोचनीया न भवति तथा निर्वाहय ।

१८.१ निर्वृते स्वः ।

अनसूया । बहिर्विलोक्य । पियंवदे । एस मिअपोदओ इदो तदो दिण्णदिट्ठी णूणं मादरं पब्भट्टं अण्णेसदि । ता संजोएमि दाव णं । उत्तिष्ठति ।

प्रियंवदा । णं चवलो क्खु एसो । एआइणी णं णिओजेदुं ण पारेसि । उभे प्रस्थिते ।

शकुन्तला । हला । अण्णदरा वो गच्छदु । असरणम्हि ।

उभे । सस्मितम् । जो पुहवीए सरणं सो तुह समीवे । निष्क्रान्ते ।

शकुन्तला । कधं गदाओ ज्जेव्व ।

राजा । दिशोऽवलोक्य । सुन्दरि । अलमावेगेन । नन्वयमाराधयिता जनस्तव समीपे वर्तते । तदुच्यताम् –

किं शीतलैः क्लमविनोदिभिरार्द्रवाता-
न्संचारयामि नलिनीदलतालवृन्तैः ।
अङ्के निधाय करभोरु यथासुखं ते
संवाहयामि चरणावुत पद्मताम्रौ ॥ १९ ॥

शकुन्तला । ण माणणीएसु अत्ताणं अवराहइस्सं । अवस्थासदृशमुत्थाय प्रस्थिता ।

राजा । अवष्टभ्य । सुन्दरि । अपरिनिर्वाणो दिवसः । इयं च ते शरीरावस्था ।

१८.२-४ प्रियंवदे । एष मृगपोतक इतस्ततो दत्तदृष्टिर्नूनं मातरं प्रभ्रष्टामन्विष्यति । तत्संयोजयामि तावदेनम् ।
१८.५-६ ननु चपलः खल्वेषः । एकाकिन्येनं नियोजयितुं न पारयसि ।
१८.७ हला । अन्यतरा युवयोर्गच्छतु । अशरणास्मि ।
१८.८ यः पृथिव्याः शरणं स तव समीपे ।
१८.९ कथं गते एव ।
१९.१-२ न माननीयेष्वात्मानमपराधयिष्यामि ।

उत्सृज्य कुसुमशयनं नलिनीदलकल्पितस्तनावरणे ।
कथमातपे गमिष्यसि परिबाधापेलवैरङ्गैः ।। २० ।।

शकुन्तला । प्रस्थितैव ।

राजा । स्वगतम् । **कथमात्मनः प्रियं न करिष्ये ।** उत्थायोपसृत्य पटान्तादवलम्बते ।

शकुन्तला । कृतककोपा । **पोरव । रक्ख विणअं । इदो तदो इसीओ संचरन्दि ।**

राजा । दिशोऽवलोक्य । **कथं प्रकाशमस्मि निर्गतः ।** ससंभ्रमं शकुन्तलां मुक्त्वा तैरेव पदैर्निवर्तते ।

शकुन्तला । स्तोकमुपगम्य । साङ्गभङ्गम् । **पोरव । अणिच्छापूरवोवि संभासणमेत्तसुहिदो ण दे अअं जणो विसुमरिदव्वो ।**

राजा । सुन्दरि ।

त्वं दूरमपि गच्छन्ती हृदयं न जहासि मे ।
दिनावसानच्छायेव पुरोमूलं वनस्पतेः ।। २१ ।।

नेपथ्ये । चक्कवाअवहू । आमन्तेहि सहअरं । उवट्ठिदा रअणी ।

शकुन्तला । कर्णं दत्त्वा । ससंभ्रमम् । **पोरव । एसा मम सरीरवुत्तन्तोपलम्भाय तादस्स धम्मकणीअसी अय्या गोदमी उवत्थिदा । ता विडवन्तरिदो होइ ।**

२०·४-५ पौरव । रक्ष विनयम् । इतस्तत ऋषयः संचरन्ति ।

२०·८-९ पौरव । अनिच्छापूरकोऽपि संभाषणमात्रसुखितो न तेऽयं जनो विस्मर्तव्यः ।

२१·१ चक्रवाकवधु । आमन्त्रयस्व सहचरम् । उपस्थिता रजनी ।

२१·२-४ पौरव । एषा मम शरीरवृत्तान्तोपलम्भाय तातस्य धर्मकनीयस्यार्या गौतम्युपस्थिता । तद्विटपान्तरितो भव ।

राजा । तथा करोति ।

[ततः प्रविशति पात्रहस्ता गौतमी ।]

गौतमी । अच्चाहिदं । इह देवदासहाआ चिट्ठसि ।

शकुन्तला । इदाणीं जेव्व मालिणिं अवदिण्णाओ पिअंवदामिस्साओ ।

गौतमी । इमिणा दब्भोदएण णिराबाधं दे सरीरं भविस्सदि । दर्भोदकेन शकुन्तलामभ्युक्ष्य । **अपि लहुसंदापाइं दे अङ्गाइं ।**

शकुन्तला । अत्थि विसेसो ।

गौतमी । वच्छे । परिणदो दिअसो । ता एहि । उडअं जेव्व गच्छम्ह ।

शकुन्तला । स्वगतम् । **हिअअ । पढमं जेव्व सुहोअणदे मणोरधे कादरभावं ण मुञ्चेसि । दाणिं साणुसअविघट्टिदस्स कधं दे सन्दावो ।** पदान्तरे प्रतिनिवृत्त्य । प्रकाशम् । **लदागहअ । सन्दावहारअ । आमन्दए तुमं पुणोवि परिभोआअ ।** इति निष्क्रान्ते ।

२१·७ अत्याहितम् । इह देवतासहाया तिष्ठसि ।

२१·८-९ इदानीमेव मालिनीमवतीर्णाः प्रियंवदामिश्राः ।

२१·१०-११ अनेन दर्भोदकेन निराबाधं ते शरीरं भविष्यति । .... । अपि लघुसंतापानि ते अङ्गानि ।

२१·१२ अस्ति विशेषः ।

२१·१३-१४ वत्से । परिणतो दिवसः । तदेहि । उटजमेव गच्छावः ।

२१·१५-१८ हृदय । प्रथममेव सुखोपनते मनोरथे कातरभावं न मुञ्चसि । इदानीं सानुशयविघट्टितस्य कथं ते संतापः । [........ । ....] लतागृहक । सन्तापहारक । आमन्त्रये त्वां पुनरपि परिभोगाय । [.......]

राजा । पूर्वस्थानमेत्य । सनिःश्वासम् । **अहो विघ्नवत्यः प्रार्थितसिद्धयः । मया हि –**

मुहुरङ्गुलिसंवृताधरोष्ठं
प्रतिषेधाक्षरविक्लवाभिरामम् ।
मुखमंसविवर्ति पक्ष्मलाक्ष्याः
कथमप्युन्नमितं न चुम्बितं तु ॥ २२ ॥

क्व नु खलु साम्प्रतं गच्छामि । अथ वा इहैव तावत्प्रियापरिभुक्ते लतामण्डपे स्थास्यामि । सर्वतोऽवलोक्य ।

तस्याः पुष्पमयी शरीरलुलिता शय्या शिलायामियं
क्लान्तो मन्मथलेख एष नलिनीपत्रे नखैरर्पितः ।
हस्ताद्भ्रष्टमिदं बिसाभरणमित्यासज्जमानेक्षणो
निर्गन्तुं सहसा न वेतसगृहाच्छक्नोमि शून्यादपि ॥ २३ ॥

नेपथ्ये । भो भो राजन् ।

सायंतने सवनकर्मणि संप्रवृत्ते
वेदीं हुताशनवतीं परितः प्रयस्ताः ।
छायाश्चरन्ति बहुधा भयमादधानाः
संध्याभ्रकूटकपिशाः पिशिताशनानाम् ॥ २४ ॥

राजा । भो भोस्तपस्विनः । मा भैष्ट । अयमहमागतोऽस्मि ।
इति निष्क्रान्तः ।

॥ इति तृतीयोऽङ्कः ॥

॥ अथ चतुर्थोऽङ्कः ॥

ततः प्रविशतः कुसुमावचयमभिनयन्त्यौ सख्यौ ।

अनसूया । हला पिअंवदे । जइवि गन्धव्वेण विवाहेण णिव्वुत्तकल्लाणा पिअसही सउन्दला अणुरूअभत्तुभाइणी संवुत्तेति णिव्वुदं मे हिअअं तह वि एत्तिअं चिन्तणिज्जं ।

प्रियंवदा । कधं विअ ।

अनसूया । अज्ज सो राएसी इट्ठिपरिसमत्तीए इसीहिं विसज्जिदो अत्तणो णअरं पविसिअ अन्तेउरसमागदो इदोगदं सुमरेदि वा ण वेत्ति ।

प्रियंवदा । एत्थ दाव वीसत्था होइ । ण तादिसा आकिदिविसेसा गुणविरोहिणो होन्ति । तादो दाणिं इमं वुत्तन्तं सुणिअ ण जाणे किं पडिवज्जिसदित्ति ।

अनसूया । जहा मं पुच्छसि तहा तादस्स अणुमदं पिअं अ ।

४.०.२-४ हला प्रियंवदे । यद्यपि गान्धर्वेण विवाहेन निर्वृत्तकल्याणा प्रियसखी शकुन्तला अनुरूपभर्तृभागिनी संवृत्तेति निर्वृतं मे हृदयं तथाप्येतावच्चिन्तनीयम् । ४.०.५ कथमिव ।

४.०.६-८ अद्य स राजर्षिरिष्टिपरिसमाप्त्या ऋषिभिर्विसर्जित आत्मनो नगरं प्रविश्यान्तःपुरसमागत इतोगतं स्मरति वा न वेति ।

४.०.९-११ अत्र तावद्विश्वस्ता भव । न तादृशा आकृतिविशेषा गुणविरोधिनो भवन्ति । तात इदानीमिमं वृत्तान्तं श्रुत्वा न जाने किं प्रतिपत्स्यतीति ।

४.०.१२ यथा मां पृच्छसि तथा तातस्य अनुमतं प्रियं च ।

प्रियंवदा । कधं विअ ।

अनसूया । गुणवदे कण्णआ पडिवादणिज्जेदि अअं दाव पढमो संकप्पो । तं जदि देव्वं एव्व संपादेदि णं अप्पआसेण कदत्थो गुरुअणो ।

प्रियंवदा । पुष्पभाजनं विलोक्य । सहि । अवचिदाइं क्खु बलि-कम्मपज्जताइं कुसुमाइं ।

अनसूया । णं सउन्दलाएव्वि सोहग्गदेवदा अच्चणीआ ।

प्रियंवदा । जुज्जदि ।

उभे तदेव कर्म नाटयतः ।

नेपथ्ये । अयमहं भोः ।

अनसूया । श्रुत्वा । अदिधिणा विअ णिवेदिदं ।

प्रियंवदा । णं उडजसंणिहिदा सउन्दला । आँ । अज्ज उण हिअएण असंणिहिदा ।

अनसूया । तेण हि भोदु एत्तिकेहिं कुसुमेहिं ।

उभे प्रस्थिते ।

४·०·१३ कथमिव ।

४·०·१४-१६ गुणवते कन्यका प्रतिपादनीयेत्ययं तावत्प्रथमः संकल्पः । तं यदि दैवमेव संपादयति नन्वप्रयासेन कृतार्थो गुरुजनः ।

४·०·१७-१८ सखि । अवचितानि खलु बलिकर्मपर्याप्तानि कुसुमानि ।

४·०·१९ ननु शकुन्तलाया अपि सौभाग्यदेवता अर्चनीया ।

४·०·२० युज्यते । ४·०·२३ अतिथिनेव निवेदितम् ।

४·०·२४-२५ ननु उटजसंनिहिता शकुन्तला । आँ । अद्य पुनर्हृदयेनासंनिहिता ।

४·०·२६ तेन हि भवत्वेतावद्भिः कुसुमैः ।

नेपथ्ये । आः अतिथिपरिभाविनि ।

विचिन्तयन्ती यमनन्यमानसा
तपोधनं वेत्सि न मामुपस्थितम् ।
स्मरिष्यति त्वां न स बोधितोऽपि सन्
कथां प्रमत्तः प्रथमं कृतामिव ॥ १ ॥

उभे श्रुत्वा विषण्णे ।

प्रियंवदा । हद्धि । हद्धि । तं जेव्व संवुत्तं । कस्सिंपि पूजारिहे अवरद्धा सुण्णहिअआ पिअसही ।

अनसूया । पुरोऽवलोक्य । ण क्खु जस्सिंकस्सिंपि । सुलहकोओ क्खु एसो दुव्वासमहेसी । तह सविअ चडुलदुव्वाराए गदीए पडिणिवुत्तो ।

प्रियंवदा । को अण्णो हुतवहादो दहिदुं पहवदि । ता गच्छ । पादेसु पणमिअ पसाएहि णं जाव अहं से अग्घोदअं उवकप्पेमि ।

अनसूया । तह । निष्क्रान्ता ।

प्रियंवदा । पदान्तरेण स्खलितं निरूप्य । आवेगक्खलिदाए पब्भट्ठं अग्गहत्थादो पुप्फभाअणं मे । ता पुणोवि अवचिणिस्सं । तथा करोति ।

१·२-३ हा धिक् । हा धिक् । तदेव संवृत्तम् । कस्मिन्नपि पूजार्हेऽपराद्धा शून्यहृदया प्रियसखी ।

१·४-६ न खलु यस्मिन्कस्मिन्नपि । सुलभकोपः खल्वेष दुर्वासोमहर्षिः । तथा शप्त्वा चटुलदुर्वारया गत्या प्रतिनिवृत्तः ।

१·७-८ कोऽन्यो हुतवहाद्दग्धुं प्रभवति । तद्गच्छ । पादयोः प्रणम्य प्रसादय तं यावदहं तस्यार्घोदकमुपकल्पयामि । १·९ तथा ।

१·१०-११ आवेगस्खलितायाः प्रभ्रष्टमग्रहस्तात्पुष्पभाजनं मे । तत्पुनरप्यत्र-चेष्यामि ।

प्रविश्य । **अनसूया ।** सहि । सरीरी विअ कोवो कस्स सोणुणअं गेण्हदि । किंचि उण साणुक्कोसो किदो ।

प्रियंवदा । तस्सिं बहुअं एदं । ता कधेहि ।

अनसूया । जदा णिवत्तिदुं णेच्छदि तदा विण्णविदो मए— भअवं पढमभत्तिं अवेक्खिअ अत्तपहाववि‍ण्णादपरमत्थस्स दुहिदाजणस्स भअवदा अअं अपराधो मरिसिदव्वोत्ति ।

प्रियंवदा । तदो तदो ।

अनसूया । तदो ण मे वअणं अण्णधा भविदुं अरहदि । अहिण्णाणाहरणदंसणेण सावो णिवत्तिस्सदित्ति मन्तअन्तो ज्जेव्व अन्तरिहिदो ।

प्रियंवदा । सक्कं दाणिं अस्ससिदुं । अत्थि तेण राएसिणा संपत्थिदेण सणामधेअंकिदं अंगुलीअं सुमरणीअंति सउन्दलाए हत्थे सअं जेव्व पिणद्धं । तस्सिं साहीणो उवाओ भविस्सदि ।

उभे परिक्रामतः ।

१·१३-१४ सखि । शरीरीव कोपः कस्य सोऽनुनयं गृह्णाति । किंचित्पुनः सानुक्रोशः कृतः ।

१·१५ तस्मिन्बहुकमेतत् । तत्कथय ।

१·१६-१८ यदा निवर्तितुं नेच्छति तदा विज्ञापितो मया — भगवन् प्रथमभक्तिमवेक्ष्य आत्मप्रभावविज्ञातपरमार्थस्य दुहितृजनस्य भगवतायमपराधो मर्षितव्य इति । १·१९ ततस्ततः ।

१·२०-२२ ततो न मे वचनमन्यथा भवितुमर्हति । अभिज्ञानाभरणदर्शनेन शापो निवर्तिष्यत इति मन्त्रयन्नेवान्तर्हितः ।

१·२३-२५ शक्यमिदानीमाश्वसितुम् । अस्ति तेन राजर्षिणा संप्रस्थितेन स्वनामधेयाङ्कितमङ्गुलीयकं स्मरणीयमिति शकुन्तलाया हस्ते स्वयमेव पिनद्धम् । तस्मिन्स्वाधीन उपायो भविष्यति ।

अनसूया । हला पिअंवदे । पेक्ख पेक्ख । वामहत्थोपणिहिद-वदना आलिखिदा विअ पिअसही । भत्तुगदाए चिन्ताए अत्ताणअं पि एसा ण विभावेदि । किं उण आअन्तुअं ।

प्रियंवदा । हला अणसूए । दोण्हं एव अम्हेसु एसो साव-वुत्तन्तो चिट्ठदु । रक्खणीआ क्खु पकिदिपेलवा पिअसही ।

अनसूया । को दाणिं उण्होदएण णवमालिअं सिञ्चदि ।

इति निष्क्रान्ते ।

॥ विष्कम्भकः ॥

॥ ततः प्रविशति सुप्तोत्थितः कण्वशिष्यः ॥

शिष्यः । वेलोपलक्षणार्थमादिष्टोऽस्मि तत्रभवता प्रवासात्प्रति-निवृत्तेनोपाध्यायकाश्यपेन कियदवशिष्टं रजन्या इति । प्रकाशं निर्गतस्तावदवलोकयामि कियदवशिष्टं रजन्या इति । परिक्रम्या-वलोक्य च । हन्त । प्रभातम् । तथा हि—

कर्कन्धूनामुपरि तुहिनं रञ्जयत्यग्रसंध्या
दार्भं मुञ्चत्युटजपटलं वीतनिद्रो मयूरः ।
वेदीप्रान्तात्खुरविलिखितादुत्थितश्चैष सद्यः
पश्चादुच्चैर्भवति हरिणो गात्रमायच्छमानः ॥ २ ॥

१·२७-२९ हला प्रियंवदे । प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व । वामहस्तोपनिहितवदना आलिखितेव प्रियसखी । भर्तृगतया चिन्तयात्मानमप्येषा न विभावयति । किं पुनरागन्तुकम् ।

१·३०-३१ हला अनसूये । द्वयोरेवावयोरेष शापवृत्तान्तस्तिष्ठतु । रक्षणीया खलु प्रकृतिपेलवा प्रियसखी ।

१·३२ क इदानीमुष्णोदकेन नवमालिकां सिञ्चति ।

अपि च।

पादन्यासं क्षितिधरगुरोर्मूर्ध्नि कृत्वा सुमेरोः
क्रान्तं येन क्षपिततमसा मध्यमं धाम विष्णोः।
सोऽयं सोमः पतति गगनादल्पशेषैर्मयूखै-
र्दूरारोहो भवति महतामप्यपभ्रंशनिष्ठः ॥ ३ ॥

अपटीक्षेपेण प्रविश्य। **अनसूया।** एवं णाम विपअपरंमुहस्सावि एदं ण विदिदं जधा तेण रण्णा सउन्दलाए अणज्जं आचरिदं ति।

शिष्यः। यावदुपस्थितां होमवेलां गुरवे निवेदयामि। निष्क्रान्तः।

अनसूया। पडिबुद्धावि किं करिस्सं। ण मे उइदेसु पहाद-करणीएसु हत्थपादा पसरन्ति। सकामो दाणिं कामो भोदु जेण सुद्धहिअआ पिअसही असच्चसंधे जणे पदं कारिदा। अध वा ण तस्स राएसिणो अवराहो। दुव्वासकोवो एत्थ विप्पकरेदि। अण्णधा कधं सो राएसी तादिसाइं मन्तिअ एत्तिअस्स कालस्स लेहमेत्तं पि ण विसज्जेदि। विचिन्त्य। इदं अङ्गुलीयं से अहिण्णाणं विसज्जेम। अध वा दुक्खसीले तवस्सिजणे को अब्भत्थीअदु।

३·१-२ एवं नाम विषयपराङ्मुखस्याप्येतन्न विदितं यथा तेन राज्ञा शकुन्तलायामनार्यमाचरितमिति।

३·४-१३ प्रतिबुद्धापि किं करिष्ये। न मे उचितेषु प्रभातकरणीयेषु हस्तपादं प्रसरति। सकाम इदानीं कामो भवतु येन शुद्धहृदया प्रियसखी असत्यसंधे जने पदं कारिता। अथ वा न तस्य राजर्षेरपराधः। दुर्वासःकोपोऽत्र विप्रकरोति। अन्यथा कथं स राजर्षिस्तादृशानि मन्त्रयित्वैतावतः कालस्य लेखमात्रमपि न विसर्जयति। [.....] इदमङ्गुलीयं तस्याभिज्ञानं विसर्जयामः। अथ वा दुःखशीले तपस्विजने कोऽभ्यर्थ्यताम्।

ण अ सहीगामी दोसोत्ति ववसिदा दाणिं पारम्ह पभासणिवुत्तस्स तादकस्सवस्स दुस्सन्तपरिणीदं आवण्णसत्तं सउन्दलं णिवेदिदुं। इत्थंगदे किं णु क्खु अम्हेहिं कादव्वं।

प्रविश्य। **प्रियंवदा।** सहर्षम्। सहि। तुवर तुवर सउन्दलाए पत्थाणकोदुअं णिव्वतिदुं।

अनसूया। सहि। कधं एदं।

प्रियंवदा। सुणाहि। दाणिं जेव्व सुहसअणपुच्छणणिमित्तं सउन्दलासआसं गदम्हि।

अनसूया। तदो तदो।

प्रियंवदा। जाव तं लज्जावणदमुहिं परिस्सजिअ तादकस्सवो अहिणन्ददि – दिट्ठिआ धूमावरुद्धदिट्ठिणोवि जणस्स पावए एव्व आहुदी पडिदा। सुसिस्सपडिपादिआ विअ विज्जा असोअणिज्जासि मे संवुत्ता। ता अज्ज ज्जेव इसिपरिग्गहीदं तुमं भत्तुणो सआसं विसज्जेम्मित्ति।

न च सखीगामी दोष इति व्यवसिता इदानीं पारयामः प्रभासनिवृत्तस्य तातकाश्यपस्य दुष्यन्तपरिणीतामापन्नसत्त्वां शकुन्तलां निवेदयितुम्। इत्थंगते किं नु खल्वस्माभिः कर्तव्यम्।

३·१४-१५ सखि। त्वरस्व त्वरस्व शकुन्तलायाः प्रस्थानकौतुकं निर्वर्तयितुम्। ३·१६ सखि। कथमेतत्।

३·१७-१८ शृणु। इदानीमेव सुखशयनप्रच्छननिमित्तं शकुन्तलासकाशं गतास्मि। ३·१९ ततस्ततः।

३·२०-२४ यावत्तां लज्जावनतमुखीं परिष्वज्य तातकाश्यपोऽभिनन्दति – दिष्ट्या धूमावरुद्धदृष्टेरपि जनस्य पावक एवाहुतिः पतिता। सुशिष्यप्रतिपादितेव विद्या अशोचनीयासि मे संवृत्ता। तदद्यैवर्षिपरिगृहीतां त्वां भर्तुः सकाशं विसर्जयामीति।

अनसूया । अध केण आचक्खिदो तादस्स अअं वुत्तन्तो ।

प्रियंवदा । अग्गिसरणं पविट्ठस्स सरीरं विणा छन्दोवदीए वाआए ।

अनसूया । सविस्मयम् । कधं विअ ।

प्रियंवदा । संस्कृतमाश्रित्य ।

दुष्यन्तेनाहितं तेजो दधानां भूतये भुवः ।
अवेहि तनयां ब्रह्मन्नग्निगर्भां शमीमिव ॥ ४ ॥

अनसूया । सहर्षं प्रियंवदामाश्लिष्य । सहि । पिअं मे पिअं मे । किदु अज्ज ज्जेव्व सउन्दला णीअदित्ति उक्कण्ठासाहारणं खु दाणिं परितोसं समुव्वहामि ।

प्रियंवदा । अम्हे दाव उक्कण्ठं विणोदयिस्सामो । सा दाणिं णिव्वुदा भोदु ।

अनसूया । तेण हि एदस्सिं चूदसाहावलम्बिदे णारिएलसमुग्गए एदण्णिमित्तं जेव्व कालन्तरक्खमा णिक्खित्ता मए केसरगुण्डा । ते तुमं हत्थसंणिहिदे करेहि जाव अहं पि से

३·२५ अथ केनाख्यातस्तातस्यायं वृत्तान्तः ।

३·२६-२७ अग्निशरणं प्रविष्टस्य शरीरं विना छन्दोवत्या वाचा ।

३·२८ कथमिव ।

४·१-३ सखि । प्रियं मे प्रियं मे । किं त्वद्यैव शकुन्तला नीयत इत्युत्कण्ठासाधारणं खल्विदानीं परितोषं समुद्वहामि ।

४·४-५ आवां तावदुत्कण्ठां विनोदयिष्यावः । सेदानीं निर्वृता भवतु ।

४·६-१० तेन ह्येतस्मिंश्चूतशाखावलम्बिते नारिकेलसमुद्गक एतन्निमित्तमेव कालान्तरक्षमा निक्षिप्ता मया केसरगुण्डाः । तांस्त्वं हस्तसंनि-

गोरोअणं तित्थमित्तिअं दुव्वाकिसलआइं त्ति मङ्गलसमालम्भणं विरएमि । निष्क्रान्ता । प्रियंवदा नाट्येन सुमनोभाजनं गृह्णाति ।

नेपथ्ये । गौतमि । आदिश्यन्तां शार्ङ्गरवमिश्राः शकुन्तलानयनाय सज्जीभवतेति ।

प्रियंवदा । अणसूए । तुवर तुवर । एदे क्खु हत्थिणाउरगामिणो इसिओ सद्दावीअन्ति ।

प्रविश्य समालम्भनहस्ता **अनसूया** । सहि । एहि । गच्छम्ह ।

उभे परिक्रामतः ।

प्रियंवदा । विलोक्य । एसा सुज्जोदए एव्व सिहामज्जिदा पडिच्छिदणीवारवाअणाहिं तावसीहिं अहिणन्दीअमाणा सउन्दला चिट्ठदि । ता उवसप्पम्ह णं । तथा कुरुतः ।

ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टासनस्था शकुन्तला गौतमी तापस्यश्च ।

तापसीनामन्यतमा । जादे । भत्तुणो बहुमाणसूअअं महादेवीसद्दं अधिगच्छ ।

द्वितीया । वच्छे । वीरप्पसविणी होहि ।

हितान्कुरु यावदहमपि तस्यै गोरोचनां तीर्थमृत्तिकां दूर्वाकिसलयानीति मङ्गलसमालम्भनं विरचयामि ।

४·१३-१४ अनसूये । त्वरस्व त्वरस्व । एते खलु हस्तिनापुरगामिन ऋषयः शब्दाय्यन्ते ।

४·१५ सखि । एहि । गच्छावः ।

४·१७-१९ एषा सूर्योदय एव शिखामज्जिता प्रतीष्टनीवारवायनाभिस्तापसीभिरभिनन्द्यमाना शकुन्तला तिष्ठति । तदुपसर्पाव एनाम् ।

४·२१-२२ जाते । भर्तुर्बहुमानसूचकं महादेवीशब्दमधिगच्छ ।

४·२३ वत्से । वीरप्रसविनी भव ।

तृतीया । भत्तुणो बहुमदा होहि ।

इत्याशिषो दत्त्वा गौतमीवर्जं निष्क्रान्ताः ।

सख्यौ । उपसृत्य । सहि । सुहमज्जणं दे होदु ।

शकुन्तला । दृष्ट्वा । सादरम् । साअदं पिअसहीणं । इदो णिसीदथ ।

उभे । उपविश्य । हला सउन्दले । उज्जुआ होहि । जाव दे मङ्गलसमालम्भणं विरएम ।

शकुन्तला । उइदं पि एदं अज्ज बहुमण्णिदव्वं । दुल्लहं दाणिं मे सहिमण्डनं भविस्सदि । बाष्पं विसृजति ।

उभे । सहि । ण दे उइदं मङ्गलकाले रोइदुं । अश्रूणि प्रमृज्य नाट्येन प्रसाधयतः ।

प्रियंवदा । आहरणारिहं रूवं अस्समसुलहेहिं पसाहणेहिं विप्पआरीअदि ।

प्रविश्योपायनहस्तौ **ऋषिकुमारकौ ।** इदमलंकरणम् । अलंक्रियतामत्रभवती ।

सर्वा विलोक्य विस्मिताः ।

४·२४ भर्तुर्बहुमता भव ।

४·२६ सखि । सुखमज्जनं ते भवतु ।

४·२७-२८ स्वागतं प्रियसख्योः । इतो निषीदतम् ।

४·२९-३० हला शकुन्तले । ऋजुका भव । यावत्ते मङ्गलसमालम्भनं विरचयावः ।

४·३१-३२ उचितमप्येतदद्य बहुमन्तव्यम् । दुर्लभमिदानीं मे सखीमण्डनं भविष्यति ।

४·३३-३४ सखि । न ते उचितं मङ्गलकाले रोदितुम् ।

४·३५-३६ आभरणार्हं रूपमाश्रमसुलभैः प्रसाधनैर्विप्रकार्यते ।

गौतमी । वच्छ णारअ । कुदो एदं ।

प्रथमः । तातकाश्यपप्रसादात् ।

गौतमी । किं माणसी सिद्धी ।

द्वितीयः । न खलु । तत्रभवता वयमाज्ञप्ताः शकुन्तलाहेतोर्वनस्पतिभ्यः कुसुमान्याहरत – इति । तत इदानीम् –

क्षौमं केनचिदिन्दुपाण्डु तरुणा माङ्गल्यमाविष्कृतं
निष्ठ्यूतश्चरणोपभोगसुलभो लाक्षारसः केनचित् ।
अन्येभ्यो वनदेवताकरतलैरापर्वभागोत्थितै-
र्दत्तान्याभरणानि तत्किसलयोद्भेदप्रतिद्वंद्विभिः ॥ ५ ॥

प्रियंवदा । शकुन्तलां विलोक्य । कोडरसंभवावि महुअरी पोक्खरमहुअं जेव्व अहिलसदि ।

गौतमी । जादे । इमाए अब्भुववत्तीए सूइदा दे भत्तुणो गेहे अणुहोदव्वा राअलच्छी ।

शकुन्तला । लज्जां नाटयति ।

प्रथमः । गौतम । एहि । अभिषेकोत्तीर्णाय तातकाश्यपाय वनस्पतिसेवां निवेदयावः ।

द्वितीयः । एवं कुर्वः । निष्क्रान्तौ ।

प्रियंवदा । अणुवजुत्तभूसणो अअं जणो । चित्तकम्मपरिचएण दाणिं दे अङ्गेसु आहरणविणिओअं करेम्ह ।

४·४० वत्स नारद । कुत एतत् । ४·४२ किं मानसी सिद्धिः ।

५·१-२ कोटरसंभवापि मधुकरी पुष्करमधुकमेवाभिलषति ।

५·३-४ जाते । अनयाभ्युपपत्त्या सूचिता ते भर्तुर्गृहेऽनुभवितव्या राजलक्ष्मीः ।

५·९-१० अनुपयुक्तभूषणोऽयं जनः । चित्रकर्मपरिचयेनेदानीं तेऽङ्गेष्वाभरणविनियोगं कुर्वः ।

शकुन्तला । सस्मितम् । **जाणे वो णेउण्णं ।**

सख्यौ । नाट्येनाभरणमामुञ्चतः ।

ततः प्रविशति स्नानोत्तीर्णः कण्वः ।

काश्यपः । यास्यत्यद्य शकुन्तलेति हृदयं संस्पृष्टमुत्कण्ठया
कण्ठः स्तम्भितबाष्पवृत्तिकलुषश्चिन्ताजडं दर्शनम् ।
वैक्लव्यं मम तावदीदृशमिदं स्नेहादरण्यौकसः
पीड्यन्ते गृहिणः कथं नु तनयाविश्लेषदुःखैर्नवैः ॥ ६ ॥

परिक्रामति ।

सख्यौ । हला सउन्दले । अवसिदमण्डनासि । परिधेहि संपदं इमं पवित्तं खोमजुअलं ।

शकुन्तला । उत्थाय परिधत्ते ।

गौतमी । जादे । एसो दे आणन्दपरिवाहिणा चक्खुणा परिस्सजन्तो विअ गुरू उवट्ठिदो । आआरं दाव पडिवज्जस्स ।

शकुन्तला । सव्रीडम् । **ताद । वन्दामि ।**

काश्यपः । वत्से ।

ययातेरिव शर्मिष्ठा भर्तुर्बहुमता भव ।
सुतं त्वमपि सम्राजं सेव पूरुमवाप्नुहि ॥ ७ ॥

गौतमी । भअवं । वरो खु एसो । ण आसिसा ।

५.११ जाने वो नैपुण्यम् ।

६.२-३ हला शकुन्तले । अवसितमण्डनासि । परिधेहि साम्प्रतमिदं पवित्रं क्षौमयुगुलम् ।

६.५-६ जाते । एष त आनन्दपरिवाहिणा चक्षुषा परिष्वजमान इव गुरुरुपस्थितः । आचारं तावत्प्रतिपद्यस्व । ६.७ तात । वन्दे ।

७.१ भगवन् । वरः खल्वेषः । न आशीः ।

काश्यपः । इतः सद्योहुतानग्नीन्प्रदक्षिणीकुरुष्व ।

३ **शकुन्तला** । प्रदक्षिणीकरोति ।

काश्यपः । ऋक्छन्दसाशास्ते ।

अमी वेदिं परितः क्लृप्तधिष्ण्याः
समिद्वन्तः प्रान्तसंस्तीर्णदर्भाः ।
अपघ्नन्तो दुरितं हव्यगन्धै-
र्वैतानास्त्वा वह्नयः पावयन्तु ॥ ८ ॥

काश्यपः । वत्से । प्रतिष्ठस्वेदानीम् । सदृष्टिक्षेपम् । क्व ते शार्ङ्गरवमिश्राः ।

३ प्रविश्य समं । **त्रयः** । भगवन्निमे वयम् ।

काश्यपः । शार्ङ्गरव । भगिन्यास्ते मार्गमादेशय ।

शार्ङ्गरवः । इत इतो भवती ।

६ [सर्वे परिक्रामन्ति ।]

काश्यपः । भो भोः संनिहितदेवतास्तपोवनतरवः ।

पातुं न प्रथमं व्यवस्यति जलं युष्मास्वपीतेषु या
नादत्ते प्रियमण्डनापि भवतां स्नेहेन या पल्लवम् ।
आद्ये वः कुसुमप्रवृत्तिसमये यस्या भवत्युत्सवः
सेयं याति शकुन्तला पतिगृहं सर्वैरनुज्ञायताम् ॥९॥

शार्ङ्गरवः । कोकिलरवं सूचयित्वा ।

अनुमतगमना शकुन्तला
तरुभिरियं वनवासबन्धुभिः ।
परभृतविरुतं कलं यथा
प्रतिवचनीकृतमेभिरीदृशम् ॥ १० ॥

आकाशे । रम्यान्तरः कमलिनीहरितैः सरोभि-
श्छायाद्रुमैर्नियमितार्कमयूखतापः ।
भूयात्कुशेशयरजोमृदुरेणुरस्याः
शान्तानुकूलपवनश्च शिवश्च पन्थाः ॥ ११ ॥

सर्वे सविस्मयमाकर्णयन्ति ।

गौतमी । जादे । ण्णादिजणसिणिद्धाहिं अब्भणुण्णादगमणासि तवोवणदेवताहिं । ता पणम भअवदीणं ।

शकुन्तला । तथा कृत्वा । परिक्रम्य । जनान्तिकम् । हला पिअंवदे । अज्जउत्तदंसणुस्सुआए वि अस्समपदं परिच्चअन्तीए दुःखदुःखेन मे चलणा पुरदो पवट्टन्ति ।

प्रियंवदा । ण केवलं तवोवणविरहकादरा सही एव । तुए उवत्थिदविओअस्स तवोवणस्स वि दाव समवत्थं पेक्ख ।

उग्गलिददब्भकवला मिआ परिच्चत्तणच्चणा मोरा ।
ओसरिअपण्डुपत्ता मुअन्ति अस्सू विअ लदाओ ॥ १२ ॥

शकुन्तला । स्मृत्वा । ताद । लदाबहिणिअं दाव माधवीं आमन्तइस्सं ।

११·२-३ जाते । ज्ञातिजनस्निग्धाभिरभ्यनुज्ञातगमनासि तपोवनदेवताभिः । तत्प्रणम भगवतीः ।

११·४-६ हला प्रियंवदे । आर्यपुत्रदर्शनोत्सुकाया अप्याश्रमपदं परित्यजन्त्या दुःखदुःखेन मे चरणौ पुरतः प्रवर्तेते ।

११·७-८ न केवलं तपोवनविरहकातरा सख्येव । त्वयोपस्थितवियोगस्य तपोवनस्यापि तावत्समवस्थां प्रेक्षस्व ।

१२ उद्गलितदर्भकवला मृगाः परित्यक्तनर्तना मयूराः ।
अपसृतपाण्डुपत्रा मुञ्चन्त्यश्रूणीव लताः ॥

१२·१-२ तात । लताभगिनीं तावन्माधवीमामन्त्रयिष्ये ।

काश्यपः । अवैमि तेऽस्यां सौदर्यस्नेहम् । इयं तावद्दक्षिणेन ।

शकुन्तला । उपसृत्य । लतामालिङ्ग्य । सस्नेहगद्गदम् । वणज्जोसिणि । चूदसंगदावि पश्चालिङ्ग मं इदोगदाहिं साहाबाहाहिं । अज्जप्पहुदि दूरवत्तिणी खु दे भविस्सं ।

काश्यपः । संकल्पितं प्रथममेव मया त्वदर्थे
भर्तारमात्मसदृशं सुकृतैर्गता त्वम् ।
चूतेन संश्रितवती नवमालिकेय-
मस्यामहं त्वयि च संप्रति वीतचिन्तः ॥ १३ ॥

शकुन्तला । सख्यावुपेत्य । एसा दोण्हं पि हत्थे णिक्खेवो ।

सख्यौ । अअं जणो दाणिं कस्स हत्थे समप्पितो । बाष्पं विसृजतः ।

काश्यपः । अनसूये । अलं रुदित्वा । ननु भवतीभ्यामेव स्थिरीकर्तव्या शकुन्तला ।

सर्वे परिक्रामन्ति ।

शकुन्तला । विलोक्य । ताद । एसा उडजपज्जन्तचारिणी गब्भमन्थरा मिअवहू जदा अणघप्पसवा होइ तदा मे कंपि पिअणिवेदइत्तअं विसज्जइस्सध ।

काश्यपः । नेदं विस्मरिष्यामः ।

१२·४-६ वनज्योत्स्ने । चूतसंगतापि प्रत्यालिङ्ग मामितोगताभिः शाखाबाहाभिः । अद्यप्रभृति दूरवर्तिनी खलु ते भविष्यामि ।

१३·१ एषा द्वयोरपि हस्ते निक्षेपः ।

१३·२ अयं जन इदानीं कस्य हस्ते समर्पितः ।

१३·७-९ तात । एषा उटजपर्यन्तचारिणी गर्भमन्थरा मृगवधूर्यदानघप्रसवा भवति तदा मे कमपि प्रियनिवेदयितृकं विसर्जयिष्यथ ।

शकुन्तला । गतिभङ्गं रूपयित्वा । अम्मो । को णु क्खु एसो मा अदेक्खन्तो विअ पुणो पुणोवि णिवसणे मे सज्जति ।

काश्यपः । वत्से ।

यस्य त्वया व्रणविरोहणमिङ्गुदीनां
तैलं न्यषिच्यत मुखे कुशसूचिविद्धे ।
श्यामाकमुष्टिपरिवर्धितको जहाति
सोऽयं न पुत्रकृतकः पदवीं मृगस्ते ॥ १४ ॥

शकुन्तला । दृष्ट्वा । वच्छ । किं मं सहवासपरिच्चाइणिं अण्णेससि । अचिरप्पसूदोवरताए जणणीए विणा वड्ढिदो एव्व । दाणिं पि मए विरहिदं तुमं तादो चिन्तइस्सदि । ता णिअत्तसु वच्छ । णिअत्तसु । रुदती प्रस्थिता ।

काश्यपः । वत्से ।

उत्पक्ष्मणोर्नयनयोरुपरुद्धवृत्तिं
बाष्पं कुरु स्थिरतया विरतानुबन्धम् ।
अस्मिन्नलक्षितनतोन्नतभूमिभागे
मार्गे पदानि खलु ते विषमीभवन्ति ॥ १५ ॥

शार्ङ्गरवः । भगवन् । ओदकान्तात्स्निग्धो जनोऽनुगन्तव्य इति श्रूयते । तदिदं सरस्तीरम् । अत्र संदिश्य प्रतिगन्तुमर्हसि ।

काश्यपः । तेन हीमां क्षीरवृक्षच्छायामाश्रयामः ।

सर्वे परिक्रम्य स्थिताः ।

१३·११-१२ अम्मो । को नु खल्वेष मामप्रेक्षमाण इव पुनः पुनरपि निवसने मे सज्जते ।

१४·१-४ वत्स । किं मां सहवासपरित्यागिनीमन्वेष्यसि । अचिरप्रसूतोपरतया जनन्या विना वर्धित एव । इदानीमपि मया विरहितं त्वां तातश्चिन्तयिष्यति । तन्निवर्तस्व वत्स । निवर्तस्व ।

काश्यपः । आत्मगतम् । **किं नु खलु तत्रभवतो दुष्यन्तस्य युक्तरूपमस्माभिः संदेष्टव्यम् ।** चिन्तयति ।

अनसूया । सहि । ण सो अस्समपदे अत्थि कोवि चित्तवन्तो जो तए विरहअन्तीए ण उस्सुओ किदो अज्ज । पेक्ख दाव ।

पदमिणिपत्तन्तरिदं वाहरिदो णाणुवाहरेदि पिअं ।
मुहउव्वूढमुणालो तइ दिट्ठिं देइ चकाओ ॥ १६ ॥

शकुन्तला । जनान्तिकम् । **हला पेक्ख । नलिनीपत्तन्तरिदंपि सहअरं अदेक्खन्ती आदुरं चक्कवाई आरडइ – दुक्करं खु अहं करेमित्ति ।**

प्रियंवदा । सहि । मा एव्वं मन्तेहि ।

एसावि पिएण विणा गमेइ रअणिं विसूरणादीहं ।
गरुअं पि विरहदुक्खं आसाबन्धः सहावेदि ॥ १७ ॥

काश्यपः । शार्ङ्गरव । इति त्वया मद्वचनात्स राजा शकुन्तलां पुरस्कृत्य वक्तव्यः ।

शार्ङ्गरवः । आज्ञापयतु भगवान् ।

१५.७-८ सखि । न स आश्रमपदेऽस्ति कोऽपि चित्तवान्यस्त्वया विरह्यमाणया नोत्सुकः कृतोऽद्य । पश्य तावत् ।

१६ पद्मिनीपत्रान्तरितां व्याहृतो नानुव्याहरति प्रियाम् ।
मुखोद्गूढमृणालस्त्वयि दृष्टिं ददाति चक्रवाकः ॥

१६.१-३ हला प्रेक्षस्व । नलिनीपत्रान्तरितमपि सहचरमपश्यन्त्यातुरा चक्रवाक्यारटति – दुष्करमहं करोमीति ।

१६.४ सखि । मैवं मन्त्रयस्व ।

१७ एषापि प्रियेण विना गमयति रजनीं विसूरणादीर्घाम् ।
गुर्वपि विरहदुःखमाशाबन्धः साहयति ॥

काश्यपः । अस्मान्साधु विचिन्त्य संयमधनानुच्चैः कुलं चात्मन-
स्त्वय्यस्याः कथमप्यबान्धवकृतां स्नेहप्रवृत्तिं च ताम् ।
सामान्यप्रतिपत्तिपूर्वकमियं दारेषु दृश्या त्वया
भाग्यायत्तमतः परं न खलु तद्वाच्यं वधूबन्धुभिः ॥१८॥

शार्ङ्गरवः । गृहीतः संदेशः ।

काश्यपः । शकुन्तलां प्रति । वत्से । त्वमिदानीमनुशासनीयासि । पश्य । वनौकसोऽपि सन्तो लौकिकज्ञा वयम् ।

शार्ङ्गरवः । न खलु धीमतां कश्चिदविषयो नाम ।

काश्यपः । सा त्वमितः पतिकुलं प्राप्य –

शुश्रूषस्व गुरून्कुरु प्रियसखीवृत्तिं सपत्नीजने
भर्तुर्विप्रकृतापि रोषणतया मा स्म प्रतीपं गमः ।
भूयिष्ठं भव दक्षिणा परिजने भाग्येष्वनुत्सेकिनी
यान्त्येवं गृहिणीपदं युवतयो वामाः कुलस्याधयः ॥१९॥

कथं वा गौतमी मन्यते ।

गौतमी । एत्तिओ क्खु वहूजणस्स उवदेसो । शकुन्तलां प्रति । जादे । एदं खु सव्वं ओधारेहि ।

काश्यपः । वत्से । एहि । परिष्वजस्व मां सखीजनं च ।

शकुन्तला । ताद । इदो ज्जेव किं पिअसहीओ णिवत्तिस्सन्ति ।

काश्यपः । वत्से । इमे अपि प्रदेये । तन्न युक्तमनयोस्तत्रागन्तुम् । त्वया सह गौतमी यास्यति ।

१९.२-३ एतावान्खलु वधूजनस्योपदेशः । .... । जाते । एतत्खलु सर्वमवधारय ।

१९.५ तात । इत एव किं प्रियसख्यौ निवर्तिष्येते ।

शकुन्तला । पितरमाश्लिष्य । **कधं दाणिं तादस्स अङ्कादो परिब्भट्ठा मलयतडुम्मूलिदा चन्दणलदेव देसन्तरे पाणाइं धारइस्सं ।** रोदिति ।

काश्यपः । वत्से । किमेवं कातरासि ।

अभिजनवतो भर्तुः श्लाघ्ये स्थिता गृहिणीपदे
विभवगुरुभिः कृत्यैस्तस्य प्रतिक्षणमाकुला ।
तनयमचिरात्प्राचीवार्कं प्रसूय च पावनं
मम विरहजां न त्वं वत्से शुचं गणयिष्यसि ॥ २० ॥

शकुन्तला । पितुः पादयोः पतति ।

काश्यपः । यदिच्छामि ते तदस्तु ।

शकुन्तला । सख्यावुपेत्य । **हला । दुवेपि मं समं एव्व परिस्सअध ।**

सख्यौ । तथा कृत्वा । **सहि । जदि णाम स राआ पच्चभिण्णाणमन्थरो भवे तदा से इमं अत्तणामहेयङ्किदं अङ्गुलीअअं दंसेहि ।** अङ्गुलीयकं दत्तः ।

शकुन्तला । इमिणा संदेहेण वो आकम्पिदम्हि ।

उभे । मा भाआहि । सिणेहो वाममासङ्कति ।

१९.८-१० कथमिदानीं तातस्याङ्कात्परिभ्रष्टा मलयतटोन्मूलिता चन्दनलतेव देशान्तरे धारयिष्यामि ।

२०.३ हला । द्वे अपि मां सममेव परिष्वजेथाम् ।

२०.४-५ सखि । यदि नाम स राजा प्रत्यभिज्ञानमन्थरो भवेत्तदा तस्येदमात्मनामधेयाङ्कितमङ्गुलीयकं दर्शय ।

२०.७ अनेन संदेहेन वामाकम्पितास्मि ।

२०.८ मा बिभीहि । स्नेहो वाममाशङ्कति ।

शार्ङ्गरवः । ऊर्ध्वं विलोक्य । **युगान्तरमधिरूढः सविता । त्वरतां भवती ।**

शकुन्तला । भूयः पितरमाश्लिष्य । सगद्गदम् । **ताद । कदा णु क्खु भूओ तवोवणं पेक्खिस्सं ।**

काश्यपः । वत्से । श्रूयताम् ।

भूत्वा चिराय चतुरन्तमहीसपत्नी
दौष्यन्तिमप्रतिरथं तनयं प्रसूय ।
तस्मिन्निवेशितधुरेण सहैव भर्त्रा
शान्त्यै करिष्यसि पदं पुनराश्रमेऽस्मिन् ॥ २१ ॥

गौतमी । जादे । परिहीअदि दे गमणवेला । ता णिअत्तावेहि पिदरं । काश्यपं प्रति । **अध वा । चिरेणावि एसा एव्वं मन्तइस्सदि । ता णिवत्तदु भवं ।**

काश्यपः । वत्से । उपरुध्यते मे तपोनुष्ठानम् ।

शकुन्तला । पुनः पितरमाश्लिष्य । **तवचरणपीडिदं तादसरीरं । ता मा अदिमेत्तं मम किदे उक्कण्ठिदुं ।**

काश्यपः । सनिःश्वासम् ।

शममेष्यति मे शोकः कथं नु वत्से त्वया रचितपूर्वम् ।
उटजद्वारविरूढं नीवारबलिं विलोकयतः ॥ २२ ॥

गच्छ । शिवास्ते पन्थानः ।

निष्क्रान्ता शकुन्तला सहयायिनश्च ।

२०.११-१२ तात । कदा नु खलु भूयस्तपोवनं प्रेक्षिष्ये ।

२१.१-३ जाते । परिहीयते ते गमनवेला । तन्निवर्तय पितरम् । ..... । अथ वा । चिरेणाप्येषा एवं मन्त्रयिष्यति । तन्निवर्ततां भवान् ।

२१.५-६ तपश्चरणपीडितं तातशरीरम् । तन्मातिमात्रं मम कृत उत्कण्ठितुम् ।

सख्यौ। चिरं विलोक्य। हद्धि। अन्तरिदा सउन्दला वणराईए।

काश्यपः। सनिःश्वासम्। अनसूये। गतवती वां सहधर्मचारिणी। निगृह्य शोकमनुगच्छतं मां प्रस्थितम्।

उभे। ताद। सउन्दलाविरहिदं सुण्णं विअ तवोवणं पविसामो।

काश्यपः। स्नेहप्रवृत्तिरेवंदर्शिनी। सविमर्शं परिक्रम्य। हन्त भोः। शकुन्तलां पतिगृहं विसृज्य लब्धमिदानीं स्वास्थ्यम्। कुतः—

अर्थो हि कन्या परकीय एव
तामद्य संप्रेष्य परिग्रहीतुः।
जातोऽस्मि सद्यो विशदान्तरात्मा
चिरस्य निक्षेपमिवार्पयित्वा॥ २३॥

निष्क्रान्ताः सर्वे।

॥ इति चतुर्थोऽङ्कः॥

२२·३ हा धिक्। अन्तरिता शकुन्तला वनराज्या।
२२·६ तात। शकुन्तलाविरहितं शून्यमिव तपोवनं प्रविशावः।

॥ अथ पञ्चमोऽङ्कः ॥

ततः प्रविशति कञ्चुकी ।

कञ्चुकी । आत्मानं विलोक्य । निःश्वस्य । अहो बत कीदृशीं
३ वयोवस्थां प्राप्तोऽस्मि ।

आचार इत्यधिकृतेन मया गृहीता
या वेत्रयष्टिरवरोधगृहेषु राज्ञः ।
कालेन सैव परिहीननियोगशक्ते-
र्गन्तुं ममेयमवलम्बनवस्तु जाता ॥ १ ॥

यावदभ्यन्तरगताय देवायानुष्ठेयमकालक्षेपार्हं निवेदयामि । द्वे पदे गत्वा । किं पुनस्तत् । संस्मृत्य । आं । कण्वशिष्यास्तपोधना
३ देवं द्रष्टुमिच्छन्ति । भोश्चित्रमिदम् ।

क्षणात्प्रबोधमायाति लङ्घ्यते तमसा पुनः ।
निर्वास्यतः प्रदीपस्य शिखेव जरतो मतिः ॥ २ ॥

परिक्रम्य । आकाशे । मौद्गल्य । धर्मकार्यमनतिपात्यम् । तद्देवस्य तदावेदितुमिच्छामि । किं ब्रवीषि । नन्विदानीमेव धर्मासना-
३ दुत्थितः पुनः पुनरुपरुध्यते देव इति । नन्वीदृशो लोकतन्त्राधि-
कारः । पश्य ।

भानुः सकृद्युक्ततुरङ्ग एव
रात्रिंदिवं गन्धवहः प्रयाति ।
अवेक्ष्य दाह्यं न शमोऽस्ति वह्नेः
षष्ठांशवृत्तेरपि धर्म एषः ॥ ३ ॥

किं ब्रवीषि । तेन संगीतकशालासंगतं मण्डपं गच्छ — अनुष्ठीयतां नियोग इति । यावत्तत्र गच्छामि । परिक्रम्यावलोक्य च ।

प्रजाः प्रजाः स्वा इव तन्त्रयित्वा
निषेवते शान्तमना विविक्तम् ।
यूथानि संचार्य रविप्रतप्तः
शीतं दिवा स्थानमिव द्विपेन्द्रः ॥ ४ ॥

ततः प्रविशत्यासनस्थः परिमितपरिवारो राजा विदूषकश्च ।

विदूषकः । कर्णं दत्त्वा । भोः । संगीदसालन्तेण अवधाणं देहि । तालगतिविसुद्धाए क्खु वीणाए सरसञ्जोओ सुणीअदि । जाणे तत्तभोदी हंसवदिआ वण्णपरिचअं करेदित्ति ।

राजा । आकर्णयन् । माधव्य । तूष्णीं भव यावदाकर्णयामि ।

कञ्चुकी । अये व्यासक्तचित्तो देवः । अवसरं तावत्प्रतिपालयामि । विलोकयन्स्थितः ।

नेपथ्ये । गीयते –

अहिणवमहुलोलुओ तुमं
तह परिचुम्बिअ चूअमञ्जरिं ।
कमलवसदिमेत्तणिव्वुदो
महुअर विम्हरिओसि णं कहं ॥ ५ ॥

राजा । अहो रागपरिवाहिणी गीतिः ।

४.२-४ भोः । संगीतशालान्तेनावधानं देहि । तालगतिविशुद्धायाः खलु वीणायाः स्वरसंयोगः श्रूयते । जाने तत्रभवती हंसपदिका वर्णपरिचयं करोतीति ।

५ अभिनवमधुलोलुपस्त्वं
तथा परिचुम्ब्य चूतमञ्जरीम् ।
कमलवसतिमात्रनिर्वृतो
मधुकर विस्मृतोऽस्येनां कथम् ॥

विदूषकः । किं दाव से गीदीए गिहिदो भवदा अक्खरत्थो ।

राजा । स्मितं कृत्वा । सकृत्कृतप्रणयोऽयं जनः । तदहमस्या देवीं वसुमतीमन्तरेण मदुपालम्भमवगतोऽस्मि । सखे माधव्य । मद्वचनादुच्यतां हंसपदिका – निपुणमुपालब्धाः स्म इति ।

विदूषकः । जं भवं आणवेदि । उत्थाय । भो वअस्स । गहीदस्स ताए परकीएहिं हत्थेहिं सिहण्डए अच्छराए वीदराअस्स विअ णत्थि मे मोक्खो ।

राजा । वयस्य । नागरिकवृत्त्या संज्ञापयैनाम् ।

विदूषकः । का गदी । निष्क्रान्तः ।

राजा । आत्मगतम् । किं नु खलु गीतमेवंविधार्थमाकर्ण्येष्टजनविरहादृतेऽपि बलवदुत्कण्ठितोऽस्मि । अथ वा ।

रम्याणि वीक्ष्य मधुरांश्च निशम्य शब्दा-
न्पर्युत्सुको भवति यत्सुखितोऽपि जन्तुः ।
तच्चेतसा स्मरति नूनमबोधपूर्वं
भावस्थिराणि जननान्तरसौहृदानि ॥ ६ ॥

कञ्चुकी । उपसृत्य । प्रणिपत्य । जयतु जयतु देवः । एते खलु हिमगिरेरुपत्यकारण्यवासिनः काश्यपसंदेशमादाय सस्त्रीकास्तपस्विनः संप्राप्ताः । श्रुत्वा देवः प्रमाणम् ।

राजा । किं काश्यपसंदेशहारिणः ।

कञ्चुकी । अथ किम् ।

५.२ किं तावत्तस्या गीतेर्गृहीतो भवताक्षरार्थः ।

५.६-८ यद्भवानाज्ञापयति । .... । भो वयस्य । गृहीतस्य तया परकीयैर्हस्तैः शिखण्डके अप्सरसा वीतरागस्येव नास्ति मे मोक्षः ।

५.१० का गतिः ।

राजा । तेन हि विज्ञाप्यतां मद्वचनादुपाध्यायः सोमरातः—अमूनाश्रमवासिनः श्रौतेन विधिना सत्कृत्य स्वयमेव प्रवेशयितुमर्हसि । अहमप्येनांस्तपस्विदर्शनोचिते देशे प्रतिपालयामि—इति ।

कञ्चुकी । यदाज्ञापयति देवः । निष्क्रान्तः ।

राजा । उत्थाय । वेत्रवति । अग्निशरणमार्गमादेशय ।

प्रतीहारी । इदो इदो देवो ।

सर्वे परिक्रामन्ति ।

राजा । अधिकारखेदं निरूप्य । सर्वः प्रार्थितार्थमधिगम्य सुखी संपद्यते जन्तुः । राज्ञां तु चरितार्थतापि दुःखोत्तरैव । कुतः—

औत्सुक्यमात्रमवसाययति प्रतिष्ठा
क्लिश्नाति लब्धपरिपालनवृत्तिरेव ।
नातिश्रमापनयनाय यथा श्रमाय
राज्यं स्वहस्तधृतदण्डमिवातपत्रम् ॥ ७ ॥

[नेपथ्ये] **वैतालिकौ ।** विजयतां देवः ।

प्रथमः । स्वसुखनिरभिलाषः खिद्यसे लोकहेतोः
प्रतिदिनमथ वा ते वृत्तिरेवंविधैव ।
अनुभवति हि मूर्ध्ना पादपस्तीव्रमुष्णं
शमयति परितापं छायया संश्रितानाम् ॥ ८ ॥

द्वितीयः । नियमयसि विमार्गप्रस्थितानात्तदण्डः
प्रशमयसि विवादं कल्पसे रक्षणाय ।
अतनुषु विभवेषु ज्ञातयः सन्तु नाम
त्वयि तु परिसमाप्तं बन्धुकृत्यं प्रजानाम् ॥ ९ ॥

राजा । एते क्लान्तमनसः पुनर्नवीभूताः स्मः । परिक्रामति ।

६·११ इत इतो देवः ।

प्रतीहारी । एसो अहिणवसंमज्जणसास्सिरीओ संणिहिदकविलधेणू अग्गिसरणालिन्दो । ता आरुहदु देवो ।

राजा । आरोहणं नाटयित्वा परिजनांसावलम्बी तिष्ठन् । वेत्रवति । किमुद्दिश्य तत्रभवता काश्यपेन मत्सकाशमृषयः प्रहिताः स्युः ।

किं तावद्व्रतिनामुपोढतपसां विघ्नैस्तपो दूषितं
धर्मारण्यचरेषु केनचिदुत प्राणिष्वसच्चेष्टितम् ।
आहोस्वित्प्रसवो ममापचरितैर्विष्टम्भितो वीरुधा-
मित्यारूढबहुप्रतर्कमपरिच्छेदाकुलं मे मनः ॥ १० ॥

प्रतीहारी । देवस्स भुवणपरिस्सङ्गणिव्वुदे चतुरस्समे कुदो एदं । किंदु सुचरिदाहिणन्दिणो इसिओ देवं सभाजयिदुमागदेत्ति तक्केमि ।

ततः प्रविशन्ति गौतमीसहिताः शकुन्तलां पुरस्कृत्य मुनयः ।
पुरश्चैषां पुरोहितकञ्चुकिनौ ।

कञ्चुकी । इत इतो भवन्तः । सर्वे परिक्रामन्ति ।

शार्ङ्गरवः । महाभागः कामं नरपतिरभिन्नस्थितिरसौ
न कश्चिद्वर्णानामपथमपकृष्टोऽपि भजते ।
तथापीदं शश्वत्परिचितविविक्तेन मनसा
जनाकीर्णं मन्ये हुतवहपरीतं गृहमिव ॥ ११ ॥

शारद्वतः । स्थाने भवतः पुरप्रवेशादित्थंभूतः संवेगः । अहमपि—

९.२-३ एषोऽभिनवसंमार्जनसश्रीकः संनिहितकपिलधेनुरग्निशरणालिन्दः । तदारोहतु देवः ।

१०.१-३ देवस्य भुवनपरिष्वङ्गनिर्वृते चतुराश्रमे कुत एतत् । किं तु सुचरिताभिनन्दिन ऋषयो देवं सभाजयितुमागता इति तर्कयामि ।

अभ्यक्तमिव स्नातः शुचिरशुचिमिव प्रबुद्ध इव सुप्तम् ।
बद्धमिव स्वैरगतिर्जनमस्वःसङ्गिनमवैमि ॥ १२ ॥

शाकुन्तला । दुर्निमित्तं सूचयन्ती । अम्मो । किं वामेदरं मे णअणं विप्फुरदि ।

गौतमी । पडिहदं अमङ्गलं । सुहाइं दे भत्तुकुलदेवदाओ विदरन्तु ।

परिक्रामन्ति ।

पुरोहितः । राजानं निर्दिशन् । भोस्तपस्विनः । असावत्रभवान् वर्णाश्रमाणां रक्षिता प्रागेव मुक्तासनो वः प्रतिपालयति । पश्यतैनम् ।

शार्ङ्गरवः । महाब्राह्मण । काममेतदभिनन्दनीयम् । तथापि वयमत्र मध्यस्थाः । कुतः –

भवन्ति नम्रास्तरवः फलोद्गमै-
र्नवाम्बुभिर्भूरिविलम्बिनो घनाः ।
अनुद्धताः सत्पुरुषाः समृद्धिभिः
स्वभाव एवैष परोपकारिणाम् ॥ १३ ॥

प्रतीहारी । देव । पसण्णमुहराआ दीसन्ति सत्थकय्या इसिओ ।

राजा । शकुन्तलां दृष्ट्वा । अथात्रभवती –

कास्विदवगुण्ठनवती नातिपरिस्फुटशरीरलावण्या ।
मध्ये तपोधनानां किसलयमिव पाण्डुपत्राणाम् ॥ १४ ॥

प्रतीहारी । देव । कुतूहलगब्भोपहिदो ण मे तक्को पसीददि ।

१२·१-२ अम्मो । किं वामेतरन्मे नयनं विस्फुरति ।

१२·३-४ प्रतिहतममङ्गलम् । सुखानि ते भर्तृकुलदेवता वितरन्तु ।

१३·१ देव । प्रसन्नमुखरागा दृश्यन्ते स्वस्थकार्या ऋषयः ।

१४·१ देव । कुतूहलगर्भोपहितो न मे तर्कः प्रसीदति ।

परिजनः । भट्टा । दंसणीआ क्खु से आकिदी लक्खीअदि ।

राजा । भवतु । अनिर्वर्णनीयं परकलत्रम् ।

शकुन्तला । हस्तमुरसि कृत्वा । आत्मगतम् । हिअअ । किं एव्वं वेपसि । अज्जउत्तस्स भावत्थिदिं सुमरिअ धीरं दाव होहि ।

पुरोहितः । पुरो गत्वा । देव । एते विधिवदर्चितास्तपस्विनः । कश्चिदेषामुपाध्यायसंदेशस्तं देवः श्रोतुमर्हति ।

राजा । अवहितोऽस्मि ।

ऋषयः । उपसृत्य हस्तानुद्यम्य । विजयस्व राजन् ।

राजा । सप्रणामम् । सर्वानभिवादये ।

ऋषयः । स्वस्ति भवते ।

राजा । अपि निर्विघ्नं तपः ।

ऋषयः । कुतो धर्मक्रियाविघ्नः सतां रक्षितरि त्वयि ।
तमस्तपति घर्मांशौ कथमाविर्भविष्यति ॥ १५ ॥

राजा । अर्थवान्खलु मे राजशब्दः । अथ भगवाल्ँलोकानुग्रहाय कुशली काश्यपः ।

शार्ङ्गरवः । स्वाधीनकुशलाः सिद्धिमन्तः । स भवन्तमनामयप्रश्नपूर्वकमिदमाह ।

राजा । किमाज्ञापयति भगवान् ।

शार्ङ्गरवः । शकुन्तलामुद्दिश्य । यन्मिथःसमयादिमां मदीयां दुहितरं भवानुपयेमे तन्मया प्रीतिमता युवयोरनुज्ञातम् । कुतः—

१४·२ भर्तः । दर्शनीया खल्वस्या आकृतिर्लक्ष्यते ।

१४·४-५ हृदय । किमेवं वेपसे । आर्यपुत्रस्य भावस्थितिं स्मृत्वा धीरं तावद्भव ।

त्वमर्हतां प्राग्रसरः स्मृतोऽसि नः
शकुन्तला मूर्तिमती च सत्क्रिया ।
समानयंस्तुल्यगुणं वधूवरं
चिरस्य वाच्यं न गतः प्रजापतिः ॥ १६ ॥

तदिदानीमापन्नसत्त्वेयं प्रतिगृह्यतां सहधर्मचरणाय – इति ।

गौतमी । भद्दमुह । किंपि वत्तुकामम्हि । ण मे वअणावकासो अत्थि । कधं ति –

णापेक्खिदो गुरुअणो तुए इमीए ण पुच्छिदो बन्धू ।
एक्केक्कं एव्वं वरिदे भणामि किं एक्कमेक्कस्स ॥ १७ ॥

शकुन्तला । स्वगतम् । किं णु क्खु अज्जउत्तो भणिस्सदि ।

राजा । साशङ्काकुलमाकर्ण्य । अयि । किमिदमुपन्यस्तम् ।

शकुन्तला । स्वगतम् । हुं । पावओ से वअणोपक्खेपो ।

शार्ङ्गरवः । कथं नाम । अत्रभवन्त एव सुतरां लोकयात्रानिष्णाताः ।

सतीमपि ज्ञातिकुलैकसंश्रयां
जनोऽन्यथा भर्तृमतीं विशङ्कते ।
अतः समीपे परिणेतुरिष्यते
प्रियाप्रिया वा प्रमदा स्वबन्धुभिः ॥ १८ ॥

१६.२-३ भद्रमुख । किमपि वक्तुकामास्मि । न मे वचनावकाशोऽस्ति । कथमिति –

१७ नापेक्षितो गुरुजनस्त्वयानया न पृष्टो बन्धुः ।
एकैकमेवं वृते भणामि किमेकमेकस्य ॥

१७.१ किं नु खल्वार्यपुत्रो भणिष्यति ।

१७.३ हुं । पावकोऽस्य वचनोपक्षेपः ।

राजा । किम् । अत्रभवती मया परिणीतपूर्वा ।

शकुन्तला । सविषादमात्मगतम् । हिअअ । संपदं दे आसङ्का ।

शार्ङ्गरवः । किं कृतकार्यद्वेषो धर्मं प्रति विमुखतोचिता राज्ञः ।

राजा । कुतोऽयमसत्कल्पनाप्रसङ्गः ।

शार्ङ्गरवः । मूर्छन्त्यमी विकाराः प्रायेणैश्वर्यमत्तेषु ॥ १९ ॥

राजा । विशेषेणाधिक्षिप्तोऽस्मि ।

गौतमी । शकुन्तलां प्रति । जादे मुहुत्तअं मा लज्ज । अवणइस्सं दाव दे ओउण्ठणं । तदो भट्टा तुमं अहिआणिस्सदि । यथोक्तं करोति ।

राजा । शकुन्तलां निर्वर्णयन् । सविस्मयम् । आत्मगतम् ।

> इदमुपनतमेवं रूपमक्लिष्टकान्ति
> प्रथमपरिगृहीतं स्यान्न वेत्यव्यवस्यन् ।
> भ्रमर इव विभाते कुन्दमन्तस्तुषारं
> न च खलु परिभोक्तुं नैव शक्नोमि हातुम् ॥ २० ॥

प्रतीहारी । अहो धम्मावेक्खिदा भट्टिणो । ईदिसं णाम सुहोवणदं रूवं पेक्खिअ को अण्णो विआरेदि ।

शार्ङ्गरवः । भो राजन् । किमिति जोषमास्यते ।

राजा । भोस्तपोधनाः । चिन्तयन्नपि न खलु स्वीकरणमत्र-

१८.२ हृदय । सांप्रतं त आशङ्का ।

१९.२-३ जाते । मुहूर्तकं मा लज्जस्व । अपनेष्यामि तावत्तेऽवगुण्ठनम् । ततो भर्ता त्वामभिज्ञास्यति ।

२०.१-२ अहो धर्मापेक्षिता भर्तुः । ईदृशं नाम सुखोपनतं रूपं प्रेक्ष्य कोऽन्यो विचारयति ।

भवत्याः स्मरामि। तत्कथमिमामभिव्यक्तसत्त्वलक्षणां प्रत्यात्मानं क्षेत्रिणमाशङ्कमानः प्रतिपत्स्ये।

शकुन्तला। अपवार्य। हद्धि। परिणए एव्व संदेहो। कुदो दाणिं मे दूरारोहिणी आसा।

शार्ङ्गरवः। मा तावत्।

कृताभिमर्शामनुमन्यमानः
सुतां त्वया नाम मुनिर्विमान्यः।
मुष्टं प्रतिग्राहयता स्वमर्थं
पात्रीकृतो दस्युरिवासि येन ॥ २१ ॥

शारद्वतः। शार्ङ्गरव। विरम त्वमिदानीम्। शकुन्तले। वक्तव्यमुक्तमस्माभिः। सोऽयमत्रभवानिदमाह। तदीयतामस्मै प्रतिवचनम्।

शकुन्तला। स्वगतम्। सखेदं निःश्वस्य। इममवत्थन्तरं गदे तादिसे अणुरागे किं वा सुमराविदेण संपदं तेण। अध वा। अत्ता दाणिं मे सोधणीओत्थित्ति विवदिस्सं एदं। प्रकाशम्। अज्जउत्त। इत्यर्धोक्ते स्वगतम्। अध वा संसइदो दाणिं मे समुदाआरो। प्रकाशम्। पौरव। जुत्तं णाम पुरा अस्समपदे सब्भावुत्ताणहिअअं इमं जणं समअपुरवं पदारिअ ईदिसेहिं अक्खरेहिं पच्चाचक्खिदुं।

२०.७-८ हा धिक्। परिणय एव संदेहः। कुत इदानीं मे दूरारोहिण्याशा।

२१.४-१० इदमवस्थान्तरं गते तादृशेऽनुरागे किं वा स्मारितेन सांप्रतं ते। अथ वा। आत्मेदानीं मे शोधनीयोऽस्तीति विवदिष्याम्येतत्। [....] आर्यपुत्र। [....] अथ वा संशयित इदानीं मे समुदाचारः। [....] पौरव। युक्तं नाम पुराऽऽश्रमपदे स्वभावोत्तानहृदयमिमं जनं समयपूर्वं प्रतार्येदृशैरक्षरैः प्रत्याचष्टुम्।

राजा । कर्णौ पिधाय । **शान्तं पापम् ।**

व्यपदेशमाविलयितुं किमीहसे जनमिमं च पातयितुम् ।
कूलंकषेव सिन्धुः प्रसन्नमोघं तटतरुं च ॥ २२ ॥

शाकुन्तला । जदि परमत्थदो परपरिग्गहसङ्किणा तुए एवं पउत्तं ता अहिण्णाणेण गुरुणा तुह आसङ्कामपणइस्सं ।

राजा । उदारः कल्पः ।

शाकुन्तला । मुद्रास्थानं परामृश्य । **हद्धि । अङ्गुलीअसुण्णा मे अङ्गुली ।** सविषादं गौतमीमवेक्षते ।

गौतमी । णक्खु दे सक्कावदारे सचीतित्थोदकं अवगाहमाणाए पब्भट्टं अङ्गुलीअं ।

राजा । सस्मितम् । **इदं तद्यौतकं प्रत्युत्पन्नमतित्वं स्त्रीणामिति यदुच्यते ।**

शाकुन्तला । एत्थ दाव विहिणा दंसिदं पभुत्तणं । अवरं दे कहइस्सं ।

राजा । श्रोतव्यमिदानीं संवृत्तम् ।

शाकुन्तला । ण क्खु तत्थ एक्कदिअहे णोमालिआमण्डवके णलिणीपत्तभाअणगदं उदअं तव हत्थे संणिहिदं आसी ।

२२·१-२ यदि परमार्थतः परपरिग्रहशङ्किना त्वयैवं प्रवृत्तं तदभिज्ञानेन गुरुणा तवाशङ्कामपनेष्यामि ।

२२·४-५ हा धिक् । अङ्गुलीयशून्या मेऽङ्गुली ।

२२·६-७ न खलु ते शक्रावतारे शचीतीर्थोदकमवगाहमानायाः प्रभ्रष्टमङ्गुलीयकम् ।

२२·१०-११ अत्र तावद्विधिना दर्शितं प्रभुत्वम् । अपरं ते कथयिष्यामि ।

२२·१३-१४ न खलु तत्रैकदिवसे नवमालिकामण्डपके नलिनीपत्रभाजनगतमुदकं तव हस्ते संनिहितमासीत् ।

राजा । शृणुमस्तावत् ।

शकुन्तला । तक्खणं च स मे पुत्तकिदओ दीहापङ्गो णाम हरिणपोदओ उअत्थिदो । तदो तुए – अअं दाव पढमं पिअदुत्ति अणुअम्पिणा – उवच्छन्दिदो उदएण । ण उण दे अपरिइदस्स हत्थब्भासं उवगदो । पच्छा तस्सिं एव उदए मए गिहीदे तेण किदो पणओ । तदा तुमं इत्थं पहसिदोसि – सव्वो सगन्धेसु विस्ससिदि । दुवे वि एत्थ आरण्णआ त्ति ।

राजा । विहसन् । एभिरात्मकार्यनिर्वर्तिनीनां योषितामनृतवाङ्मधुभिराकृष्यन्ते विषयिणः ।

गौतमी । महाभाग । णारुहसि एव्वं मन्तिदुं । तवोवणसंवड्ढिदो क्खु अअं जणो अणभिण्णो केदवस्स ।

राजा । तापसवृद्धे ।

स्त्रीणामशिक्षितपटुत्वममानुषीषु
संदृश्यते किमुत याः प्रतिबोधवत्यः ।
प्रागन्तरिक्षगमनात्स्वमपत्यजात-
मन्यैर्द्विजैः परभृताः खलु पोषयन्ति ॥ २३ ॥

२२·१६-२१ तत्क्षणं च स मे पुत्रकृतको दीर्घापाङ्गो नाम हरिणपोतक उपस्थितः । ततस्त्वया – अयं तावत्प्रथमं पिबत्वित्यनुकम्पिनोपच्छन्दित उदकेन । न पुनस्तेऽपरिचितस्य हस्ताभ्यासमुपगतः । पश्चात्तस्मिन्नेवोदके मया गृहीते तेन कृतः प्रणयः । तदा त्वमित्थं प्रहसितोऽसि – सर्वः सगन्धेषु विश्वसिति । द्वावप्यत्रारण्यकाविति ।

२२·२४-२५ महाभाग । नार्हस्येवं मन्त्रयितुम् । तपोवनसंवर्धितः खल्वयं जनोऽनभिज्ञः कैतवस्य ।

शकुन्तला । सरोषम् । अणज्ज । अत्तणो हिअआणुमाणेन सव्वं पेक्खसि । को दाणिं अण्णो धम्मकञ्चुकपवेसिणो तिणच्छण्णकूवोपमस्स तवाणुकिदिं पडिवज्जिस्सदि ।

राजा । आत्मगतम् । वनवासादविभ्रमः पुनरत्रभवत्याः कोपो लक्ष्यते । तथा हि

न तिर्यगवलोकि चक्षुरतिलोहितं केवलं
वचोऽपि परुषाक्षरं न च पदेषु संसज्जते ।
हिमार्त इव वेपते सकल एष बिम्बाधरः
स्वभावविनते भ्रुवौ युगपदेव भेदं गते ॥ २४ ॥

प्रकाशम् । भद्रे । प्रथितं दुःषन्तचरितं प्रजासु । तथापीदं न दृश्यते ।

शकुन्तला ।

तुम्हे य्येव पमाणं जाणथ धम्मात्थिदिं अ लोअस्स ।
लज्जाविणिज्जिदाओ जाणन्ति हु किं ण महिलाओ ॥२५॥

सुट्ठु दाव स्वच्छन्दआरिणी हदम्हि जा अहं इमस्स पुरुवंसधारस्स पच्चएण हिअअसत्थधारस्स मुहमहुणो हत्थब्भासं उवगदा । मुखमावृत्य रोदिति ।

शार्ङ्गरवः । इत्थमप्रतिहतं चापलं दहति ।

अतः परीक्ष्य कर्तव्यं विशेषात्संगतं रहः ।
अज्ञातहृदयेष्वेवं वैरीभवति सौहृदम् ॥ २६ ॥

२३·१-३ अनार्य । आत्मनो हृदयानुमानेन सर्वं प्रेक्षसे । क इदानीमन्यो धर्मकञ्चुकप्रवेशिनस्तृणच्छन्नकूपोपमस्य तवानुकृतिं प्रतिपत्स्यते ।

२५ यूयमेव प्रमाणं जानीथ धर्मस्थितिं च लोकस्य ।
लज्जाविनिर्जिता जानन्ति खलु किं न महिलाः ॥

२५·१-२ सुष्ठु तावत्स्वच्छन्दचारिणी हतास्मि याहमस्य पुरुवंशधरस्य प्रत्ययेन हृदयशस्त्रधरस्य मुखमधोर्हस्ताभ्यासमुपगता ।

राजा। अयि भोः। किमत्रभवतीप्रत्ययादेवास्मान्संभृतरोषाक्षरेण क्षिणुथ।

शार्ङ्गरवः। सासूयम्। श्रुतं भवद्भिरधरोत्तरम्।

आ जन्मनः शाठ्यमशिक्षितो य-
स्तस्याप्रमाणं वचनं जनस्य।
परातिसंधानमधीयते यै-
र्विद्येति ते सन्तु किलाप्तवाचः॥ २७॥

राजा। भोः सत्यवादिन्। अभ्युपगतं तावदस्माभिः। एवंविधा वयम्। किं पुनरिमामतिसंधाय लभ्यते।

शार्ङ्गरवः। विनिपातः।

राजा। विनिपातः पौरवैः प्रार्थ्यत इत्यश्रद्धेयमेतत्।

शारद्वतः। भो राजन्। किमुत्तरोत्तरैः। अनुष्ठितगुरुनिदेशाः स्मः। संप्रति निर्गच्छामहे वयम्।

तदेषा भवतः पत्नी त्यज वैनां गृहाण वा।
उपयन्तुर्हि दारेषु प्रभुता सर्वतोमुखी॥ २८॥

गौतमि। गच्छाग्रतः।

सर्वे प्रस्थिताः।

शकुन्तला। सदैन्यम्। हुं इमिणा दाव किदवेण विप्पलद्धम्हि। तुम्हे वि मं परिच्चअध। गौतमीमनुप्रतिष्ठते।

गौतमी। स्थित्वा। वच्छ सार्ङ्गरव। अणुगच्छदि एसा करुणपरिदेविणी सउन्दला। पच्चादेशपरुसे भत्तुणि किं वा पुत्तिका मे करोदु।

२८.३-४ हुं अनेन तावत्कितवेन विप्रलब्धास्मि। यूयमपि मां परित्यजथ।
२८.५-६ वत्स शार्ङ्गरव। अनुगच्छत्येषा करुणपरिदेविनी शकुन्तला। प्रत्यादेशपरुषे भर्तरि किं वा पुत्रिका मे करोतु।

शार्ङ्गरवः । प्रतिनिवृत्य । आः पुरोभागे । किं स्वातन्त्र्यमवलम्बसे ।

शकुन्तला । भीता वेपते ।

शार्ङ्गरवः । शकुन्तले ।

यदि यथा वदति क्षितिपस्तथा
त्वमसि किं पितुरुत्कुलया त्वया ।
अथ तु वेत्सि शुचि व्रतमात्मनः
पतिकुले तव दास्यमपि क्षमम् ॥ २९ ॥

तिष्ठ । साधयामो वयम् ।

राजा । भोस्तपस्विन् । किमत्रभवतीं विप्रलभसे । पश्य ।

कुमुदान्येव शशाङ्कः सविता बोधयति पङ्कजान्येव ।
वशिनां हि परपरिग्रहसंश्लेषपराङ्मुखी वृत्तिः ॥ ३० ॥

शार्ङ्गरवः । यदा तु पूर्ववृत्तमन्यसङ्गाद्विस्मृतो भवांस्तदा कथमधर्मभीरुः ।

राजा । भवन्तमेवात्र गुरुलाघवं पृच्छामि ।

मूढः स्यामहमेषा वा वदेन्मिथ्येति संशये ।
दारत्यागी भवाम्याहो परस्त्रीस्पर्शपांसुलः ॥ ३१ ॥

पुरोहितः । विचार्य । देव । यदि तावदेवं क्रियेत ।

राजा । अनुशास्तु मां भवान् ।

पुरोहितः । अत्रभवती तावदा प्रसवादापन्नसत्त्वा मद्गृहे तिष्ठतु । कुत इदमुच्यत इति चेत् – त्वं साधुभिरादिष्टः प्रथममेव चक्रवर्तिनं पुत्रं जनयिष्यसीति । स चेन्मुनिदौहित्रस्तल्लक्षणोपपन्नो भविष्यति तदा प्रतिनन्द्य शुद्धान्तमेनां प्रवेशयिष्यसि । विपर्यये पितुरस्याः समीपगमनमुपास्थितमेव ।

राजा। यथा गुरुभ्यो रोचते।

पुरोहितः। वत्से। अनुगच्छ माम्।

शकुन्तला। रुदती। भअवदि वसुंधरे। देहि मे विअरं।

निष्क्रान्ता सह पुरोधसा तपस्विभिश्च।

राजा। शापव्यवहितस्मृतिः शकुन्तलागतमेव चिन्तयति।

नेपथ्ये। आश्चर्यम्। आश्चर्यम्।

राजा। आकर्ण्य। किं नु खलु स्यात्।

प्रविश्य। पुरोहितः। सविस्मयम्। देव। अद्भुतं खलु संवृत्तम्।

राजा। किमिव।

पुरोहितः। परावृत्तेषु कण्वशिष्येषु –

सा निन्दन्ती स्वानि भाग्यानि बाला
बाहूत्क्षेपं क्रन्दितुं च प्रवृत्ता।

राजा। किं च।

पुरोहितः। स्त्रीसंस्थानं चाप्सरस्तीर्थमारा-
दुत्क्षिप्यैनां ज्योतिरेकं तिरोऽभूत्॥ ३२॥

सर्वे विस्मयं रूपयन्ति।

राजा। भगवन्। प्रागेव सोऽस्माभिरर्थः प्रत्यादिष्ट एव। किं वृथा तर्केणान्विष्यते। विश्राम्यतु भवान्।

पुरोहितः। विजयस्व। निष्क्रान्तः।

राजा। वेत्रवति। पर्याकुलोऽस्मि। शयनभूमिमार्गमादेशय।

प्रतीहारी। इदो इदो देवो। परिक्रामन्ति।

३१·१० भगवति वसुंधरे। देहि मे विवरम्।

३२·५ इत इतो देवः।

राजा । आत्मगतम् ।

कामं प्रत्यादिष्टां स्मरामि न परिग्रहं मुनेस्तनयाम् ।
बलवत्तु दूयमानं प्रत्याययतीव मे हृदयम् ॥ ३३ ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ इति पञ्चमोऽङ्कः ॥

॥ अथ षष्ठोऽङ्कः ॥

प्रवेशकः ।

ततः प्रविशति नागरिकः श्यालः पश्चाद्बद्धं पुरुषमादाय रक्षिणौ च ।

रक्षिणौ । पुरुषं ताडयित्वा । अले कुम्भीलआ । कधेहि । कहिं तए एशे महामणिपत्थलुक्किण्णणामक्खले लाअकीए अङ्गुलीअए शमाशादिदे ।

पुरुषः । भीतिनाटितकेन । पशीदन्तु पशीदन्तु भादुमिश्शे । ण क्खु हगे ईदिशश्श अकय्यश्श कालके ।

प्रथमः । किं णु क्खु शोहणे बम्हणे त्ति कलिअ लञ्ञा पदिग्गहे दिण्णे ।

पुरुषः । सुणध दाणिं । हगे शक्कावदालवासिके धीवले ।

द्वितीयः । पाडच्चल । किं खु दे अम्हेहिं जादी पुच्छिदा ।

श्यालः । सूअअ । कधेदु सव्वं अणुक्कमेण । अन्तरा मा णं पडिबन्धित्थ ।

०·२-४ अरे कुम्भीलक । कथय । कुत्र त्वयैतन्महामणिप्रस्तरोत्कीर्णनामाक्षरं राजकीयमङ्गुलीयकं समासादितम् ।

०·५-६ प्रसीदन्तु प्रसीदन्तु भावमिश्राः । न खल्वहमीदृशस्याकार्यस्य कारकः ।

०·७-८ किं नु खलु शोभनो ब्राह्मण इति कृत्वा राज्ञा प्रतिग्रहो दत्तः ।

०·९ शृणुतेदानीम् । अहं शक्रावतारवासिको धीवरः ।

०·१० पाटच्चर । किं खलु तवास्माभिर्जातिः पृष्टा ।

०·११-१२ सूचक । कथयतु सर्वमनुक्रमेण । अन्तरा मैनं प्रतिबध्नीतम् ।

रक्षिणौ । जं भट्टा आणवेदि । –भण । भण ।

पुरुषः । शे हगे जालवडिशादीहिं मश्चबन्धणोवाएहिं कुडुम्ब-भलणं कलेमि ।

श्यालः । प्रहस्य । विसुद्धो दाणिं दे आजीवो ।

पुरुषः । भट्टा ।

शहजे किल जे विणिन्दिदे
ण हु दे कम्म विवज्जणीअए ।
पशुमालणकम्मदालुणे
अणुकम्पामिदु एव्व शोत्तिए ॥ १ ॥

श्यालः । तदो तदो ।

पुरुषः । अधेकदिअशे खण्डशो लोहिदमश्चे मए कप्पिदे । जाव तश्श उदलब्भन्तले एदं महालदणभाशुलं अङ्गुलीअअं पेक्खामि ।

०·१३ यद्भर्ताज्ञापयति । –भण । भण ।

०·१४-१५ सोऽहं जालबडिशादिभिर्मत्स्यबन्धनोपायैः कुटुम्बभरणं करोमि ।

०·१६ विशुद्ध इदानीं त आजीवः ।

०·१७ भर्तः ।

सहजं किल यद्विनिन्दितं
न खलु तत्कर्म विवर्जनीयम् ।
पशुमारणकर्मदारुणो-
ऽनुकम्पामृदुरेव श्रोत्रियः ॥

१·१ ततस्ततः ।

१·२-३ अथैकदिवसे खण्डशो लोहितमत्स्यो मया कल्पितः । यावत्तस्य उदराभ्यन्तर इदं महारत्नभासुरमङ्गुलीयकं पश्यामि ।

पश्चा इध णं विक्कआअ दंसअन्ते गहीदे भावमिश्शेहिं। एत्तिके दाव एदश्श आगमे। अधुणा मालेध वा मुञ्चेध वा।

श्यालः। अङ्गुलीयकमाघ्राय। मच्छोदरसंठिदं ति णत्थि संदेहो। तधा अअं से विस्सगन्धो। आगमो दाणिं एदस्स विमरिसिदव्वो। ता एध। राउलं जेव्व गच्छम्ह।

रक्षिणौ। तह। — गश्च। अले गण्ठिभेदआ। गश्च।

सर्वे परिक्रामन्ति।

श्यालः। सूअअ। इध मं गोपुरदुवारे अप्पमत्ता पडिवालेध जाव इमं जधागमं अङ्गुलीअअं भट्टिणो णिवेदिअ तदीअशासणं पडिच्छिअ णिक्कमामि।

उभौ। पविसदु आवुत्ते सामिप्पसादाय। श्यालो निष्क्रान्तः।

सूचकः। जाणुअ। चिराअदि आउत्ते।

जाणुकः। णं अवशलोवसप्पणीआ लाआणो।

१·४-५ पश्चादिह तद्विक्रयाय दर्शयन्गृहीतो भावमिश्रैः। एतावांस्तावदेतस्यागमः। अधुना मारयत वा मुञ्चत वा।

१·६-८ .....। मत्स्योदरसंस्थितमिति नास्ति संदेहः। तथायं तस्य विस्रगन्धः। आगम इदानीमेतस्य विमर्शितव्यः। तदेत। राजकुलमेव गच्छामः।

१·९ तथा। — गच्छ। अरे गण्ठिभेदक। गच्छ।

१·११-१३ सूचक। इह मां गोपुरद्वारे अप्रमत्ता प्रतिपालयथ यावदेतद्यथागममङ्गुलीयकं भर्तुर्निवेद्य तदीयशासनं प्रतीच्छ्य निष्क्रमामि।

१·१४ प्रविशत्वार्यपुत्रः स्वामिप्रसादाय।

१·१५ जानुक। चिरायत्यार्यपुत्रः।

१·१६ नन्ववसरोपसर्पणीया राजानः।

सूचकः । वअश्श । फुलन्ति मे हत्था इमश्श वज्झश्श शुमणो पिणद्धुं ।

धीवरकः । णालुहदि भावे अकालणमालुके भविदुं ।

जाणुकः । विलोक्य । एशे अम्हाणं शामी पत्तहत्थे लाअशासणं पडिच्छिअ इदोमुहे देक्खीअदि । धीवरं प्रति । शउलाणं मुहं पेक्खशि अध वा गिद्धशिआलाणं बली भविश्शशि ।

प्रविश्य । श्यालः । शिग्घं शिग्घं एदं – इत्यर्धोक्ते –

धीवरकः । हा हदे म्हि । विषादं नाटयति ।

श्यालः । मुञ्चेध रे मुञ्चेध जालोवजीविणं । उववण्णो से किल अङ्गुलीअअस्स आअमो ।

सूचकः । जह आवुत्ते भणादि । पुरुषं परिमुक्तबन्धनं करोति ।

जाणुकः । एशे जमसदणं पविशिअ पडिणिवुत्ते ।

धीवरकः । श्यालं प्रणम्य । भट्टा । अह कीलिशे मे आजीवे ।

१·१७-१८ वयस्य । स्फुरतो मे हस्तावस्य वध्यस्य सुमनः पिनद्धुम् ।

१·१९ नार्हति भावोऽकारणमारको भवितुम् ।

१·२०-२२ एषोऽस्माकं स्वामी पत्रहस्तो राजशासनं प्रतीक्ष्येतोमुखो दृश्यते । ...... । श्वकुलानां मुखं प्रेक्षसे अथवा गृध्रशृगालानां बली भविष्यसि ।

१·२३ शीघ्रं शीघ्रं एतं – – – १·२४ हा हतोऽस्मि । .... ।

१·२५-२६ मुञ्चतं रे मुञ्चतं जालोपजीविनम् । उपपन्नोऽस्य किलाङ्गुलीयकस्यागमः । १·२७ यथा आर्यपुत्रो भणाति । .... ।

१·२८ एषो यमसदनं प्रविश्य प्रतिनिवृत्तः ।

१·२९ ..... । भर्तः । अथ कीदृशो मे आजीवः ।

श्यालः। उट्ठेहि। एशे भट्टिणा अङ्गुलीअअह्लशंमिदे पारिदोसिकेवि दाविदे। इति पुरुषायार्थं प्रयच्छति।

धीवरकः। सप्रणामं प्रतिगृह्य। अणुगिहिदोम्हि।

सूचकः। एशे णाम अणुगिहीदे जे शूलादो अवदालिअ हत्थिक्खन्दे पडिट्ठाविदे।

जाणुकः। आउत्त। पालिदोसिए कधेदि महालिहलदणेण तेण अङ्गुलीएण भट्टिणो पढमबहुमदेण होदव्वं।

श्यालः। ण अ तस्सिं महारिहरदणं ति बहुमाणं भट्टिणो तक्केमि।

उभौ। किं खु।

श्यालः। तक्केमि तस्स दंसणेण कोवि अहिलसिदो जणो भट्टिना सुमरिदो त्ति। जदो तं पेक्खिअ मुहुत्तं पइदिगम्भीरो पज्जुस्सुअमणो संवुत्तो।

सूचकः। शेविदं णाम आवुत्तेण।

१·३०-३१ उत्तिष्ठ। एष भर्त्रा अङ्गुलीयकमूल्यसंमितं पारितोषिकमपि दापितः।

१·३२ अनुगृहीतोऽस्मि।

१·३३-३४ एष नामानुगृहीतो यः शूलादवतार्य हस्तिस्कन्धे प्रतिष्ठापितः।

१·३५-३६ आर्यपुत्र। पारितोषिकं कथयति महार्हरत्नेन तेनाङ्गुलीयकेन भट्टिनः प्रथमबहुमतेन भवितव्यम्।

१·३७ न च तस्मिन्महार्हरत्नमिति बहुमानं भर्तुस्तर्कयामि।

१·३८ किं खलु।

१·३९·४१ तर्कयामि तस्य दर्शनेन कोऽपि अभिलषितो जनो भर्त्रा स्मृत इति। यतस्तत्प्रेक्ष्य मुहूर्तं प्रकृतिगम्भीरः पर्युत्सुकमनाः संवृत्तः।

१·४२ सेवितं नामार्यपुत्रेण।

जानुकः । णं भणामि इमश्श कदे मश्चलिआशत्तुणो त्ति । धीवरं सासूयं पश्यति ।

धीवरकः । भट्टालके । इदो अद्धं तुम्हाणं शुमणोमुल्लं भोदु ।

श्यालः । धीवल । महत्तले शंपदं तुमं मे पिअवअश्शके शि संवुत्ते । कादम्बलीसक्खिअं अम्हाणं पढमसोहिदं इच्छीअदि । ता एहि । शुण्डिकागालं येव्व गच्छम्म ।

निष्क्रान्ताः सर्वे ।

इति प्रवेशकः ।

ततः प्रविशत्याकाशयानेन सानुमती नामाप्सराः ।

सानुमती । णिव्वट्टिदं मए पज्जाअणिव्वट्टणिज्जं अच्छरातित्थसंणिज्झं जाव साहुजणस्स अभिसेअकालो । ता ताव इमस्स राएसिणो उदन्तं पच्चक्खीकरेमि । मेणआसंबन्धेण सरीरभूदा मे सउन्दला । ताए अ दुहिदुणिमित्तं आदिट्ठपुव्वम्हि । परिक्रम्य समन्तादवलोक्य च । **किं णु क्खु उच्छवदिणेवि**

१.४३-४४ ननु भणामि अस्य कृते मत्स्यलिकाशत्रोरिति ।

१.४५ भट्टारक । इतोऽर्धं युष्माकं सुमनोमूल्यं भवतु ।

१.४६-४८ धीवर । महत्तरः साम्प्रतं त्वं मे प्रियवयस्यकोऽसि संवृत्तः । कादम्बरीसाक्षिकमस्माकं प्रथमसौहृदमिष्यते । तदेहि । शौण्डिकागारमेव गच्छामः ।

१.५२-६० निर्वर्तितं मया पर्यायनिर्वर्तनीयमप्सरस्तीर्थसांनिध्यं यावत्साधुजनस्याभिषेककालः । तत्तावदस्य राजर्षेरुदन्तं प्रत्यक्षीकरोमि । मेनकासंबन्धेन शरीरभूता मे शकुन्तला । तया च दुहितृनिमित्तमादिष्टपूर्वास्मि । .... । किं नु खलूत्सवदिनेऽपि

णिरुच्छवारम्भं विअ राअउलं दीसदि । अत्थि मे विभवो पणिधाणेण सव्वं जाणिदुं । किंदु सहीए आदरो मए माणइदव्वो । होदु । इमाणं दाव उज्जाणपालिआणं तिरक्खरिणीपरिच्छण्णा पासपरिवत्तिणी भविअ उवलहिस्सं । नाट्येनावतीर्य स्थिता ।

ततः प्रविशति चूताङ्कुरमवलोकयन्ती चेटी । अपरा च पृष्ठतस्तस्याः ।

प्रथमा । आतम्महरिअवेण्टअ जो ऊससिओसि सुरभिमासस्स ।
दिट्ठोसि चूदकोरअ खणमङ्गलअं पसाएमि ॥ २ ॥

द्वितीया । उपसृत्य । हला परहुदिए । किं णेदं एआइणी मन्तेसि ।

परभृतिका । सहि । चूदलदिअं पेक्खिअ उम्मत्ता परहुदिआ भोदि ।

द्वितीया । सहर्षम् । कधं । उवट्ठिदो महुमासो ।

प्रथमा । महुअरिए । तुहावि दाणिं कालो एस मदविब्भमगीदाणं ।

निरुत्सवारम्भमिव राजकुलं दृश्यते । अस्ति मे विभवः प्रणिधानेन सर्वं ज्ञातुम् । किंतु सख्या आदरो मया मानयितव्यः । भवतु । अनयोस्तावदुद्यानपालिकयोस्तिरस्करिणीपरिच्छन्ना पार्श्वपरिवर्तिनी भूत्वोपलप्स्ये ।

२ आताम्रहरितवेण्टक य उच्छ्वसितोऽसि सुरभिमासस्य ।
दृष्टोऽसि चूतकोरक क्षणमङ्गलकं प्रसादयामि ॥

२.१ हला परभृतिके । किं न्वेदमेकाकिनी मन्त्रयसे ।

२.२-३ सखि । चूतलतिकां प्रेक्ष्य उन्मत्ता परभृतिका भवति ।

२.४ कथम् । उपस्थितो मधुमासः ।

२.५-६ मधुकरिके । तवापीदानीं काल एष मदविभ्रमगीतानाम् ।

मधुकरिका । सहि । अवलम्बसु मं जाव अग्गपादपरिट्ठिदा भविअ चूदकलिअं गेण्हिअ कामदेवच्चणं करेमि ।

परभृतिका । जदि ममावि अद्धं अच्चणफलस्स ।

मधुकरिका । हला । अभणिदं पि एदं होदि जदो एक्कमेव णो दुधाट्ठिदं सरीरं । सख्यावलम्बितं कृत्वा चूतभङ्गं नाटयति । अम्महे । अप्पडिबुद्धोवि चूदप्पसवो एसो बन्धणभङ्गसुरही भोदि । कपोतहस्तकं कृत्वा । णमो भअवते मअरद्धजाअ ।

> अरिहसि मे चूअङ्कुर दिण्णो कामस्स गहिअधणुअस्स ।
> पहिअजणजुवइलक्खो पञ्चब्भहिओ सरो होउं ॥ ३ ॥

चूताङ्कुरं क्षिपति ।

प्रविश्यापटीक्षेपेण कुपितः **कञ्चुकी ।** मा तावदनात्मज्ञे । देवेन प्रतिषिद्धे वसन्तोत्सवे त्वमाम्रकलिकाभङ्गं किमारभसे ।

उभे । भीते । पसीददु अय्यो । अगहिदत्था खु अम्हे ।

कञ्चुकी । हुं । न खलु श्रुतं युवाभ्यां यद्वासन्तिकैस्तरुभिरपि देवस्य शासनं प्रमाणीकृतं तदाश्रयिभिश्च पत्रिभिः । तथा हि–

२.७-८ सखि । अवलम्बस्व मां यावदग्रपादपरिस्थिता भूत्वा चूतकलिकां गृहीत्वा कामदेवार्चनं करोमि ।

२.९ यदि ममाप्यर्धमर्चनफलस्य ।

२.१०-१३ हला । अभणितमप्येतद्भवति यत एकमेव नो द्विधास्थितं शरीरम् । ..... । अम्महे । अप्रतिबुद्धोऽपि चूतप्रसव एष बन्धनभङ्गसुरभी भवति । ..... । नमो भगवते मकरध्वजाय ।

> अर्हसि मे चूताङ्कुर दत्तः कामस्य गृहीतधनुषः ।
> पथिकजनयुवतिलक्ष्यः पञ्चाभ्यधिकः शरो भवितुम् ॥

३.४ प्रसीदत्वार्यः । अगृहीतार्थे खल्वावाम् ।

चूतानां चिरनिर्गतापि कलिका बध्नाति न स्वं रजः
संनद्धं यदपि स्थितं कुरबकं तत्कोरकावस्थया।
कण्ठेषु स्खलितं गतेऽपि शिशिरे पुंस्कोकिलानां रुतं
शङ्के संहरति स्मरोऽपि चकितस्तूणार्धकृष्टं शरम् ॥ ४ ॥

सानुमती। णत्थि संदेहो। महापहावो राएसी।

परभृतिका। अज्ज। कतिचि दिअसा मित्तावसुणा रट्ठिएण भट्टिणीपादमूलादो पेसिदाणं अम्हाणं एत्थ आकीडगिहे चित्तकम्म अप्पिदं। अदो ण कदावि सुदपुरवो अम्हेहि एस वुत्तन्तो।

कञ्चुकी। भवतु। पुनर्नैवं वर्तितव्यम्।

उभे। अज्ज। कोदूहलं णो। जइ इमिणा जणेण सोदव्वं ता कधेदु अज्जो किंणिमित्तं भट्टिणा वसन्तूसवो पडिसिद्धो।

सानुमती। ऊसवपिआ राआणो। एत्थ गुरुणा कारणेण होदव्वं।

कञ्चुकी। बहुलीभूतमेतत्किं न कथ्यते। अस्ति भवत्योः कर्णपथमायातं शकुन्तलाप्रत्यादेशकौलीनम्।

उभे। अज्ज। सुदं रट्ठिअमुहादो जाव अङ्गुलीअअदंसणं।

४.१ नास्ति संदेहः। महाप्रभावो राजर्षिः।

४.२-४ आर्य। कति दिवसा मित्रावसुना राष्ट्रियेण भट्टिनीपादमूलात्प्रेषितयोरावयोरत्र प्रमदवने चित्रकर्मार्पितम्। अतो न कदापि श्रुतपूर्व आवयोरेष वृत्तान्तः।

४.६-७ आर्य। कौतूहलं नौ। यद्यनेन जनेन श्रोतव्यं तत्कथयत्वार्यः किंनिमित्तं भर्त्रा वसन्तोत्सवः प्रतिषिद्धः।

४.८ उत्सवप्रिया राजानः। अत्र गुरुणा कारणेन भवितव्यम्।

४.११ आर्य। श्रुतं राष्ट्रियमुखाद्यावदङ्गुलीयकदर्शनम्।

कञ्चुकी । तेन हि स्वल्पं कथयितव्यम् । यदा खलु स्वाङ्गुलीयकदर्शनादनुस्मृतं देवेन सत्यमूढपूर्वा मया रहसि तत्रभवती शकुन्तला मोहात्प्रत्यादिष्टेति तदाप्रभृत्येव पश्चात्तापपरिगतो देवः –

रम्यं द्वेष्टि यथा पुरा प्रकृतिभिर्न प्रत्यहं सेव्यते
शय्योपान्तविवर्तनैर्विगमयत्युन्निद्र एव क्षपाः ।
दाक्षिण्येन ददाति वाचमुचितामन्तःपुरेभ्यो यदा
गोत्रेषु स्खलितस्तदा भवति च व्रीडाविलक्षश्चिरम् ॥ ५ ॥

सानुमती । पिअं मे ।

कञ्चुकी । अस्मात्प्रभवतो वैमनस्यादुत्सवः प्रत्याख्यातः ।

उभे । जुज्जइ ।

नेपथ्ये । एदु एदु भवं ।

कञ्चुकी । कर्णं दत्त्वा । अयमित एवाभिवर्तते देवः । तत्स्वकर्मानुष्ठीयताम् ।

उभे । तह । निष्क्रान्ते ।

ततः प्रविशति पश्चात्तापसदृशवेषो राजा । विदूषकः प्रतीहारी च ।

कञ्चुकी । राजानमवलोक्य । अहो सर्वास्ववस्थासु रमणीयत्वमाकृतिविशेषाणाम् । समुत्सुकोऽपि शकुन्तलां प्रति प्रियदर्शनो देवः । य एषः

प्रत्यादिष्टविशेषमण्डनविधिर्वामप्रकोष्ठोच्छ्लथं
बिभ्रत्काञ्चनमेकमेव वलयं श्वासोपरक्ताधरः ।
चिन्ताजागरणप्रतान्तनयनस्तेजोगुणादात्मनः
संस्कारोल्लिखितो महामणिरिव क्षीणोऽपि नालक्ष्यते ॥ ६ ॥

५·१ प्रियं मे । ५·३ युज्यते ।
५·४ एतु एतु भवान् । ५·७ तथा ।

सानुमती । राजानं दृष्ट्वा । **थाणे क्खु पच्चादेसविमाणिदावि सउन्दला इमस्स किदे किलम्मदि ।**

प्रतीहारी । एदु एदु महाराओ ।

राजा । ध्यानमन्दं परिक्रम्य ।

> **प्रथमं सारङ्गाक्ष्या प्रियया प्रतिबोध्यमानमपि सुप्तम् ।**
> **अनुशयदुःखायेदं हतहृदयं संप्रति विबुद्धम् ॥ ७ ॥**

सानुमती । ईदिसाइं से तवस्सिणीए भाअधेआइं ।

विदूषकः । अपवार्य । **लङ्घिदो एस भूओ सउन्दलाबादेण । ण जाणे कधं चिकिच्छिदव्वो भविस्सदि ।**

कञ्चुकी । उपगम्य । **जयतु जयतु देवः । महाराज । मया तावत्प्रत्यवेक्षिताः प्रमदवनभूमयः । यथाकाममध्यास्तां विनोदस्थानानि देवः ।**

राजा । प्रतीहारीं प्रति । **वसुमति । मद्वचनादमात्यपिशुनं ब्रूहि—चिरप्रबोधान्न संभावितमस्माभिरद्य धर्मासनमध्यासितुम् । यत्प्रत्यवेक्षितमार्येण पौरकार्यं तत्पत्रमारोप्य दीयतामिति ।**

प्रतीहारी । जं देवो आणवेदि । निष्क्रान्ता ।

राजा । पार्वतायन । त्वमपि स्वं नियोगमशून्यं कुरु ।

कञ्चुकी । तथा । निष्क्रान्तः ।

६·१-२ स्थाने खलु प्रत्यादेशविमानितापि शकुन्तलास्य कृते क्लाम्यति ।

६·३ एतु एतु महाराजः ।

७·१ ईदृशानि तस्यास्तपस्विन्या भागधेयानि ।

७·२-३ लङ्घित एष भूयः शकुन्तलावातेन । न जाने कथं चिकित्सितव्यो भविष्यति ।

७·१० यदेव आज्ञापयति ।

विदूषकः । किदं भवदा णिमक्खिअं । संपदं सिसिरविच्छेदरमणीए इमस्सिं पमदवणे सुहं विहरिस्सामो ।

राजा । वयस्य । रन्ध्रोपनिपातिनोऽनर्था इति यदुच्यते तदव्यभिचारि वचनम् । कुतः ।

मुनिसुताप्रणयस्मृतिरोधिना
मम च मुक्तमिदं तमसा मनः ।
मनसिजेन सखे प्रहरिष्यता
धनुषि चूतशरश्च निवेशितः ॥ ८ ॥

विदूषकः । चिट्ठ दाव । इमिणा दण्डकट्ठेण कन्दप्पबाणं णासइस्सामि । दण्डकाष्ठमुद्यम्य चूताङ्कुरं पातयितुमिच्छति ।

राजा । सस्मितम् । भवतु । दृष्टं ब्रह्मवर्चसम् । सखे । क्योपविष्टः प्रियायाः किंचिदनुकारिणीषु लतासु दृष्टिं विलोभयामि ।

विदूषकः । णं आसण्णपरिचारिआ चदुरिआ भवदा संदिट्ठा — माहवीमण्डवे इमं वेलं अदिवाहइस्सं । तहिं मे चित्तफलए सहत्थलिहिदं तत्थभोदीए सउन्दलाए पडिकिदिं आणेहि त्ति ।

राजा । ईदृशं मे हृदयानवस्थानम् । तत्तमेव मार्गमादेशय ।

विदूषकः । इदो इदो भवम् ।

उभौ परिक्रामतः । सानुमत्यनुगच्छति ।

७.१३-१४ कृतं भवता निर्मक्षिकम् । सांप्रतं शिशिरविच्छेदरमणीयेऽस्मिन्प्रमदवने सुखं विहरिष्यावः ।

८.१-२ तिष्ठ तावत् । अनेन दण्डकाष्ठेन कन्दर्पबाणं नाशयिष्यामि ।

८.५-७ नन्वासन्नपरिचारिका चतुरिका भवता संदिष्टा — माधवीमण्डपे इमां वेलामतिवाहयिष्ये । तत्र मे चित्रफलके स्वहस्तलिखितां तत्रभवत्याः शकुन्तलायाः प्रतिकृतिमानयेति ।

८.९ इत इतो भवान् ।

विदूषकः। एसो मणिसिलापट्टअसणाहो माहवीमण्डवो विवित्तदाए णिस्सद्दं सागदेण विअ पडिच्छदि पिअवअस्सं। ता पविसिअ निसीददु भवं।

उभौ प्रविश्योपविष्टौ।

सानुमती। लदासंसिदा देक्खिस्सं दाव सहीए पडिकिदिं। तदो से भत्तुणो बहुमुहं अणुराअं णिवेदइस्सं। तथा स्थिता।

राजा। स्मरणमभिनीय। सर्वमिदानीं स्मरामि शकुन्तलायाः प्रथमदर्शनवृत्तान्तम्। कथितवानस्मि भवते च। स भवान्प्रत्यादेशवेलायां मत्समीपगत एव नासीत्। प्रथममपि न त्वया कदाचित्संकथासु कीर्तितं तत्रभवत्या नाम। कच्चिदहमिव मिथःसंविदं विस्मृतवानसि त्वम्।

विदूषकः। ण विसुमरामि। किं तु सव्वं कहिअ अवसाणे तए–परिहासविअप्प एसो ण भूदत्थेति रहस्सभेदभीरुणा आचक्खिदं। मएवि मिप्पिण्डबुद्धिणा तहा एव्व गिहिदं। अह वा भविदव्वदा बलवदी।

सानुमती। एव्वं णेदं।

८.११-१३ एष मणिशिलापट्टकसनाथो माधवीमण्डपो विविक्ततया निःशब्दं स्वागतेनेव प्रतीच्छति प्रियवयस्यम्। तत्प्रविश्य निषीदतु भवान्।

८.१५-१६ लतासंश्रिता द्रक्ष्यामि तावत्सख्याः प्रतिकृतिम्। ततोऽस्यै भर्तुर्बहुमुखमनुरागं निवेदयिष्यामि।

८.२२-२५ न विस्मरामि। किं तु सर्वं कथयित्वावसाने त्वया–परिहासविजल्प एष न भूतार्थ इति रहस्यभेदभीरुणा आख्यातम्। मयापि मृत्पिण्डबुद्धिना तथैव गृहीतम्। अथ वा भवितव्यता बलवती।

८.२६ एवं न्विदम्।

राजा । ध्यात्वा । सखे । परित्रायस्व माम् । परित्रायस्व माम् ।

विदूषकः । भो । किं एदं ईदिसं उववण्णं तुइ । कदा उण सप्पुरुसा सोअवद्धधिय्या होन्ति । णं पवादे वि णिप्पकम्पा गिरिओ ।

राजा । वयस्य । निराकरणविक्लवायाः प्रियायाः समवस्थामनुस्मृत्य बलवदस्वस्थोऽस्मि । सा हि मया

इतः प्रत्यादिष्टा स्वजनमनुगन्तुं व्यवसिता
स्थिता तिष्ठेत्युच्चैर्वदति गुरुशिष्ये गुरुसमे ।
पुनर्दृष्टिं बाष्पप्रसरकलुषामर्पितवती
मयि क्रूरे यत्तत्सविषमिव शल्यं दहति माम् ॥ ९ ॥

सानुमती । अम्महे । ईदिसी सकज्जपरदा । इमस्स सन्दावेण अहं रमामि ।

विदूषकः । अत्थि दे वितक्को केण तत्तभोदी आआसगामिणा अवणीदेत्ति ।

राजा । कः पतिदेवतामन्यः परिमार्ष्टुमुत्सहेत । मेनका किल सख्यास्ते जन्मप्रतिष्ठेति श्रुतवानस्मि । तत्सहचारिणीभिः सखी ते हृतेति मे हृदयमाशङ्कते ।

सानुमती । संमोहो क्खु विम्हअणीओ ण उण पडिबोहो ।

८.२८-३० भोः । किमिदमीदृशमुपपन्नं त्वयि । कदा पुनः सत्पुरुषाः शोकबद्धधैर्या भवन्ति । ननु प्रवातेऽपि निष्प्रकम्पा गिरयः ।

९.१-२ अम्महे । ईदृशी स्वकार्यपरता । एतस्य सन्तापेनाहं रमे ।

९.३-४ अस्ति ते वितर्कः केन तत्रभवत्याकाशगामिनापनीतेति ।

९.८ संमोहः खलु विस्मयनीयो न पुनः प्रतिबोधः ।

९ **विदूषकः।** जइ एव्वं अत्थि क्खु समाअमोवि कालेण तत्तभोदीए।

राजा। कथमिव।

१२ **विदूषकः।** णक्खु मादा पिदा वा भत्तुविओअदुक्खिदं दुहिदरं चिरं पेक्खिदुं पारेदि।

राजा। वयस्य।

स्वप्नो नु माया नु मतिभ्रमो नु
क्लिष्टं नु तावत्फलमेव पुण्यम्।
असंनिवृत्त्यै तदतीतमेते
मनोरथा नाम तटप्रपाताः॥ १०॥

विदूषकः। भो मा एव्वं। णं अङ्गुलीअअं जेव्व णिदंसणं अवस्संभाविणो अचिन्तणिज्जो समागमो होदि त्ति।

३ **राजा।** अङ्गुलीयं विलोक्य। इदं तदसुलभस्थानभ्रंशि शोचनीयम्।

तव सुचरितमङ्गुलीय नूनं
प्रतनु ममेव विभाव्यते फलेन।
अरुणनखमनोहरासु तस्याश्-
च्युतमसि लब्धपदं यदङ्गुलीषु॥ ११॥

सानुमती। जइ अण्णहत्थगदं भवे सच्चं एव्व सोअणिज्जं भवे।

९.९-१० यद्येवम् अस्ति खलु समागमोऽपि कालेन तत्रभवत्या।

९.१२-१३ न खलु माता पिता वा भर्तृवियोगदुःखितां दुहितरं चिरं प्रेक्षितुं पारयति।

१०.१-२ भोः मा एवम्। नन्वङ्गुलीयकमेव निदर्शनमवश्यंभावीऽचिन्तनीयः समागमो भवतीति।

११.१ यद्यन्यहस्तगतं भवेत्सत्यमेव शोचनीयं भवेत्।

विदूषकः। भो वअस्स। इअं णाममुद्दा केण उग्घादेण तत्तभोदीए हत्थसंसग्गं पाविदा।

सानुमती। मम वि कोदूहलेण आआरिदो एसो।

राजा। श्रूयताम्। यदा तपोवनात्स्वनगरप्रास्थितं मां प्रिया सबाष्पमाह — कियच्चिरेणार्यपुत्रः प्रतिपत्तिं दास्यतीति।

विदूषकः। तदो तदो।

राजा। पश्चादिमां नाममुद्रां तदङ्गुलौ निवेशयता मया प्रत्यभिहितम् —

एकैकमत्र दिवसे दिवसे मदीयं
नामाक्षरं गणय गच्छसि यावदन्तम्।
तावत्प्रिये मदवरोधगृहप्रवेशं
नेता जनस्तव समीपमुपैष्यतीति ॥ १२ ॥

तच्च दारुणात्मना मया मोहान्नानुष्ठितम्।

सानुमती। रमणीओ क्खु अवधी विहिणा विसंवादिदो।

विदूषकः। अध कधं दासीए उत्तस्स लोहिदमच्छस्स बडिसं विअ एदं अङ्गुलीयअं मुहे पविट्ठं।

११·२-३ भो वयस्य। इयं नाममुद्रा केनोद्घातेन तत्रभवत्या हस्तसंसर्गं प्रापिता।

११·४ ममापि कौतूहलेनाकारित एषः।

११·७ ततस्ततः।

१२·२ रमणीयः खल्ववधिर्विधिना विसंवादितः।

१२·३-४ अथ कथं दास्याः पुत्रस्य रोहितमत्स्यस्य बडिशमिवेदमङ्गुलीयकं मुखे प्रविष्टम्।

राजा। शचीतीर्थं वन्दमानायास्ते सख्या हस्ताद्गङ्गास्रोतसि परिभ्रष्टम्।

विदूषकः। जुज्जदि।

राजा। उपालप्स्ये तावदिदमङ्गुलीयकम्।

विदूषकः। आत्मगतम्। गहीदो णेण पन्था उम्मत्ताणं।

राजा। कथं नु तं बन्धुरकोमलाङ्गुलिं
करं विहायासि निमग्नमम्भसि।

अथ वा

अचेतनं नाम गुणं न लक्षये-
न्मयैव कस्मादवधीरिता प्रिया ॥ १३ ॥

प्रिये। अकारणपरित्यागानुशयतप्तहृदयस्तावदनुकम्प्यतामयं जनः पुनर्दर्शनेन।

प्रविश्य पटाक्षेपेण चित्रफलकहस्ता **चतुरिका।** इअं चित्तगदा भट्टिणी। चित्रफलकं दर्शयति।

विदूषकः। साहु वअस्स साहु। महुरावत्थाणदंसणिज्जो भावाणुप्पवेसो। क्खलदि इव मे दिट्ठी णिण्णुण्णदप्पदेसेसु।

सानुमती। अम्मो। एसा राएसिणो वट्टिआणिउणदा। जाणे पिअसही मे अग्गदो वट्टदित्ति।

१२·७ युज्यते। १२·९ गृहीतोऽनेन पन्था उन्मत्तानाम्।

१३·३-४ इयं चित्रगता भट्टिनी।

१३·५-६ साधु वयस्य साधु। मधुरावस्थानदर्शनीयो भावानुप्रवेशः। स्खलतीव मे दृष्टिर्निम्नोन्नतप्रदेशेषु।

१३·७-८ अहो। एषा राजर्षेर्वर्तिकानिपुणता। जाने प्रियसखी मेऽग्रतो वर्तत इति।

विदूषकः । निर्वर्ण्य । भो । तिण्णि अत्तभोदीओ दीसन्ति । सव्वाओ दंसणीआओ । कदमा तत्थभोदी सउन्दला ।

सानुमती । अणभिण्णो क्खु सहीरूवस्स मोहदिट्ठी अअं जणो ।

राजा । त्वं तावत्कतमां तर्कयसि ।

विदूषकः । चिरं विलोक्य । तक्केमि जा एसा सिढिलकेसबन्धणुव्वन्तकुसुमेण केसन्तेण उब्भिण्णसेअबिन्दुणा वअणेण विसेसदो ओसरिआहिं बाहाहिं ऊससिदणीविणा वसणेण अवसेअसिणिद्धतरुणपल्लवस्स चूअपाअवस्स पासे इसिपरिस्सन्ता विअ आलिहिदा सा तत्थभोदी सउन्दला । इदराओ सहीओ त्ति ।

राजा । निपुणो भवान् । अस्त्यत्र मे भावचिह्नम् ।

स्विन्नाङ्गुलिविनिवेशो रेखाप्रान्तेषु दृश्यते मलिनः ।
अश्रु च कपोलपतितं लक्ष्यमिदं वर्त्तिकोच्छ्वासात् ॥ १४ ॥

चतुरिके । अर्धलिखितमेतद्विनोदस्थानम् । गच्छ । वर्तिकां तावदानय ।

चतुरिका । अज्ज माधव्व । अवलम्ब चित्तफलअं जाव आअच्छामि ।

१३·९-१० भोः । तिस्रोऽत्रभवत्यो दृश्यन्ते । सर्वा दर्शनीयाः । कतमा तत्रभवती शकुन्तला ।

१३·११ अनभिज्ञः खलु सखीरूपस्य मोघदृष्टिरयं जनः ।

१३·१३-१७ तर्कयामि यैषा शिथिलकेशबन्धनोद्वान्तकुसुमेन केशान्तेनोद्भिन्नस्वेदबिन्दुना वदनेन विशेषतोऽपसृताभ्यां बाहुभ्यामुच्छ्वसितनीविना वसनेनावसेकस्निग्धतरुणपल्लवस्य चूतपादपस्य पार्श्वे ईषत्परिश्रान्तेवालिखिता सा तत्रभवती शकुन्तला । इतरे सख्याविति ।

१४·३-४ आर्य माधव्य । अवलम्बस्व चित्रफलकं यावदागच्छामि ।

राजा । अहमेवैतदवलम्बे । यथोक्तं करोति । निष्क्रान्ता चेटी ।

राजा । निःश्वस्य ।

साक्षात्प्रियामुपगतामपहाय पूर्वं
चित्रार्पितामहमिमां बहु मन्यमानः ।
स्रोतोवहां पथि निकामजलामतीत्य
जातः सखे प्रणयवान्मृगतृष्णिकायाम् ॥ १५ ॥

विदूषकः । भो । किमवरं एत्थ अभिलिहिदव्वं ।

सानुमती । असंसअं जो जो सहीए मे अभिरुइदो पदेसो भवे तं आलिहिदुकामो भविस्सदि ।

राजा । श्रूयताम् ।

कार्या सैकतलीनहंसमिथुना स्रोतोवहा मालिनी
पादास्तामभितो निषण्णचमरा गौरीगुरोः पावनाः ।
शाखालम्बितवल्कलस्य च तरोर्निर्मातुमिच्छाम्यधः
शृङ्गे कृष्णमृगस्य वामनयनं कण्डूयमानां मृगीम् ॥ १६ ॥

विदूषकः । आत्मगतम् । जह अहं देक्खामि पूरिदव्वं णेण चित्तफलअं लम्बकुच्चाणं कदम्बेहिं ।

राजा । वयस्य । अन्यच्च शकुन्तलायाः प्रसाधनमभिप्रेतमत्र विस्मृतमस्माभिः ।

विदूषकः । किं विअ ।

१५.१ भोः । किमपरमत्राभिलिखितव्यम् ।

१५.२-३ असंशयं यो यः सख्या मेऽभिरुचितः प्रदेशो भवेत्तमालिखितुकामो भविष्यति ।

१६.१-२ यथाहं पश्यामि पूरयितव्यमनेन चित्रफलकं लम्बकूर्चानां कदम्बैः ।

१६.५ किमिव ।

सानुमती । वणवासस्स सोउमारस्स अ जं सरिसं भविस्सदि ।

राजा । कृतं न कर्णार्पितबन्धनं सखे
शिरीषमागण्डविलम्बिकेसरम् ।
न वा शरच्चन्द्रमरीचिकोमलं
मृणालसूत्रं रचितं स्तनान्तरे ॥ १७ ॥

विदूषकः । भोः । किं णु क्खु तत्थभोदी रत्तकुवलअसोहिणा अग्गहत्थेण मुहं आवारिअ चकिदचकिदा विअ ठिदा । दृष्ट्वा । आ । एसो दासीए उत्तो कुसुमरसपाडच्चरो तत्थभोदीए वअणकमलमहिलसति ।

राजा । ननु वार्यतामेष धृष्टः ।

विदूषकः । भो । भवं जेव्व अविणीदाणुसासणे पहवति ।

राजा । युज्यते । अयि भोः कुसुमलताप्रियातिथे । किमितः परिपतनखेदमनुभवसि ।

एषा कुसुमनिषण्णा तृषितापि सती भवन्तमनुरक्ता ।
प्रतिपालयति मधुकरी न खलु मधु त्वया विना पिबति ॥ १८ ॥

सानुमती । अभिजादं खु एसो वारिदो ।

विदूषकः । पडिसिद्धवामा एसा जादी ।

१६·६ वनवासस्य सौकुमार्यस्य च यत्सदृशं भविष्यति ।

१७·१-४ भोः । किं नु खलु तत्रभवती रक्तकुवलयशोभिनाग्रहस्तेन मुखमावार्य चकितचकितेव स्थिता । ..... । आः । एष दास्याः-पुत्रः कुसुमरसपाटच्चरस्तत्रभवत्या वदनकमलमभिलषते ।

१७·६ भोः । भवानेवाविनीतानुशासने प्रभवति ।

१८·१ अभिजातं खल्वेष वारितः ।

१८·२ प्रतिषिद्धवामा एषा जातिः ।

राजा । एवं भोः न मे शासने तिष्ठसि । श्रूयतां तर्हि संप्रति –

अक्लिष्टबालतरुपल्लवलोभनीयं
पीतं मया सदयमेव रतोत्सवेषु ।
बिम्बाधरं स्पृशसि चेद्भ्रमर प्रियाया-
स्त्वां कारयामि कमलोदरबन्धनस्थम् ॥ १९ ॥

विदूषकः । एव्वं तिक्खदण्डस्स दे कधं ण भाइस्सदि । प्रहस्य । आत्मगतम् । एसो दाव उम्मत्तो । अहं पि एदस्स संसग्गेण ईदिसो ज्जेव संवुत्तो । प्रकाशम् । भो चित्तं खु एदं ।

राजा । कथं चित्रम् ।

सानुमती । अहं पि दाणिं अवगदत्था । किं उण जधालिहिदाणुभावी एसो ।

राजा । सविषादम् । वयस्य । किमिदमनुष्ठितं पौरोभाग्यम् ।

दर्शनसुखमनुभवतः साक्षादिव तन्मयेन हृदयेन ।
स्मृतिकारिणा त्वया मे पुनरपि चित्रीकृता कान्ता ॥ २० ॥

बाष्पं विसृजति ।

सानुमती । पुव्वावरविरोही अपुव्वो एसो विरहमग्गो ।

राजा । वयस्य । कथमेवमविश्रान्तं दुःखमनुभवामि ।

प्रजागरात्खिलीभूतस्तस्याः स्वप्नसमागमः ।
बाष्पस्तु न ददात्येनां द्रष्टुं चित्रगतामपि ॥ २१ ॥

१९.१-३ एवं तीक्ष्णदण्डस्य ते कथं न भेष्यति । ..... । ...... । एष तावदुन्मत्तः । अहमप्येतस्य संसर्गेणेदृश एव संवृत्तः । ...... । भोश्चित्रं खल्वेतत् ।

१९.५-६ अहमपीदानीमवगतार्था । किं पुनर्यथालिखितानुभाव्येषः ।

२०.२ पूर्वापरविरोधी अपूर्व एष विरहमार्गः ।

सानुमती । सव्वधा पमज्जितं तुए पच्चादेसदुक्खं सउन्दलाए ।

प्रविश्य । चतुरिका । जेदु जेदु भट्टा । वट्टिआकरण्डकं गेण्हिअ इदोमुहं पत्थिदाम्हि ।

राजा । किं च ।

चतुरिका । सो मे हत्थादो तरलिआदुदीआए देवीए वसुमदीए अहं जेव्व अज्जउत्तस्स उवणइस्सं ति सबलक्कारं गहीदो ।

विदूषकः । दिट्ठिआ तुमं मुक्का ।

राजा । वयस्य । उपस्थिता देवी बहुमानगर्विता च । तद्भवानिमां प्रतिकृतिं रक्षतु ।

विदूषकः । अत्ताणं त्ति भणाहि । चित्रफलकमादायोत्थाय च । जइ भवं अन्तेउरकालकूटादो मुच्चीअदि तदो मं मेहपडिच्छन्दप्पासादे सद्दावेहि । द्रुतपदं निष्क्रान्तः ।

सानुमती । अण्णसंकन्तहिअओवि पढमसंभावणमवेक्खति अदिसिढिलसोहदो दाणिं एसो ।

२१·१ सर्वथा प्रमार्जितं त्वया प्रत्यादेशदुःखं शकुन्तलायाः ।

२१·२-३ जयतु जयतु भर्ता । वर्तिकाकरण्डकं गृहीत्वेतोमुखं प्रस्थितास्मि ।

२१·५-६ स मे हस्तात्तरलिकाद्वितीयया देव्या वसुमत्या – अहमेवार्यपुत्रस्योपनेष्यामि – इति सबलात्कारं गृहीतः ।

२१·७ दिष्ट्या त्वं मुक्ता ।

२१·१०-१२ आत्मानमिति भण । ...... । यदि भवानन्तःपुरकालकूटान्मुच्यते ततो मां मेघप्रतिच्छन्दप्रासादे शब्दापय । ...... ।

२१·१३-१४ अन्यसंक्रान्तहृदयोऽपि प्रथमसंभावनमपेक्षतेऽतिशिथिलसौहार्द इदानीमेषः ।

प्रविश्य पत्रहस्ता । **प्रतीहारी ।** जअदु जअदु देवः ।

राजा । वेत्रवति । न खल्वन्तरा दृष्टा त्वया देवी ।

प्रतीहारी । अह इं । पत्तहत्थं मं पेक्खिअ पडिणिउत्ता ।

राजा । कालज्ञा कार्योपरोधं मे परिहरति ।

प्रतीहारी । देव । अमच्चो विण्णवेदि — अत्थजादस्स गणणाबहुलदाए एक्कं एव्व पोरकज्जं पच्चवेक्खिदं । तं देवो पत्तारूढं पच्चक्खीकरेदुत्ति ।

राजा । मेधाविनि । वाच्यताम् ।

मेधाविनी । पत्रकं प्रसार्य वाचयति । विदितमस्तु देवपादानां यथा — धनवृद्ध इति यथार्थनामा वणिग्वारिपथोपजीवी नौव्यसनेन विपन्नः । स चानपत्यः । तस्य कोटिशतसंख्यातं वसु । तदिदानीं राजस्वतामापद्यते । श्रुत्वा देवः प्रमाणम् — इति ।

राजा । आकम्पितः । कष्टा खल्वनपत्यता । वेत्रवति । महाधनत्वान्नैकपत्नीकेन भवितव्यम् । तदन्विष्यतां यदि काचिदापन्नसत्त्वा स्यात् ।

प्रतीहारी । इदाणीं जेव्व केसवसेट्ठिणो दुहिदा णिवुत्तपुंसवणा जाआ सुणीअदि ।

२१·१५ जयतु जयतु देवः ।

२१·१७ अथ किम् । पत्रहस्तं मां प्रेक्ष्य प्रतिनिवृत्ता ।

२१·१९-२१ देव । अमात्यो विज्ञापयति — अर्थजातस्य गणनाबहुलतया एकमेव पौरकार्यं प्रत्यवेक्षितम् । तद्देवो पत्रारोपितं प्रत्यक्षीकरोतु — इति ।

२१·३०-३१ इदानीमेव केशवश्रेष्ठिनो दुहिता निवृत्तपुंसवना जाया श्रूयते ।

राजा । ननु स गर्भः पित्र्यमृक्थमर्हति । गच्छ । एवममात्यं ब्रूहि ।

प्रतीहारी । जं देवो आणवेदि ।

प्रस्थिता ।

राजा । एहि तावत् ।

प्रतीहारी । निवृत्य । एसा म्हि ।

राजा । अथ वा । किमनेन संततिरस्ति नास्तीति ।

येन येन वियुज्यन्ते प्रजाः स्निग्धेन बन्धुना ।
स स पापादृते तासां दुःषन्त इति घुष्यताम् ॥ २२ ॥

प्रतीहारी । इदं णाम घोसइदव्वं । निष्क्रम्य पुनः प्रविश्य । देव । काले पवुट्ठं विअ अहिणंदिदं देवसासणं महाजनेन ।

राजा । दीर्घं निःश्वस्य । एवं संततिच्छेदनिरवलम्बानां कुलानां मूलपुरुषाणामवसाने संपदः परमुपतिष्ठन्ते । समाप्यन्ते पुरुवंशश्रिय एष एव वृत्तान्तः ।

प्रतीहारी । पडिहतममङ्गलं ।

राजा । धिङ् मामुपस्थितश्रेयोवमानिनम् ।

सानुमती । असंसअं सहिं जेव्व हिअए कदुअ णिन्दिदो अणेण अप्पा भविस्सदि ।

२१·३४ यदेव आज्ञापयति ।

२१·३७ एषास्मि ।

२२·१-२ इदं नाम घोषयितव्यम् । .... । देव । काले प्रवृष्टमिवाभिनन्दितं देवशासनं महाजनेन ।

२२·६ प्रतिहतममङ्गलम् ।

२२·८-९ असंशयं सखीमेव हृदये कृत्वा निन्दितोऽनेनात्मा ।

राजा। संरोपितेऽप्यात्मनि धर्मपत्नी
त्यक्ता मया नाम कुलप्रतिष्ठा।
कल्पिष्यमाणा महते फलाय
वसुंधरा काल इवोप्तबीजा ॥ २३ ॥

सानुमती। अपरिच्छिण्णा दाणिं दे संददी भविस्सदि।

चतुरिका। जनान्तिकम्। अज्जे। इमिणा सत्थवाहवुत्तन्तेण विमणाअदि भट्टा। ता मेहप्पडिच्छन्दादो अज्जमाहवं गेण्हिअ आअच्छ।

प्रतीहारी। सुट्ठु भणासि।

निष्क्रान्ता।

राजा। अहो दुःषन्तस्य संशयमारूढाः पिण्डभाजः।

अस्मात्परं बत यथाश्रुति संभृतानि
को नः कुले निवपनानि करिष्यतीति।
नूनं प्रसूतिविकलेन मया प्रसिक्तं
धौताश्रुशेषमुदकं पितरः पिबन्ति ॥ २४ ॥

शोकावेगनाटितकेन।

आमूलशुद्धसंतति कुलमेतत्पौरवं प्रजावन्ध्ये।
मय्यस्तमितमनार्ये देश इव सरस्वतीस्रोतः ॥ २५ ॥

मोहमुपगतः।

चतुरिका। समस्ससदु समस्ससदु भट्टा।

२३·१ अपरिच्छिन्नेदानीं ते संततिर्भविष्यति।

२३·२-४ आर्ये। अनेन सार्थवाहवृत्तान्तेन विमनायते भर्ता। तन्मेघप्रतिच्छन्दादार्यमाधव्यं गृहीत्वागच्छ।

२३·५ सुष्ठु भणसि।

२५·२ समाश्वसतु समाश्वसतु भर्ता।

सानुमती । हद्धि हद्धि । सदि खु दीवे ववधाणदोसेण एसो अन्धकारं अणुहोदि । किं इदाणिं जेव्व णं णिव्वुदं करइस्सं । अह वा सुदं मए सउन्दलं समस्सासअन्तीए महेन्दजणणीए मुहादो जण्णभाअसमुस्सुआओ देवदाओ तधा अणुचिट्ठिसंदि जह अइरेण एस राएसी धम्मचारिणीए समागमिस्सदि । जाव इमिणा वुत्तन्तेण पिअसहिं समस्सासेमि । उद्भ्रान्तकेन निष्क्रान्ता ।

नेपथ्ये । अब्बम्हण्णं अब्बम्हण्णं ।

राजा । प्रत्यागतः । कर्णं दत्त्वा । **अये । माधव्यस्येवार्तस्वरः । कः कोऽत्र भोः ।**

प्रविश्य । **प्रतीहारी ।** ससंभ्रमम् । **परित्ताअदु देवो संसअगदं वअस्सं ।**

राजा । केनात्तगन्धो माणवकः ।

प्रतीहारी । अदिट्ठरूवेण केणवि सत्तेण अक्कमिअ मेहप्पडिच्छन्दपासादस्स अग्गभूमिं आरोविदो ।

२५.३-८ हा धिक् । हा धिक् । सति खलु दीपे व्यवधानदोषेणैषोऽन्धकारमनुभवति । किमिदानीमेवैनं निर्वृतं करिष्ये । अथ वा श्रुतं मया शकुन्तलां समाश्वासयन्त्या महेन्द्रजनन्या मुखात्—यज्ञभागसमुत्सुका देवतास्तथानुष्ठास्यन्ति यथाचिरेणैष राजर्षिर्धर्मचारिण्या समागमिष्यति । यावदनेन वृत्तान्तेन प्रियसखीं समाश्वासयामि ।

२५.९ अब्रह्मण्यम् अब्रह्मण्यम् ।

२५.१२-१३ परित्रायतु देवः संशयगतं वयस्यम् ।

२५.१५-१६ अदृष्टरूपेन केनापि सत्त्वेन मेघप्रतिच्छन्दप्रासादस्याग्रभूमिमारोपितः ।

राजा । सहसोत्थाय । **मा तावत् । ममापि सत्त्वैरभिभूयन्ते गृहाः । अथ वा । बहुप्रत्यवायं नृपत्वम् ।**

अहन्यहन्यात्मन एव ताव-
ज्ज्ञातुं प्रमादस्खलितं न शक्यम् ।
प्रजासु कः केन पथा प्रयाती-
त्यशेषतो वेदितुमस्ति शक्तिः ॥ २६ ॥

नेपथ्ये । भो वअस्स । अविहा । अविहा ।

राजा । गतिभेदेन परिक्रामन् । **वयस्य । न भेतव्यम् । न भेतव्यम् ।**

नेपथ्ये । **विदूषकः । कधं ण भाइस्सं । एस मं कोवि पच्चामोडिदसिरोधरं इक्खुं विअ तिण्हभङ्गं करेदि ।**

राजा । सदृष्टिक्षेपम् । **धनुर्धनुस्तावत् ।**

प्रविश्य शार्ङ्गहस्ता । **यवनी । जअदु जअदु भट्टा । एदं सरासणं हत्थावापसहिदं ।**

राजा । सशरं धनुरादत्ते ।

नेपथ्ये । **एष त्वामभिनवकण्ठशोणितार्थी**
शार्दूलः पशुमिव हन्मि चेष्टमानम् ।
आर्तानां भयमपनेतुमात्तधन्वा
दुःषन्तस्तव शरणं भवत्विदानीम् ॥ २७ ॥

२६·१ भो वयस्य । अविहा । अविहा ।

२६·४-५ कथं न भेष्यामि । एष मां कोऽपि पश्चान्मोटितशिरोधरमिक्षुमिव त्रिभङ्गं करोति ।

२६·७-८ जयतु जयतु भर्ता । इदं शरासनं हस्तावापसहितम् ।

राजा । सरोषम् । **कथं मामेवोद्दिशति । तिष्ठ तिष्ठ कुणपाशन । अयमिदानीं न भवसि ।** चापमारोप्य । **वेत्रवति । सोपानमार्गमादेशय ।**

प्रतीहारी । इदो इदो देवो ।

सर्वे सत्वरमुपसर्पन्ति ।

राजा । समन्तादवलोक्य । **शून्यं खल्विदम् ।**

नेपथ्ये । **विदूषकः । अविहा । अहं भवन्तं पेक्खामि । तुमं मं ण पेक्खसि । मज्जारगहीदो विअ उन्दुरो णिरासोम्हि जीविदे संवुत्तो ।**

राजा । भोस्तिरस्करिणीगर्वित । मदीयमस्त्रं त्वां द्रक्ष्यति । एष त्वदर्थं तमिषुं संदधे–

यो हनिष्यति वध्यं त्वां रक्ष्यं रक्षिष्यति द्विजम् ।
हंसो हि क्षीरमादत्ते तन्मिश्रां वर्जयत्यपः ॥ २८ ॥

अस्त्रं संधत्ते ।

ततः प्रविशति विदूषकमुत्सृज्य मातलिः । विदूषकश्च ।

मातलिः । आयुष्मन् ।

कृताः शरव्यं हरिणा तवासुराः
शरासनं तेषु विकृष्यतामिदम् ।
प्रसादसौम्यानि सतां सुहृज्जने
पतन्ति चक्षूंषि न दारुणाः शराः ॥ २९ ॥

२८.४ इत इतो देवः ।

२७.७-९ अविहा । अहं भवन्तं प्रेक्षामि । त्वं मां न प्रेक्षसि । मार्जारगृहीत इव उन्दुरो निराशोऽस्मि जीविते संवृत्तः ।

राजा । अस्त्रमुपसंहरन् । अये मातलिः । स्वागतं देवराजसारथये ।

विदूषकः । निकटमेत्य । भो । अहं णेण इट्ठिपसुमारं मारिदो । इमं पि सागदेण अभिणन्दसि ।

मातलिः । सस्मितम् । आयुष्मन् । श्रूयतां यदस्मि हरिणा त्वत्सकाशं प्रेषितः ।

राजा । अवहितोऽस्मि ।

मातलिः । अस्ति कालनेमिप्रसूतिर्दुर्जयो नाम दानवगणः ।

राजा । श्रुतपूर्वो मया नारदात् ।

मातलिः । सख्युस्ते स किल शतक्रतोरवध्य-
स्तस्य त्वं रणशिरसि स्मृतो निहन्ता ।
उच्छेत्तुं प्रभवति यन्न सप्तसप्ति-
स्तं नैशं तिमिरमपाकरोति चन्द्रः ॥ ३० ॥

स भवानात्तचाप एवेदानीमैन्द्रं रथमारुह्य विजयाय प्रतिष्ठताम् ।

राजा । अनुगृहीतोऽहमनया मघवतः संभावनया । अथ माधव्यं प्रति किमेवं प्रयुक्तम् ।

मातलिः । सस्मितं विदूषकमवलोक्य । तदपि कथ्यते । कुतोऽपि-निमित्तान्मनस्तापादायुष्मान्मया विक्लवो दृष्टः । पश्चात्कोपयितु-मायुष्मन्तं तथा कृतवानस्मि । कुतः ।

ज्वलति चलितेन्धनोऽग्निर्विप्रकृतः पन्नगः फणां कुरुते ।
प्रायः स्वं महिमानं क्षोभात्प्रतिपद्यते जन्तुः ॥ ३१ ॥

राजा । जनान्तिकम् । वयस्य । अनतिक्रमणीया दिवस्पतेराज्ञा । तदत्र परिगतार्थं कृत्वा मद्वचनादमात्यपिशुनं ब्रूहि –

२९.२-३ भोः । अहमनेनेष्टिपशुमारं मारितः । इममपि स्वागतेनाभिनन्दसि ।

त्वन्मतिः केवला तावत्प्रतिपालयतु प्रजाः ।
अधिज्यमिदमन्यास्मिन्कर्मणि व्यापृतं धनुः ॥ ३२ ॥

विदूषकः । जं भवं आणवेदि ।

मातलिः । इत आयुष्मान् ।

परिक्रम्य निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ इति षष्ठोऽङ्कः ॥

३२·१ यद्भवानाज्ञापयति

॥ अथ सप्तमोऽङ्कः ॥

ततः प्रविशति नाकलासिका।

नाकलासिका। आणत्तं हि गुरुणा णारएण जहा—एदेसु य्येव दिअसेसु मच्चलोआदो उत्तिण्णेण राएसिणा दुस्सन्तेण भअवदो पुरंदरस्स पिअआरिणा दाणववहणिमित्तं गन्तव्वं। जाव अब्भच्चिअ इमं ह्यापुच्छिअमाणं णिक्खिवदि ताव एव्व मए विबुहपच्चक्खं मङ्गलणिमित्तं किंपि पेक्खणअं दरसइदव्वं। ता तुमं कंपि लासिअं अण्णेसिअ संगीदसालासु आअच्छ त्ति। ता जाव लासिअं अण्णेसामि। परिक्रम्यावलोक्य च। का उण एसा गहीदवरणेवच्छा हरिसुदुक्कण्ठिदाविअ इदो एव्वाअच्छदि। निपुणमवलोक्य। कहं। पिअसही चूदमञ्जरी। ता जाव एदाए सह उवज्झाअसमीवं गच्छामि। प्रतिपालयति।

ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टा लासिका।

०·२-११ आज्ञप्तं हि गुरुणा नारदेन यथा—एतेष्वेव दिवसेषु मर्त्यलोकादुत्तीर्णेन राजर्षिणा दुःषन्तेन भगवतः पुरंदरस्य प्रियकारिणा दानववधनिमित्तं गन्तव्यम्। यावदभ्यर्च्येमं ह्यापृच्छयमानं निक्षिपति तावदेव मया विबुधप्रत्यक्षं मङ्गलनिमित्तं किमपि प्रेक्षणकं दर्शयितव्यम्। तत् त्वं कामपि लासिकामन्विष्य संगीतशालास्वागच्छेति। तद्यावल्लासिकामन्वेष्यामि। ....। का पुनरेषा गृहीतवरनेपथ्या हर्षितोत्कण्ठितेवेत एवागच्छति। ....। कथम्। प्रियसखी चूतमञ्जरी। तत्तावदेतया सहोपाध्यायसमीपं गच्छामि।

चूतमञ्जरी । सविस्मयं सहर्षं च । **अहो महप्पभावो राएसी दुस्सन्तो ।** सासूयम् । **अहो महाबलो सो हदो दुज्जओ दाणवबलो ।** नृत्यति ।

प्रथमा । उपसृत्य । **सहि चूदमञ्जरिए । उक्कण्ठिदा विअ लच्छीअसि ।**

द्वितीया । विलोक्य । **कहं पारिजाअमञ्जरि । सहि । सव्वं कथयिस्सं । तुमं दाव कहिं पत्थिदेति पुच्छिस्सं ।**

प्रथमा । सहि । संखेवेण कथयिस्सं । अहं खु राएसिणो दुस्सन्तस्स दाणवविजअववदेसेण अज्ज मङ्गलणिमित्तं किंपि पेक्खणअं दंसीअदुत्ति उवज्झाअस्स अञ्जाए उभे य्येव सआसं — — ।

द्वितीया । सोत्कण्ठम् । **आसी अवसरो एदस्स । दाणिं पुणो मच्चलोअं पत्थिदे एदस्सिं महाराए कस्स दंसीअदि ।**

प्रथमा । साशङ्कम् । **सहि । किं महेन्दस्स मणोरहाणि संपादिअ गदो उद अण्णधा ।**

०·१३-१५ [........ ।] अहो महाप्रभावो राजर्षिर्दुःषन्तः । .... । अहो महाबलः स हतो दुर्जयो दानवबलः ।

०·१६-१७ सखि चूतमञ्जरि । उत्कण्ठितेव लक्ष्यसे ।

०·१८-१९ कथं पारिजातमञ्जरी । सखि । सर्वं कथयिष्ये । त्वं तावत्कुत्र प्रस्थितेति पृच्छामि ।

०·२०-२२ सखि संक्षेपेण कथयिष्ये । अहं खलु राजर्षेर्दुष्यन्तस्य दानवविजयव्यपदेशेनाद्य मङ्गलनिमित्तं किमपि प्रेक्षणकं दर्श्यतामित्युपाध्यायस्याज्ञया उभे एव सकाशं — — ।

०·२३-२४ आसीदवसर एतस्य । इदानीं पुनर्मर्त्यलोकं प्रस्थित एतस्मिन्महाराजे कस्य दर्श्यते ।

०·२५-२६ सखि । किं महेन्द्रस्य मनोरथान्संपाद्य गत उतान्यथा ।

द्वितीया। सहि सुणु। अज्ज य्येव गोसग्गसमए णवरं दुज्जअदाणवजीविदसव्वस्ससेसं गिहितुण जावअ तिदसविलासिणीसरसहिअआइं अवणिं अहिप्पट्टिदो। अदोअ मे हरिसोक्कण्ठाणं कारणं।

प्रथमा। सहि। तए पिअं णिवेदिदं। जं एव्व उवज्झाएण पुरुवंसराएसिणो पुरदो कज्जं कादुं अण्णत्तं तं जेव्व गीदं कादुण एत्थ एव करेम्ह।

द्वितीया। जं दे रोअदि।

प्रथमा। ता जं य्येव गीदं मए लविदं – तए वा – सह णच्चेम्ह।

द्वितीया। सहि एव्वं करेम्ह। उभे गायतः।

अविसअगमणं कंचण अण्णं अ सराअमालि महुसमओ।
अण्णं कुणइ विसण्णं पाडीइमाणं भूमीए ॥ १ ॥

इत्युभे नर्तित्वा निष्क्रान्ते।

॥ प्रवेशकः ॥

०·२७-३० सखि श्रृणु। अद्यैव गोसर्गसमये, णवरं दुर्जयदानवजीवितसर्वस्वशेषं गृहीत्वा यावच्च त्रिदशविलासिनीसरसहृदयानि, अवनिमभिप्रस्थितः। अतश्च मे हर्षोत्कण्ठानां कारणम्।

०·३१-३३ सखि। त्वया प्रियं निवेदितम्। यदेवोपाध्यायेन पुरुवंशराजर्षिणः पुरतः कार्यं कर्तुमाज्ञप्तं तदेव गीतं कृत्वा इहैव कुर्मः।

०·३४ यत्ते रोचते।

०·३५ तद्यदेव गीतं मयालापितं, त्वया वा, सह नृत्यावः।

०·३६ सखि एवं कुर्वः।

१ अविषयगमनं कंचन अन्यं च सरागमालि मधुसमये।
अन्यं करोति विसज्ञं पात्यमानं भूम्याम् ॥ १ ॥

ततः प्रविशति रथयानेन रथाधिरूढो राजा दुःषन्तो मातलिश्च ।

३ राजा । मातले । अनुष्ठितनिदेशोऽपि मघवतः सत्क्रियाविशेषादनुपयुक्तमिवात्मानं समर्थये ।

मातलिः । उभयमप्यपरितोषम् । कुतः

प्रथमोपकृतं मरुत्वतः
प्रतिपत्त्या लघु मन्यते भवान् ।
गणयत्यवदानविस्मितो
भवतः सोऽपि न सत्क्रियागुणान् ॥ २ ॥

राजा । मा मैवम् । स खलु मनोरथानामप्यभूमिर्विसर्जनावसरे सत्कारः । मम हि दिवौकसां समक्षमर्धासनोपविष्टस्य

अन्तर्गतप्रार्थनमन्तिकस्थं
जयन्तमुद्वीक्ष्य कृतस्मितेन ।
आमृष्टवक्षोहरिचन्दनाङ्का
मन्दारमाला हरिणा पिनद्धा ॥ ३ ॥

मातलिः । किमिव नामायुष्मानमरेश्वरान्नार्हति । पश्य ।

सुखपरस्य हरेरुभयैः कृतं
त्रिदिवमुद्धृतदानवकण्टकम् ।
तव शरैरधुनानतपर्वभिः
पुरुषकेसरिणश्च पुरा नखैः ॥ ४ ॥

राजा । अत्र खलु शतक्रतोरेव महिमा ।

सिध्यन्ति कर्मसु महत्स्वपि यन्नियोज्याः
संभावनागुणमवेहि तमीश्वराणाम् ।

किं वाभविष्यदरुणस्तमसां विभेत्ता
तं चेत्सहस्रकिरणो धुरि नाकरिष्यत् ॥ ५ ॥

मातलिः । सदृशं तवैतत् । स्तोकमन्तरमतीत्य । आयुष्मन् । इतः पश्य नाकपृष्ठप्रतिष्ठितं सौभाग्यमात्मयशसः ।

विच्छित्तिशेषैः सुरसुन्दरीणां
वर्णैरमी कल्पलतान्तरेषु ।
संचित्य गीतक्षममर्थतत्त्वं
दिवौकसस्त्वच्चरितं लिखन्ति ॥ ६ ॥

राजा । मातले । असुरसंप्रहारोत्सुकेन पूर्वेद्युर्दिवमधिरोहता मया न लक्षितः स्वर्गमार्गः । कतमस्मिन्पथि मरुतां वर्तामहे ।

मातलिः । त्रिस्रोतसं वहति यो गगनप्रतिष्ठां
ज्योतींषि वर्तयति च प्रविभक्तरश्मिः ।
तस्य व्यपेतरजसः प्रवहस्य वायो-
र्मार्गो द्वितीयहरिविक्रमपूत एषः ॥ ७ ॥

राजा । मातले । अतः खलु सबाह्यान्तःकरणो ममान्तरात्मा प्रसीदति । रथाङ्गमवलोक्य । शङ्के मेघपदवीमवतीर्णौ स्वः ।

३ मातलिः । सस्मितम् । कथमवगम्यते ।

राजा । अयमरविवरेभ्यश्चातकैर्निष्पतद्भि-
र्हरिभिरचिरभासां तेजसा चानुलिप्तैः ।
गतमुपरि घनानां वारिगर्भोदराणां
पिशुनयति रथस्ते शीकरक्लिन्ननेमिः ॥ ८ ॥

मातलिः । क्षणादूर्ध्वमायुष्मानात्माधिकारभूमौ वर्तिष्यते ।

राजा । अधोऽवलोक्य । मातले । वेगावतरणादाश्चर्यदर्शनः संप-
३ द्यते मनुष्यलोकः । तथा हि ।

शैलानामवरोहतीव शिखरादुन्मज्जतां मेदिनी
पर्णाभ्यन्तरलीनतां विजहति स्कन्धोदयात्पादपाः ।
संधानं तनुभावनष्टसलिलव्यक्त्या व्रजन्त्यापगाः
केनाप्युत्क्षिपतेव पश्य भुवनं मत्पार्श्वमानीयते ॥ ९ ॥

मातलिः । साधु दृष्टम् । सबहुमानमवलोक्य । अहो उदग्ररमणीया पृथिवी ।

राजा । मातले । कतमोऽयं पूर्वापरसमुद्रावगाढः कनकनिष्यन्दशोभी सान्ध्य इव मेघपरिघः सानुमानालोक्यते ।

मातलिः । आयुष्मन् । एष खलु हेमकूटो नाम किंपुरुषपर्वतः परं तपस्विनां सिद्धिक्षेत्रम् । पश्य –

स्वायंभुवान्मरीचेर्यः प्रबभूव प्रजापतिः ।
सुरासुरगुरुः सोऽस्मिन्सपत्नीकस्तपस्यति ॥ १० ॥

राजा । सादरम् । तेन ह्यनतिक्रमणीयानि श्रेयांसि । प्रदक्षिणीकृत्य भगवन्तं गन्तुमिच्छामि ।

मातलिः । प्रथमः कल्पः । अवतरणं नाटयित्वा । एतावक्तीर्णौ स्वः ।

राजा । सविस्मयम् । मातले ।

उपोढशब्दा न रथाङ्गनेमयः
प्रवर्तमानं न च दृश्यते रजः ।
अभूतलस्पर्शतया निरुद्धति-
स्तवावतीर्णोऽपि रथो न लक्ष्यते ॥ ११ ॥

मातलिः । एतावानेव शतमन्योरायुष्मतश्च विशेषः ।

राजा । मातले । कतमस्मिन्प्रदेशे मारीचाश्रमः ।

मातलिः । हस्तेन दर्शयन् ।

वल्मीकार्धनिमग्नमूर्तिरुरगत्वग्बद्धसूत्रान्तरः
कण्ठे जीर्णलताप्रतानवलयेनात्यर्थसंपीडितः ।
अंसव्यापि शकुन्तनीडनिचितं बिभ्रज्जटामण्डलं
यत्र स्थाणुरिवाचलो मुनिरसावभ्यर्कबिम्बं स्थितः ॥१२॥

राजा । नमोऽस्मै कष्टतपसे ।

मातलिः । संयतप्रग्रहं कृत्वा । एतावदितिपरिवर्धितमन्दारवृक्षकं प्रजापतेस्तपोवनं प्रविष्टौ स्वः ।

राजा । अहो स्वर्गादधिकं निर्वृतिस्थानम् । अमृतह्रदमिवावगाढोऽस्मि ।

मातलिः । रथं स्थापयित्वा । अवतरत्वायुष्मान् ।

राजा । साभिनयमवतीर्य । भवान्कथमिदानीम् ।

मातलिः । समयान्त्रितोऽयमास्ते रथः । वयमप्यवतरामः । तथा कृत्वा । इत इत आयुष्मान् । दृश्यन्तामत्रभवतां सिद्धर्षीणां तपोवनभूमयः ।

राजा । ननु विस्मयादुभयमप्यवलोकयामि ।

प्राणानामनिलेन वृत्तिरुचिता सत्कल्पवृक्षे वने
तोये हैमसहस्रपत्रसुभगे नक्तंदिवं सद्व्रतम् ।
ध्यानं रत्नशिलागृहेषु विबुधस्त्रीसंनिधौ संयमो
यत्काङ्क्षन्ति तपोभिरन्यमुनयस्तस्मिस्तपस्यन्त्यमी ॥१३॥

मातलिः । उत्कर्षिणी खलु महतां प्रार्थना ।

उभौ परिक्रामतः ।

मातलिः । आकाशे । अये वृद्धशाकल्य । किमनुतिष्ठति भगवान्मारीचः । कर्णं दत्त्वा । किं ब्रवीषि । एष दाक्षायण्या पतिव्रताधर्ममधिकृत्य पृष्टस्तस्यै महर्षिपत्नीसहितायै कथयतीति । राजा-

नमवलोक्य । प्रतिपाल्यावसरः खलु प्रस्तावः । अस्यामशोकवृक्षच्छायायां तावदायुष्मानास्तां यावत्त्वामिन्द्रगुरवे निवेदयितुमन्तरान्वेषी भवामि ।

राजा । यथा भवान्मन्यते ।

निष्क्रान्तो मातलिः ।

राजा । निमित्तं सूचयित्वा ।

मनोरथाय नाशंसे किं बाहो स्पन्दसे वृथा ।
पूर्वावधीरितं श्रेयो दुःखं हि परिवर्तते ॥ १४ ॥

नेपथ्ये । मा क्खु मा क्खु चापलं करेहि । सिक्ख । कधं कधं येव्व अत्तणो पकिदिं दंसेसि ।

राजा । कर्णं दत्त्वा । अभूमिरियमविनयस्य । को नु खल्वेष निषिध्यते । शब्दानुसारेणावलोक्य । सविस्मयम् । अये । अयमनुरुध्यमानस्तपस्विनीभ्यामबालसत्त्वो बालः —

अर्धपीतस्तनं मातुरामर्दक्लिष्टकेसरम् ।
आक्रीडितुं सिंहशिशुं बलात्कारेण कर्षति ॥ १५ ॥

ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टकर्मा सह तपस्विनीभ्यां बालः ।

बालः । जिम्भ जिम्भ ले सिंघ । दन्ताइं दे गणइस्सं ।

प्रथमा । अविणीद । किं णो अवच्चणिव्विसेसाइं सत्ताइं विप्प-

१४.१-२ मा खलु मा खलु चापलं कुरु । शिक्षस्व । कथं कथमेवात्मनः प्रकृतिं दर्शयसि ।

१५.२ जृम्भस्व जृम्भस्व रे सिंह । दन्तांस्ते गणयिष्ये ।

१५.३-५ अविनीत । किं नः अपत्यनिर्विशेषाणि सत्त्वानि विप्र-

करेसि । हन्त । वड्ढइ दे संरम्भो । ठाणे क्खु इसिजणेण सव्वदमणो त्ति किदणामधेओसि ।

६ राजा । किं नु खलु बालेऽस्मिन्नौरस इव पुत्रे स्निह्यति मे मनः । विचिन्त्य । नूनमनपत्यता मां वत्सलयति ।

द्वितीया । एसा केसरिणी तुमं लङ्घेदि जदि से पुत्तअं ण

९ मुञ्चसि ।

बालः । सस्मितम् । अम्महे । बलीअं खु भीदो म्हि । अधरं दर्शयति ।

राजा । महतस्तेजसो बीजं बालोऽयं प्रतिभाति मे ।
स्फुलिङ्गावस्थया वह्निरेधोपेक्ष इव स्थितः ॥ १६ ॥

प्रथमा । वच्छ । मुञ्च एदं बालमिइन्दअं । अवरं दे कीलणअं दाइस्सं ।

३ बालः । कहिं सो । देहि मे एणं । इति दक्षिणहस्तं प्रसारयति ।

राजा । हस्तं विलोक्य । कथं चक्रवर्तिलक्षणमप्यनेन धार्यते । तथा ह्यस्य –

प्रलोभ्यवस्तुप्रणयप्रसारितो
विभाति जालग्रथिताङ्गुलिः करः ।

करोषि । हन्त । वर्धते ते संरम्भः । स्थाने खल्वृषिजनेन सर्वदमन इति कृतनामधेयोऽसि ।

१५·८-९ एषा केसरिणी त्वां लङ्घयति यदि तस्याः पुत्रकं न मुञ्चसि ।

१५·१० अहो । बलीयः खलु भीतोऽस्मि ।

१६·१-२ वत्स । मुञ्चैनं बालमृगेन्द्रम् । अपरं ते क्रीडनकं दास्यामि ।

१६·३ कुत्र सः । देहि मे एनम् ।

अलक्ष्यपत्रान्तरमिद्धरागया
नवोषसा भिन्नमिवैकपङ्कजम् ॥ १७ ॥

द्वितीया । सुव्वदे । ण सक्को एसो वाआमेत्तेण विरमायिदुं । ता गच्छ । ममकेरए उडए मक्कण्डेअस्स इसिकुमारअस्स वण्णचित्तिदो मट्टिकामोरो चिट्ठदि । तं से उवहर ।

प्रथमा । तह । निष्क्रान्ता ।

बालः । दाव इमिणा ज्जेव कीलयिस्सं । तापसीं विलोक्य हसति ।

राजा । स्पृहयामि खलु दुर्ललितकायास्मै । निःश्वस्य ।

आलक्ष्यदन्तमुकुलाननिमित्तहासै-
रव्यक्तवर्णरमणीयवचःप्रवृत्तीन् ।
अङ्काश्रयप्रणयिनस्तनयान्वहन्तो
धन्यास्तदङ्गरजसा मलिनीभवन्ति ॥ १८ ॥

तापसी । साङ्गुलितर्जनम् । भोदु । ण मं गणेसि । पार्श्वमवलोक्य । को एत्थ इसिकुमारआणं । राजानं दृष्ट्वा । भद्दमुह । एहि दाव । मोएहि इमिणा दुम्मोअहत्थग्गहेण डिम्भएण बाधीअमाणं बालमइन्दअम् ।

१७.१-३ सुव्रते । न शक्य एष वाङ्मात्रेण विरमयितुम् । तद्गच्छ । मदीयके उटजे मार्कण्डेयस्य ऋषिकुमारकस्य वर्णचित्रितो मृत्तिकामयूरस्तिष्ठति । तमस्योपहर ।

१७.४ तथा ।　　　१७.५ तावदनेनैव क्रीडिष्यामि ।

१८.१-४ ..... । भवतु । न मां गणयसि । ..... । क इह ऋषिकुमारकाणाम् । ...... । भद्रमुख । एहि तावत् । मोचयानेन दुर्मोकहस्तग्रहेण डिम्भकेन बाध्यमानं बालमृगेन्द्रकम् ।

राजा। तथा। उपगम्य। अयि महर्षिपुत्र।

एवमाश्रमविरुद्धवृत्तिना
संयमः किमिति जन्मतस्त्वया।
सत्त्वसंश्रयसुखोऽपि दूष्यते
कृष्णसर्पशिशुनेव चन्दनः॥ १९॥

तापसी। भद्दमुह। ण क्खु अअं इसिकुमारओ।

राजा। आकारसदृशं चेष्टितमेवास्य कथयति। स्थानप्रत्ययात्तु वयमेवंतर्किणः। यथाभ्यर्थितमनुतिष्ठन् बालस्य स्पर्शमनुभूयात्मगतम्।

अनेन कस्यापि कुलाङ्कुरेण
स्पृष्टस्य गात्रेषु सुखं ममेदम्।
कां निर्वृतिं चेतसि तस्य कुर्या-
द्यस्यायमङ्कात्कृतिनः प्ररूढः॥ २०॥

तापसी। उभाववलोक्य। अच्छरिअं अच्छरिअं।

राजा। किमिव।

तापसी। इमस्स बालअस्स असंबद्धेवि भद्दमुहे संवादिणी आकिदित्ति विम्हाविदम्हि। अपरिइदस्स वि दे अप्पडिलोमो संवुत्तो त्ति।

राजा। बालमुपलालयन्। आर्ये। न चेन्मुनिकुमारोऽयमथ कोऽस्य व्यपदेशः।

१९·१ भद्रमुख। न खल्वयमृषिकुमारकः।

२०·१ आश्चर्यमाश्चर्यम्।

२०·३-५ अस्य बालकस्य असंबद्धेऽपि भद्रमुखे संवादिन्याकृतिरिति विस्मापितास्मि। अपरिचितस्यापि तेऽप्रतिलोमः संवृत्त इति।

तापसी । पुरुवंसो ।

राजा । आत्मगतम् । कथमेकान्वयो मम । अतः खलु मदनुकारिणमेनमत्रभवती मन्यते । अस्त्येतत्पौरवाणामन्त्यं कुलव्रतम् ।

भवनेषु सुधासितेषु पूर्वं
क्षितिरक्षार्थमुशन्ति ये निवासम् ।
नियतैकयतिव्रतानि पश्चा-
त्तरुमूलानि गृहीभवन्ति तेषाम् ॥ २१ ॥

प्रकाशम् । न पुनरात्मगत्या मानुषाणामेष विषयः ।

तापसी । जह भद्दमुहो भणादि । अच्छरासंबन्धेण इमस्स बालस्य जणणी एत्थ देवगुरुणो तपोवणे पसूदा ।

राजा । आत्मगतम् । हन्त । द्वितीयमिदमाशाजननम् । प्रकाशम् । सा तत्रभवती किमाख्यस्य राजर्षेः पत्नी ।

तापसी । को तस्स धम्मदारपरिच्चाइणो णामधेअं कित्तइस्सदि ।

राजा । स्वगतम् । इयं खलु कथा मामेव लक्ष्यीकरोति । यदि तावदस्य शिशोर्मातरं नामतः पृच्छामि । अथ वा । अन्याय्यः परदारव्यवहारः ।

प्रविश्य मृण्मयमयूरहस्ता **द्वितीया तापसी ।** सव्वदमण । सउन्दलावण्णं पेक्ख ।

२०·८ पुरुवंशः ।

२१·२-३ यथा भद्रमुखो भणति । अप्सरःसंबन्धेनास्य बालस्य जनन्यत्र देवगुरोस्तपोवने प्रसूता ।

२१·६ कस्तस्य धर्मदारपरित्यागिनो नामधेयं कीर्तयिष्यति ।

२१·१०-११ सर्वदमन । शकुन्तलावण्यं[वर्णं] प्रेक्षस्व ।

बालः । सदृष्टिक्षेपम् । **कहिं मे अज्जू ।**

उभे प्रहसतः ।

प्रथमा । णामसादिस्सेण वञ्चिदो माउवच्छलो ।

द्वितीया । वच्छ । इमस्स मित्तिआमोरस्स रमणीअदं पेक्ख त्ति भणिदो सि ।

राजा । स्वगतम् । **किं वा शकुन्तलेत्यस्य मातुराख्या । सन्ति पुनर्नामधेयसादृश्यानि । अपि नाम मृगतृष्णिकेव नामधेयप्रस्तावो मे विषादाय कल्पेत ।**

बालः । अत्तिए । लोअदि मे भद्दालके एशे मऊले । क्रीडनकमादत्ते ।

द्वितीया । आलोक्य । ससंभ्रमम् । **अम्मो । रक्खागण्डओ से मणिबन्धे ण दीसदि ।**

राजा । अलमावेगेन । नन्वयमस्य सिंहशावकविमर्दात्परिभ्रष्टः । आदातुमिच्छति ।

उभे । माक्खु । माक्खु एदं अवलम्बिअ । कधं गिहीदं जेव्व णेण । सविस्मयमुरोनिहितहस्ते परस्परमवलोकयतः ।

२१·१२ कुत्र मे माता ।

२१·१४ नामसादृश्येन वञ्चितो मातृवत्सलः ।

२१·१५-१६ वत्स । अस्य मृत्तिकामयूरस्य रमणीयतां प्रेक्षस्व इति भणितोऽसि ।

२१·२०-२१ अत्तिके । रोचते मे भद्रालक एष मयूरः ।

२१·२२-२३ अम्मो । रक्षागण्डकोऽस्य मणिबन्धे न दृश्यते ।

२१·२६-२७ मा खलु । मा खलु एतमवलम्ब्य । कथम् । गृहीतमेवानेन ।

राजा । किमर्थं प्रतिषिद्धोऽस्मि ।

प्रथमा । सुणादु महाभाओ । महाप्पभावा एसा खु अवराइदा णाम महोसधी इमस्स दारअस्स जादकम्मसमए भअवदा मारीएण दिण्णा । एदं किल मादापिदरे अत्ताणअं वा वज्जिअ अवरो भूमिपडिदं ण गेह्णदि ।

राजा । अथ गृह्णाति ।

प्रथमा । तदा तं सप्पो भविअ दंसदि ।

राजा । अथ भवतीभ्यां कदाचिदस्याः प्रत्यक्षीकृता विक्रिया ।

उभे । अणेकसो ।

राजा । सहर्षम् । तत्किं खल्विदानीं पूर्णमपि मनोरथं नाभिनन्दामि । बालं परिष्वजते ।

द्वितीया । सुव्वदे । एहि । इमं वुत्तन्तं णिअमव्वावुदाए सउन्दलाए णिवेदेम्ह ।

निष्क्रान्ते तापस्यौ ।

बालः । मुञ्च मं जाव अज्जूए सआस गमिस्स ।

२१·२९-३२ श्रृणोतु महाभागः । महाप्रभावैषा खल्वपराजिता नाम महौषधिरस्य दारकस्य जातकर्मसमये भगवता मारीचेन दत्ता । एतां किल मातापितरावात्मानं वा वर्जित्वापरो भूमिपतितां न गृह्णाति ।

२१·३४ तदा तं सर्पो भूत्वा दशति । २१·३६ अनेकशः ।

२१·३९-४० सुव्रते । एहि । इमं वृत्तान्तं नियमव्यापृतायै शकुन्तलायै निवेदयावः ।

२१·४२ मुञ्च मां यावदम्बायाः सकाशं गमिष्यामि ।

राजा। पुत्रक। मया सहैव मातरमभिनन्दिष्यसि।

बालः। मम क्खु तादो दुस्सन्तो। ण तुमम्।

४५ **राजा।** सस्मितम्। एष विवाद एव प्रत्याययति।

ततः प्रविशत्येकवेणीधरा शकुन्तला।

शकुन्तला। विआरकाले वि पकिदित्थं सव्वदमणस्स ओसहिं
४८ सुणिअ ण मे आसा आसी अत्तणो भाअहेएसु। अथ वा जधा मे
साणुमतीए आचक्खिदं तधा संभावीअदि एदं।

राजा। शकुन्तलां दृष्ट्वा। अये। इयमत्रभवती शकुन्तला।

वसने परिधूसरे वसाना
नियमक्षाममुखी धृतैकवेणिः।
अतिनिष्करुणस्य शुद्धशीला
मम दीर्घं विरहव्रतं बिभर्ति ॥ २२ ॥

शकुन्तला। पश्चात्तापविवर्णं राजानं दृष्ट्वा। ण क्खु अज्जउत्तो
विअ। ता को णु क्खु एसो किदरक्खामङ्गलं दारअं गत्त-
३ संसग्गेण दूसेदि।

बालः। मातरमुपेत्य। अज्जुए। एशे केवि पलकेलिए मं पुत्तकेत्ति
आलबति।

२१·४४ मम खलु तातो दुःषन्तः। न त्वम्।

२१·४७-४९ विकारकालेऽपि प्रकृतिस्थां सर्वदमनस्यौषधिं श्रुत्वा न मे आशासीदात्मनो भागधेयेषु। अथ वा यथा मे सानुमत्याख्यातं तथा संभाव्यत एतत्।

२२·१-३ न खल्वार्यपुत्र इव। तत्को नु खल्वेष कृतरक्षामङ्गलं दारकं गात्रसंसर्गेण दूषयति।

२२·४-५ अज्जुके। एष कोऽपि परकीयो मां पुत्रक इत्यालपति।

राजा । प्रिये । क्रौर्यमपि मे त्वयि प्रयुक्तमनुकूलपरिणामं संवृत्तं यतोऽहमिदानीं त्वया प्रत्यभिज्ञातमात्मानमिच्छामि ।

शाकुन्तला । आत्मगतम् । हिअअ । समस्सस समस्सस । परिचत्तमच्छरेण अणुकम्पिदम्हि देव्वेण । सहर्षम् । अज्जउत्तो क्खु एसो ।

राजा ।

स्मृतिभिन्नमोहतमसो दिष्टया प्रमुखे स्थितासि मे सुमुखि ।
उपरागान्ते शशिनः समुपगता रोहिणी योगम् ॥ २३ ॥

शाकुन्तला । जअदु जअ– – – – – । इत्यर्धोक्ते बाष्पकण्ठी विरमति ।

राजा । प्रिये ।

बाष्पेण प्रतिषिद्धेऽपि जयशब्दे जितं मया ।
यत्ते दृष्टमसंस्कारपाटलोष्ठपुटं मुखम् ॥ २४ ॥

बालः । अज्जुए । को एसो ।

शाकुन्तला । वच्छ । दे भाअधेआणि पुच्छ । इति रोदिति ।

राजा । सुतनु हृदयात्प्रत्यादेशव्यलीकमपैतु ते
किमपि मनसः संमोहो मे तदा बलवानभूत् ।

२२·८-१० हृदय । समाश्वसिहि समाश्वसिहि । परित्यक्तमत्सरेणानुकम्पितास्मि दैवेन । .... । आर्यपुत्रः खल्वेषः ।

२३·१ जयतु जय– ।

२४·१ अज्जुए । क एषः ।

२४·२ वत्स । ते भागधेयानि पृच्छ ।

प्रबलतमसामेवंप्राया: शुभेषु हि वृत्तयः
स्रजमपि शिरस्यन्धः क्षिप्तां धुनोत्यहिशङ्कया ।। २५ ।।

इति पादयोः पतति ।

शकुन्तला । उट्ठेदु अज्जउत्तो । णूणं मे सुअरिदप्पडिबन्धअं पुराकिदं तेसु दिअसेसु परिणामाहिमुहं आसि जेण साणुक्कोसो वि अज्जउत्तो मइ तधाविहो संवुत्तो ।

राजा । उत्तिष्ठति ।

शकुन्तला । अध कधं अज्जउत्तेण सुमरिदो दुक्खभाई अअं जणो ।

राजा । उद्धृतविषादशल्यः कथयामि ।

मोहान्मया सुतनु पूर्वमुपेक्षितस्ते
यो बाष्पबिन्दुरधरं परिबाधमानः ।
तं तावदाकुटिलपक्ष्मविलग्नमद्य
बाष्पं प्रमृज्य विगतानुशयो भवामि ।। २६ ।।

यथोक्तमनुतिष्ठति ।

शकुन्तला । प्रमृष्टबाष्पा नाममुद्रां दृष्ट्वा । ण णु तं अङ्गुलीअकं जं तदा पच्चक्खीकरणे अज्जउत्तस्स दुल्लभं आसी ।

राजा । अथ किम् । अस्मादद्भुतोपलम्भान्मया स्मृतिरुपलब्धा ।

२५.२-४ उत्तिष्ठत्वार्यपुत्रः । नूनं मे सुचरितप्रतिबन्धकं पुराकृतं तेषु दिवसेषु परिणामाभिमुखमासीद्येन सानुक्रोशोऽप्यार्यपुत्रो मयि तथाविधः संवृत्तः ।

२५.६-७ अथ कथमार्यपुत्रेण स्मृतो दुःखभागी अयं जनः ।

२६.२-३ न नु तदङ्गुलीयकं यत्तदा प्रत्यक्षीकरण आर्यपुत्रस्य दुर्लभमासीत् ।

शकुन्तला । विसमं किदं णेण जं तदा अज्जउत्तस्स पच्चअकरणे दुल्लहं मे आसी ।

राजा । तेन हि ऋतुसमवायचिह्नं प्रतिपद्यतां लता कुसुमम् ।

शकुन्तला । ण से विस्ससामि । अज्जउत्तो ज्जेव णं धारेदु ।

प्रविश्य **मातलिः ।** दिष्ट्या धर्मपत्नीसमागमेन पुत्रमुखदर्शनेन चायुष्मान्वर्धते ।

राजा । सुहृत्संपादितत्वात्साधुतरफलो मे मनोरथः । मातले । न खलु विदितोऽयमाखण्डलस्यार्थः ।

मातलिः । सस्मितम् । किमीश्वराणामपरोक्षम् । एहि । भगवान्मारीचस्ते दर्शनं वितरति ।

राजा । शकुन्तले । अवलम्ब्यतां पुत्रः । त्वां पुरस्कृत्य भगवन्तं द्रष्टुमिच्छामि ।

शकुन्तला । हिरिआमि अज्जउत्तेण सह गुरुसमीवं गन्तुं ।

राजा । अयि । आचरितव्यमेतदभ्युदयकालेषु ।

सर्वे परिक्रामन्ति ।

ततः प्रविशत्यदित्या सार्धमर्धासनस्थो मारीचः ।

मारीचः । राजानमवलोक्य । दाक्षायणि ।

पुत्रस्य ते रणशिरस्ययमग्रयायी
दुःषन्त इत्यभिहितो भुवनस्य भर्ता ।

२६.५-६　विषमं कृतमनेन यत्तदा आर्यपुत्रस्य प्रत्ययकरणे दुर्लभं मे आसीत् ।
२६.८　नास्य विश्वसिमि । आर्यपुत्र एवैनद्धारयतु ।
२६.१७　जिह्रेम्यार्यपुत्रेण सह गुरुसमीपं गन्तुम् ।

चापेन यस्य विनिवर्तितकर्म जातं
तत्कोटिमत्कुलिशमाभरणं मघोनः ॥ २७ ॥

अदितिः। संभावणीआणुभावा खु से आकिदी।

मातलिः। भूतलपते। एतौ पुत्रप्रीतिपिशुनेन चक्षुषा दिवौकसां पितरावायुष्मन्तमवलोकयतः। तदुपसर्प।

राजा। मातले।

प्राहुर्द्वादशधा स्थितस्य मुनयो यत्तेजसः कारणं
भर्तारं भुवनत्रयस्य सुषुवे यद्यज्ञभागेश्वरम्।
यस्मिन्नात्मभुवः परोऽपि पुरुषश्चक्रे भवायास्पदं
द्वंद्वं दक्षमरीचिसंभवमिदं तत्स्रष्टुरेकान्तरम् ॥ २८ ॥

मातलिः। अथ किम्।

राजा। प्रणिपत्य। उभावपि वां वासवनियोज्यो दुःषन्तः प्रणिपतति।

मारीचः। वत्स। चिरं पृथिवीं पालय।

अदितिः। अप्पडिरधो होहि।

शकुन्तला। दारएण सहिदा पादवन्दणं करेमि। तथा करोति।

मारीचः। वत्से।

आखण्डलसमो भर्ता जयन्तप्रतिमः सुतः।
आशीरन्या न ते योग्या पौलोमीसदृशी भव ॥ २९ ॥

२७.१ संभावनीयानुभावा खल्वस्याकृतिः।

२८.५ अप्रतिरथो भव।

२८.६ दारकेण सहिता पादवन्दनं करोमि।

अदितिः । जादे । भत्तुणो बहुमदा होहि । अअं च दीहाऊ वच्छओ उहअकुलणन्दणो होदु । ता उपविसध ।

सर्वे प्रजापतिमभित उपविशन्ति ।

मारीचः । एकैकं निर्दिशन् ।

दिष्ट्या शकुन्तला साध्वी सदपत्यमिदं भवान् ।
श्रद्धा वित्तं विधिश्चेति त्रितयं तत्समागतम् ॥ ३० ॥

राजा । भगवन् । प्रागभिप्रेतसिद्धिः पश्चाद्दर्शनमित्यपूर्वो भगवतोऽनुग्रहः । पश्यतु भगवान् ।

उदेति पूर्वं कुसुमं ततः फलं
घनोदयः प्राक्तदनन्तरं पयः ।
निमित्तनैमित्तिकयोरयं क्रम-
स्तव प्रसादस्य पुरस्तु संपदः ॥ ३१ ॥

मातलिः । एवं विधातारः प्रसीदन्ति ।

राजा । भगवन्निमामाज्ञाकरीं वो गान्धर्वेण विवाहविधिनोपयम्य कस्यचित्कालस्य बन्धुभिरानीतां स्मृतिशैथिल्यात्प्रत्यादिशन्नपराद्धोऽस्मि तत्रभवतः कण्वस्य । पश्चादिमामङ्गुलीयकदर्शनादारूढस्मृतिरूढपूर्वामनुगतोऽस्मि । तच्चित्रमेव मे प्रतिभाति ।

यथा गजो नेति समक्षरूपे
तस्मिन्नपक्रामति संशयः स्यात् ।
पदानि दृष्ट्वा तु भवेत्प्रतीति-
स्तथाविधो मे मनसो विकारः ॥ ३२ ॥

२९.१-२ जाते । भर्तुर्बहुमता भव । अयं च दीर्घायुर्वत्सक उभयकुलनन्दनो भवतु । तदुपविशत ।

मारीचः । वत्स । अलमात्मापचारशङ्कया । संमोहोऽपि त्वय्युपपन्नः । श्रूयताम् ।

राजा । अवहितोऽस्मि ।

मारीचः । यदैवाप्सरस्तीर्थात्प्रत्यक्षवैक्लव्यां शकुन्तलामादाय मेनका दाक्षायणीसकाशमागता तदैव ध्यानादधिगतोऽस्मि दुर्वाससः शापादियं तपस्विनी सहधर्मचारिणी त्वया प्रत्यादिष्टा नान्यथेति । स चायमङ्गुलीयकदर्शनावसानः ।

राजा । सोच्छ्वासम् । एषोऽहं वचनीयान्मुक्तोऽस्मि ।

शकुन्तला । आत्मगतम् । दिट्ठिआ अकारणपच्चादेशी ण अज्जउत्तो । ण हु सत्तं अत्ताणअं सुमरेमि । अह वा ण सुतो धुव्वं अण्णहिअआए मए स सावो जदो सहीहिं अच्चादरेण संदिट्ठाम्हि भत्तुणो अङ्गुलीअअं दंसेहित्ति ।

मारीचः । वत्से । विदितार्थासि । तदिदानीं सहधर्मचारिणं प्रति न त्वया मन्युः कार्यः । पश्य ।

शापादसि प्रतिहता स्मृतिलोपरूक्षे
भर्तर्यपेततमसि प्रभुता तवैव ।
छाया न मूर्छति मलोपहतप्रसादे
शुद्धे तु दर्पणतले सुलभावकाशा ॥ ३३ ॥

राजा । यथा भगवानाह ।

मारीचः । वत्स । कच्चिदभिनन्दितस्त्वया विधिवदस्माभिरनुष्ठितजातकर्मा पुत्र एष शाकुन्तलेयः ।

३२.९-१२ दिष्ट्या अकारणप्रत्यादेशी नार्यपुत्रः । न खलु शप्तमात्मानं स्मरामि । अथ वा न श्रुतो ध्रुवमन्यहृदयया मया स शापो यतः सखीभिरत्यादरेण संदिष्टास्मि भर्तुरङ्गुलीयकं दर्शयेति ।

राजा । भगवन् । अत्र खलु मे वंशप्रतिष्ठा ।

मारीचः । तथा तत् । भाविनं चक्रवर्तिनमेनमवगच्छत्वायुष्मान् । पश्य ।

रथेनानुद्धातस्तिमितगतिना तीर्णजलधिः
पुरा सप्तद्वीपां जयति वसुधामप्रतिरथः ।
इहायं सत्त्वानां प्रसभदमनात्सर्वदमनः
पुनर्यास्यत्याख्यां भरत इति लोकस्य भरणात् ॥ ३४ ॥

राजा । भगवता कृतसंस्कारे सर्वमस्मिन्नाशंसामहे ।

अदितिः । भगवं । इमाए दुहिदुमणोरहसंपत्तीए कण्णो वि दाव सुदवित्थारो करीअदु । दुहिदुवच्छला मेणआ इध्वज्जेव संणिहिदा ।

शकुन्तला । स्वगतम् । मणोगतं मे मन्तिदं भअवदीए ।

मारीचः । तपःप्रभावात्प्रत्यक्षं सर्वमेतत्तत्रभवतः कण्वस्य ।

राजा । अतः खलु ममानतिक्रुद्धो मुनिः ।

मारीचः । तथाप्यसौ प्रियमस्माभिः श्रावयितव्यः । कः कोऽत्र भोः ।

प्रविश्य शिष्यः । भगवन् । अयमस्मि ।

मारीचः । वत्स गालव । इदानीमेव विहायसा गत्वा तत्रभवते कण्वाय प्रियमावेदय यथा पुत्रवती शकुन्तला दुर्वाससः शापविनिवृत्तौ स्मृतिमता दुःषन्तेन प्रतिगृहीता – इति ।

शिष्यः । यदाज्ञापयति भगवान् । प्रणम्य निष्क्रान्तः ।

३४.२-४ भगवन् । अनया दुहितृमनोरथसंपत्त्या कण्वोऽपि तावच्छ्रुतविस्तारः क्रियताम् । दुहितृवत्सला मेनकेहैव संनिहिता ।

३४.५ मनोगतं मे मन्त्रितं भगवत्या ।

१५ **मारीचः।** राजानं प्रति । वत्स । त्वमपि सापत्यदारः सख्युराखण्डलस्य रथमारुह्य स्वां राजधानीं प्रतिष्ठस्व ।

राजा। यदाज्ञापयति भगवान् ।

मारीचः। क्रतुभिरुचितभागांस्त्वं सुरान्भावयालं
सुरपतिरपि वृष्टीस्त्वत्प्रजार्थं विधत्ताम् ।
इति समयुपकारव्यञ्जितश्रीमहिम्नो-
र्व्रजतु बहुतिथो वां सौहृदेनैव कालः ॥ ३५ ॥

राजा। भगवन्यथाशक्ति श्रेयसे यतिष्ये ।

मारीचः। वत्स । किं ते भूयः प्रियमुपहरामि ।

२ **राजा।** सहर्षं प्रणमन् । यदतः परं मे भगवान्प्रसादं कर्तुमिच्छति तदिदमस्तु —

प्रवर्ततां प्रकृतिहिताय पार्थिवः
सरस्वती श्रुतिमहतां महीयताम् ।
ममापि च क्षपयतु नीललोहितः
पुनर्भवं परिगतशक्तिरात्मभूः ॥ ३६ ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ इति सप्तमोऽङ्कः ॥

इति महाकविश्रीकालिदासविरचितम्
अभिज्ञानशाकुन्तलं नाम नाटकं समाप्तम्

Verse-Index*

* Compiled by Sri M. Ramakrishna Sastri, M.A., Sanskrit Dept., University of Madras.

Sanskrit Publications of Sahitya Akademi

CRITICAL EDITIONS OF KALIDASA'S WORKS

MEGHADUTA
edited by S. K. De
pp. 32 + xxxviii + 115
Cloth Rs. 5 Ordinary Rs. 2.50

VIKRAMORVASIYA
edited by H. D. Velankar
pp. 8 + lxxxviii + 148
Cloth Rs. 8 Ordinary Rs. 6

KUMARASAMBHAVA
edited by Suryakanta
pp. 10 + xxxiv + 254
Cloth Rs. 12.50 Ordinary Rs. 10

Each volume carries a General Introduction on Kalidasa's works by Dr. S. Radhakrishnan.

SAHITYA RATNAKOSHA
(Anthology of Sanskrit Literature)

PURANETIHASA SANGRAHA
(Selections from Epics & Puranas)
edited by S. K. De & R. C. Hazra
pp. xvi + 354
Cloth Rs. 10 Ordinary Rs. 7.50

BAUDDHA SANGRAHA
(Selections from Buddhist Texts)
edited by Nalinaksha Dutt
pp. xxviii + 114
Cloth Rs. 10 Ordinary Rs. 7.50

ABHILEKHA SANGRAHA
(Selections from Inscriptions)
edited by Bahadur Chand Chhabra
pp. xxiv + 104
Cloth Rs. 8.50 Ordinary Rs. 7.50

OTHERS

ASOKAVADANA
edited by Sujitkumar Mukhopadhyaya
pp. lxxv + 183
Cloth Rs. 18

Copies available at :

SAHITYA AKADEMI
Rabindra Bhavan, New Delhi-1